

**TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE
TÜRKÇESİNDEKİ AT İLE İLGİLİ
ATASÖZLERİ ÜZERİNE
MUKAYESELİ BİR İNCELEME**

Ahmet ÖZDEMİR

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doç. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN
2014**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Ahmet ÖZDEMİR

**TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ AT İLE
İLGİLİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN**

ERZURUM - 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

12/06/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **"TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12/06/2014

Ahmet ÖZDEMİR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç.Dr Ahmet GÖKÇİMEN danışmanlığında, Ahmet ÖZDEMİR tarafından hazırlanan bu çalışma 12 / 06 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Gülhan ATNUR

İmza:

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN

İmza:

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
I. ATASÖZÜ NEDİR	1
II. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ATIN YERİ.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK VE TÜRKMENLERDE ATASÖZLERİ VE ATIN ATASÖZLERİNDEKİ YERİ

1.1. ATASÖZLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	9
1.2. ATASÖZLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	13
1.3. ATASÖZLERİNİN KAVRAM ÖZELLİKLERİ	15
1.4. ATASÖZLERİNİN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ.....	18
1.5. ATASÖZLERİNİN CÜMLE YAPISI.....	20
1.5.1. Basit Cümle Biçimindeki Atasözleri	20
1.5.2. Birleşik Cümle Biçimindeki Atasözleri	20
1.5.2.1. Girişik Birleşik Cümle Biçimindeki Atasözleri.....	20
1.5.2.2. İç İçe Birleşik Cümle Biçiminde Atasözleri	21
1.5.2.3. Şarh Birleşik Cümle Biçiminde Atasözleri	21
1.5.3. İlgi Cümlesi Biçimindeki Atasözleri	21
1.5.4. Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri	21
1.5.5. Bağlı Cümle Biçimindeki Atasözleri.....	22
1.5.6. Eksilteli Cümle Biçiminde Atasözleri.....	22
1.5.7. Soru Cümlesi Biçiminde Atasözleri	22
1.5.8. Ünlem Cümlesi Biçiminde Atasözleri	22
1.6. ATASÖZLERİNDE SÖZ SANATLARI	23
1.6.1. İcaz.....	23
1.6.2. Ahenk.....	23

1.6.3. Seci	24
1.6.4. Cinas	24
1.6.5. Mecaz	24
1.6.6. Teşhis ve İntak	24
1.6.7. Tenasüp	25
1.6.8. Aliterasyon	25
1.6.9. Teşbih	25
1.6.10. Mübalağa.....	25
1.6.11. Tezat	25
1.6.12. Kinaye.....	26
1.6.13. Tevriye.....	26
1.6.14. Tekrir.....	26
1.6.15. İham.....	26
1.6.16. Leff ü Neşr.....	26
1.6.17. Akis	27
1.6.18. İstiare	27
1.6.19. Telmih.....	27
1.6.20. Hüsn ü talil.....	27
1.6.21. Terdid	28
1.7. TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI.....	28
1.7.1. Türkmen Atasözleri	30
1.8. TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ATASÖZLERİNİ KONU ALAN BAŞLICA ESERLER	33
1.9. TÜRK DÜNYASINDA ATASÖZLERİNİN ÖNEMİ.....	37
1.10. ATASÖZLERİNDE AT VE ATLA İLGİLİ KAVRAMLAR.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME

2.1. AT VE İNSAN İLİŞKİSİNİ KONU ALAN ATASÖZLERİ.....	42
2.1.1. At - Yiğit	43
2.1.2. At - Kadın.....	47

2.1.3. At - Kız	51
2.1.4. At - Baba/Oğul	53
2.1.5. At- Sahibi.....	55
2.1.6. At- Bey/Ağa	57
2.1.7. At –Yaya/Atlı -Yaya	58
2.1.8. At – İnsan İlişisini Konu Alan Diğer Atasözleri.....	60
2.2. AT VE DİĞER HAYVANLAR	65
2.2.1. At –Eşek.....	65
2.2.2. At – Köpek	70
2.2.3. At ve Diğer Hayvanlar Konusuna Giren Öteki Atasözleri.....	72
2.3. ATIN KENDİSİ VE ATA BAĞLI KAVRAMLAR.....	76
2.3.1. Atın Cinsiyeti ile İlgili Atasözleri	76
2.3.2. Yavru At (Tay) ile İlgili Atasözleri	78
2.3.3. At Renkleri ile İlgili Atasözleri.....	80
2.3.4. Atı ve At Türlerini Adlandırmada Kullanılan İfadelerle İlgili Atasözleri.....	82
2.3.5. Atın Yürüyüş ve Koşuş Biçimleri ile İlgili Atasözleri	85
2.3.6. Atın Beslenmesi ile İlgili Atasözleri	89
2.3.7. Atın Takımları ile İlgili Atasözleri.....	92
2.3.8. Ata Binmek ve Attan İnmek ile İlgili Atasözleri	98
2.3.9. At Alım Satımı ile İlgili Atasözleri.....	103
2.4. KONU BAKIMINDAN HERHANGİ BİR TASNİFE GİRMEYEN ATASÖZLERİ	106
2.5. AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİNDE EŞ VE KARŞIT ANLAMLILIK.....	113
2.5.1. Eş anlamlı Atasözleri.....	113
2.5.2. Karşit Anlamlı Atasözleri	126
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	132
EKLER.....	135
EK 1. AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ LİSTESİ.....	135
ÖZGEÇMİŞ.....	182

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ AT İLE İLGİLİ
ATASÖZLERİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME

Ahmet ÖZDEMİR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN

2014, 182 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN

Doç. Dr. Gülhan ATNUR

Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

Atın M.Ö 4000’li yıllarda Türkler tarafından evcilleştirildiği düşünülmektedir. Buradan hareketle atalarımızın atlarla yaklaşık 6000 yıllık bir birlikteliğinin olduğu, dolayısıyla at ile ilgili atasözlerinin de yaklaşık 6000 yıllık bir tarihe sahip olduğu görülmektedir.

Biz bu çalışmada iki kardeş boy olan Türk ve Türkmenlerin at ile ilgili atasözlerini ele alarak hem bu iki boy arasındaki dil ve kültür birlikteliğine vurgu yapmak hem de Türk kültüründe önemli bir yeri olan atın, atasözlerindeki yeri ve fonksiyonunu ele almak istedik.

İki ana bölümden oluşan bu çalışmamızda atla ilgili **316** Türkmen, **512** Türk olmak üzere toplam **828** atasözü tespit ettik.

Giriş kısmında çalışmamızın iki temel ögesinden biri olan atasözünün tanımını yapıp çalışmamızın bir diğer temel ögesi olan atın Türk kültüründeki yerini vurguladık. İlk bölümde atasözü ile ilgili detaylı bilgi verip Türkmen ve Türkiye Türkçesinde atasözleri ile ilgili yapılan çalışmalara değindik. Daha sonra Türkmen Türkçesi ve edebiyatını tanıttık. Son olarak da atın atasözlerindeki fonksiyonuna dair bilgi verdik.

İkinci bölümde Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki at ile ilgili atasözlerini konularına göre ayrıntılı bir şekilde tasnif ettik. Daha sonra Türkçenin iki lehçesindeki at ile ilgili atasözlerini eş anlamlı ve zıt anlamlı atasözleri olmak kaydı ile sınıflandırdık.

Çalışmamızı sonuç ve kaynakça kısımlarının yanı sıra tespit ettiğimiz tüm atasözlerini liste halinde vermek suretiyle sonlandırdık.

Anahtar Sözcükler: At, Atasözü, Türk, Türkmen

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****A COMPARATIVE ANALYSIS OF PROVERBS ABOUT HORSES IN
TURKMEN AND TURKISH LANGUAGES****Ahmet ÖZDEMİR****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN****2014, page: 182****Jury: Assoc. Prof. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN
Assoc. Prof. Dr. Gülhan ATNUR
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR**

Horses are thought to have been domesticated by Turks around 4000 BC. Therefore, it is seen that our ancestors were accompanied by horses for about 6000 years and that the proverbs about horses have a history of around 6000 years.

This study was aimed at discussing the proverbs about horses of Turks and Turkmens, who are two brother nations, highlighting the linguistic and cultural relationship of these two nations as well as dealing with the significance and function of horses, which play an important role in Turkish culture, in proverbs.

316 Turkmen, **512** Turkish and overall **828** proverbs about horses were identified in this study, which is composed of two main sections.

In the introduction section, one of the two key elements of this study, which is a proverb, was defined and position of the horses in Turkish culture which is another basic element of the study was emphasised. In the first section of the study, a detailed background of the concept of proverb was provided, then the studies conducted on proverbs in Turkmen and Turkish languages were addressed. Afterwards, Turkmen language and literature were discussed. Finally, the role of horses in proverbs was examined.

In the second section, the proverbs about horses in Turkmen and Turkish languages were classified according to their subjects in a detailed way. Then, the synonymous and antonymous proverbs about horses were also classified in both languages.

The study was finalized by the conclusion and references sections as well as a list of the proverbs identified throughout the research.

Keywords: Horse, Proverb, Turkish, Turkmen

KISALTMALAR DİZİNİ

A.G.	: Ahmet Gökçimen
B.A.A.D.	: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler
L.D.	: Levent Doğan
N.A.	: Nurettin Albayrak
Ö.A.A.	: Ömer Asım Aksoy
Ö.Ç.	: Özkul Çobanoğlu
P.M.	: Pınar Mumcu
S.K.	: Sapar Kürenov
Ş.E.	: Şükrü Elçin
T.	: Türkçesi
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğer
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Sözlü halk kültürünün en önemli unsurlarından biri olan atasözleri Türk halkının ortak hafızasını yansıtan veciz ifadelerdir. Atasözleri toplumumuzun duygu, düşünce, inanç ve kültür yapısını yansıtır; yani atasözleri olay ve durumları değerlendirme şeklimizin, hayata bakış açımızın, bizi biz yapan değerlerin ve düşünce dünyamızın dışa vurumudur. Bu sözler topluma mâl olmuş, toplum tarafından benimsenmiş ve yüzyılların düşünce ve mantık süzgecinden geçerek günümüze ulaşmış kısa ve özlü sözlerdir. Atasözleri bu özellikleriyle fıkra, masal, türkü ve efsane gibi diğer sözlü kültür öğelerinden bir adım öne çıkar. Zira bu özlü ifadeler toplumun örf, adet, gelenek ve inanış gibi bütün toplumsal değerlerini yansıtır. Bu yönüyle atasözlerinin bir toplumun kültürel kodları gün yüzüne çıkardığını söylemek abartı olmayacaktır.

Atasözleri anlatılmak istenen konuyu, vermek istenilen mesajı en kestirme yolla ve en etkili şekilde söylemeyi sağlayan özlü bir edebi değerdir. Bundan dolayı atasözlerinde en çok kullanılan edebi sanat; az sözle çok şey ifade etmek anlamına gelen “ıcaz”dır. Atasözlerinin bu özelliğini bir Türkmen atasözü şöyle ifade eder: “Atalar sözü, sözlerin özü.”

Bir toplumun bütün kültürel özelliklerini içinde barındıran atasözlerine doğal olaylardan siyasi gelişmelere, insan ilişkilerinden ahlaki değerlere, tarihi coğrafi ve ekonomik etkenlerden çeşitli hayvanlara kadar günlük hayattaki hemen her şey konu olmuştur.

Atın ilk Türkler tarafından evcilleştirilmesiyle beraber Türkler atlı göçebe kültürünün kurucuları arasında sayılmış; at yakın geçmişe kadar en önemli ulaşım vasıtası olmuştur. Türklerin atla ilişkisinin yaklaşık 6000 yıllık bir geçmişi vardır. Geçen bu süre zarfında at ile ilgili birçok inanış gelişmiş, efsaneler türemiş, birçok atasözü söylenmiştir. At insanla adeta dost olmuş, atla yigit ayrılmaz bir bütün haline gelmiş, at çoğu destanda kendine yer edinmiş ve Türkün bu vefalı yoldaşı zamanla bir kültür öbeği haline gelmiştir.

Biz bu çalışmamızda Türk kültürünün genetik şifrelerini veren “atasözleri” ile yine Türk kültürünün en önemli öğelerinden biri olan “at”ın bir nevi ortak noktasını; yani “atla ilgili atasözlerini” ele aldık; ancak çalışmamızın daha kapsamlı ve daha değerli olması açısından Türkiye Türkçesindeki atasözleri ile beraber Türkmen Türkçesindeki atasözlerini de inceledik. Böylece hem bu iki önemli kültürel unsuru

incelemiş hem de iki kardeş toplum arasındaki dil ve kültür birliğini at ile ilgili atasözleri bazında vurgulamış olduk.

Türkiye Türkçesindeki at ile ilgili atasözlerine ulaşmak adına öncelikle, atasözleri konu olduğunda ilk akla gelen ve en çok kabul gören eser olan Ömer Asım AKSOY'un "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"nü inceledik. Daha sonra atasözleri ile ilgili yapılan çalışmaların en kapsamlısı olan Nurettin ALBAYRAK'ın "Türkiye Türkçesinde Atasözleri" adlı eserini taradık. Çalışmamızın Türkiye Türkçesindeki atasözleri ayağının temelini bu iki eser oluşturdu. Ancak bu iki eserin yanı sıra Türk Dil Kurumu'nun "Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler", Özkul ÇOBANOĞLU'nun "Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü" adlı kitapları inceledik. Türkiye Türkçesinde at ile ilgili atasözlerini bir araya getirirken bahsi geçen dört kitaba ek olarak Şükrü ELÇİN'in "Türk Atasözlerinde At" adlı makalesinden de faydalandık.

Sizin de takdir edeceğiniz üzere birtakım atasözleri birden fazla eserde karşımıza çıktı. Biz bu aşamada önceliği temel aldığımız iki kaynak olan AKSOY ve ALBAYRAK'ın eserlerine verdik. Yani bu iki eserde olmayan atasözlerini diğer kaynaklardan aldık.

Türkmen Türkçesinde at ile ilgili atasözlerini bir araya getirme sürecinde ise bu alanda Türkiye Türkçesinde verilen eserleri temel aldık. Bu eserlerin başında Sapar KÜRENOV ve Muhittin GÜMÜŞ'ün, "Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri" gelmektedir. Bu eserin yanında Levent DOĞAN'ın, "Türkmen Atasözleri (Türkmen Halk Nakılları)" ve Özkul ÇOBANOĞLU'nun, "Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü" adlı kitaplar ile danışmanım Ahmet GÖKÇİMEN'in "Türkmen Atasözlerinde At" adlı makalesi ve Pınar MUMCU'nun "Türkmen Atasözlerinde Ad ve Deyim Aktarmaları" adlı yüksek lisans tezinden faydalandık.

Aynı şekilde Türkmen Türkçesinde at ile ilgili atasözlerini bir araya getirirken önceliği sırasıyla KÜRENOV, DOĞAN ve GÖKÇİMEN'in eserlerine verdik. Bu eserlerde olmayan atasözlerini diğer kaynaklardan aldık.

Çalışmamız sırasında Türkçenin bu iki lehçesinde binlerce atasözü inceledik. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi at ile ilgili Türkiye Türkçesinde **512**, Türkmen Türkçesinde ise **316** atasözü tespit ettik. Sözlü kültürün Türkmenistan'da daha canlı olduğu bilinmesine karşın tespit edebildiğimiz, at ile ilgili Türkmen atasözlerinin, Türk atasözlerine nazaran daha az olduğu görülmektedir. Bu durumun da çalışmamızın

atasözleri ile ilgili Türkiye Türkçesinde verilen eserleri temel almasından kaynaklandığını belirtmek isteriz.

Bu çalışmamız iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda atasözleri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiş, Türk dünyasında atasözlerinin öneminden bahsedilmiş, Türkçenin iki lehçesinde atasözleri ile ilgili verilen eserlere değinilmiştir. Bunun yanında Türk kültüründe atın yeri ve önemi vurgulanarak Türkmen Türkçesi ve edebiyatı ve Türkmen atasözleri ile ilgili atasözlerinde atla ilgili kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. Atasözleri ile ayrıntılı bilgi verilirken Türk-Türkmen ayrımı yapılmamıştır. Zira iki Türkçenin bu iki lehçesindeki atasözleri karşılaştırıldığında kavram, ses, şekil söz dizimi vd. özellikler bakımından tam bir benzerlik görülmüştür.

İkinci kısımda ise; tespit ettiğimiz atasözleri önce konularına göre; “At ve İnsan”, “At ve Diğer Hayvanlar” ile “Atın Kendisi ve Ata Bağlı Kavramlar” olmak üzere üç ana başlığa ayrılmış ve daha sonra bu atasözleri alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Sonra “At ile İlgili Atasözlerinde Eş ve Zıt Anlamlılık” ana başlığı altında bahsi geçen atasözleri hem kendi arasında hem de Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde eş ve zıt anlamlılık açısından mukayese edilmiştir.

Bu tasnifler sırasında başlıklar kısaca açıklandıktan sonra sırasıyla önce Türkiye sonra Türkmen Türkçesindeki at ile ilgili atasözleri verilmiştir. Türkiye Türkçesindeki atasözleri olduğu gibi verilirken Türkmen Türkçesindeki atasözleri Türkçe açıklaması ile birlikte verilmiştir. Ayrıca konu itibarıyla bazı atasözleri birden fazla tasnife girerken bazıları da hiçbir tasnife girmemiştir. Hiçbir tasnife girmeyen atasözleri ayrı bir başlık altında toplanmıştır.

Öte yandan Türkmen atasözleri yazıya geçirilirken Levent Doğan’ın ilgili tablosu gözönüne alınmış, (Doğan, 2012; 276) dolayısıyla “ñ” ve “ä” harfleri korunmuş; diğer harfler Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla yazılmıştır. Atasözlerini alıntı yaptığımız eser isimlerinin benzer olmasından ötürü, eserin değil yazarının ismi kısaltılarak parantez içinde verilmiştir. Çalışmamız sonuç ve kaynakça kısmıyla neticelenmiş, tespit edilen bütün atasözleri ekte sunulmuştur.

Bu uzun ve meşakkatli çalışma sırasında maddi manevi her türlü desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Doç.Dr. Ahmet GÖKÇİMEN’e şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

I. ATASÖZÜ NEDİR

Tarih boyunca her milletin kendi kültürüne ve hayat anlayışına uygun atasözleri var olmuş ve bu atasözleri çok farklı kültürlerde birbirinden farklı isimlerle anılagelmiştir. Atasözlerine Yunancada “parabol”, Latince ve Fransızcada “proverbe”, İngilizcede “proverb”, Almancada “sprichworth” Farsçada ise “pend” adı verilmiştir (Albayrak, 2009: 1).

Dilimizdeki atasözlerinin ilk örneklerine Orhun Kitabelerinde ve Divânü Lügât’it Türk’te rastlanır. Kaşgarlı Mahmut atasözleri için “saw” ya da “mesel” kelimelerini kullanılır. Saw(sav-sab) sözcüğünün Göktürk kitabelerinde Uygurlardan kalma eserlerde Eski Türkçede ve Karahanlı devrinde sıkça kullanıldığı ve “söz, nutuk haber, şöhret, şey “anlamlarına gelen “sa-” eyleminden türediği bilinmektedir (Elçin, 1997: 169).

Türkçeye, yazılı kültüre geçmeden önce bir edebiyat dili olma özelliği kazandıran önemli unsurlardan birinin de atasözleri olduğu açıktır. Zira atasözleri çoğu zaman sayfalarca yazının, binlerce kelimenin anlatmada yetersiz kaldığı olay ya da durumu bir iki cümle ile çok net biçimde ortaya koyduğundan sanatsal bir değer arz eder.

Bu sanat değeri yüksek edebi ifadeler, “taşdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibariyle Türk milletinin temel zihin yapısını ortaya koyan birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından sözlü edebiyat türleri içinde ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Tarih boyunca birbirine hayli uzak coğrafyaları vatan haline getirmiş olan Türklerin, atasözlerinde dile gelen düşünme tarzının esasta aynı olması sebebiyle, tek bir zihin ülkesinde yaşadıkları ve aynı sosyal psikolojiyi paylaştıkları görülmektedir. Bu nedenle de Türk atasözleri, milli karakterimizi yansıtan, coğrafya, lehçe vb. farklılıkların ötesinde Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır” (Çobanoğlu, 2004: 1).

Farklı milletlerin “kanatlı söz”, “nasihat”, “cevherli söz”, “ibret verici söz”, “altın söz”, “dilin gülzarı”, “halk mektebi”, “halk hikmeti”, “ruhun tabibi” , “aklın gözü” (Çobanoğlu, 2004: 3) vb. anlamlar verdiği atasözleri; Çin Seddi’nden Adriyatik’e kadar uzanan Türk coğrafyasında farklı isimlerle anılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde “atalar sözü”; Başkurt Türkçesinde “makal”, “aytim”, “atalar hüzi”; Kazak Türkçesinde

“matel”, “nakıl”, “makal”; Kırgız Türkçesinde “makal-lakap”; Özbek Türkçesinde “makal”; Tatar Türkçesinde “atalar sözi”, “makal”, “aytim”; Türkmen Türkçesinde “atalar sözi”, “nakıl”; Uygur Türkçesinde “makal” (Ercilasun, 1991: 32-33) Yakutlar’da “hohoono”, Tobollar’da “takmak”, Uranhalar’da “ülgercomak”, Tuvalar’da “üleger domaktar”, “Çeçen söster”, Sagaylar’da “takpak” Hakaslar’da “söspek”, Hoten civarında “tabma” (Çobanoğlu, 2004: 3) sözcüklerinin atasözlerini ifade etmek için kullanıldığını görmekteyiz. Kıbrıs, Rodos, Batı Trakya, Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Dobruca, Moldova Suriye, Irak gibi Türklerin yaşadığı diğer bölgelerde de “atalar sözü”, “eskiler sözü” veya atasözü kelimesi kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesinde ise atasözünü karşılamak için mesel getirmek, duruma uygun söz söylemek anlamına gelen “darb-ı mesel” kelimesi kullanılmıştır. “darb” “vurmak, irad etmek, söylemek, taşı gedigine koymak” mânâlarına gelmektedir. Darb-ı mesel (Arapça) “bir meseli, savı ifade etmek, sırası gelince söylemek” mânâsındadır (Milli Kütüphane Başkanlığı, 2001: VI).

Ortak Türk kültürünün en önemli değerlerinden biri olan atasözlerini yakın tarihte ilk derleyen Şinasi’dir. Şinasi Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye adlı eserinde atasözünü: “Durûb-ı emsâl ki hikmet’ül avamdır. Lisanından sâdır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder.” şekliyle tanımlamıştır (Şinasi, 1288: 2). Şinasi’den sonra birçok yazar ve akademisyen atasözlerine genelde birbiriyle örtüşen; fakat zaman zaman da küçük farklılıklar arz eden tanımlar yapmışlardır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir:

Dehri Dilçin: “Atasözleri beşer cemiyetle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenileşmiş türlerdir.” (Dilçin, 2000: XIII).

Ömer Asım Aksoy: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş sözlerdir.”(Aksoy, 1988: 37).

Süreyya Beyzadeoğlu: “Atasözleri, eskiden sav, mesel (çokluğu emsal), darb-ı mesel (çokluğu durub-ı emsal), tabir diye adlandırılan konuşma dilinde ve manzum, mensur yazı dilinde yaşayan hikmet dolu, nasihat dolu eğitici, öğretici özelliklere sahip veciz sözlerdir.” (Beyzadeoğlu, 2003: 1).

Ali Püsküllüoğlu: “Ataların uzun denemelere, gözlemlere dayanan, yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak veren ve kalıplaşmış bir biçimi olan, kamuca benimsenmiş kısa özlü söz.” (Püsküllüoğlu, 1996: 20).

Özkul Çobanoğlu: “Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahedelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden, anonim mahiyette kısa ve özlü söz.” (Çobanoğlu, 2003: 160).

Nurettin Albayrak: “Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözlerdir.” (Albayrak, 2009: 3).

Turan Karataş: “Kim tarafından söylendiği belli olmayan, doğrusu zamanla söyleyeni unutulmuş ve halkın ortak malı olmuş, insana öğüt ve ders veren, insanın dünya hayatındaki durumunu açımlayan ‘hüküm şeklinde nakledilen’ hikmetli, özlü sözler.” (Karataş, 2004: 56).

Şükrü Elçin: “Nazım, nesir her iki şekli ile tecrübeleri ‘tam bir fikir’ kompozisyonu içinde teşbih, mecaz, kinaye, tezat gibi edebî sanatların kudretinden yararlanarak süslü, kapalı olarak veya bazen açık, mecazsız hususiyetiyle yetişecek gençlere aktaran sözlere atasözü diyoruz.” (Elçin, 1997: 421).

Doğan Kaya: “Ataların yüzyıllar boyunca karşılaştıkları olay ve tecrübelerden aldıkları dersleri bilgece düşünce yahut nasihatleri, değer yargılarını düsturlaştırarak sonraki nesillere devrettikleri ve herkesçe benimsenmiş özlü sözlerdir.” (Kaya, 2007: 110).

Türk Dil Kurumu ise atasözünü şöyle tanımlamaktadır: “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel.”

Yukarıda verdiğimiz tanımlardan hareketle atasözlerinin ortak özellikleri olarak şu değerlendirmeleri yapmamız makul olacaktır.

1. Atasözleri uzun deneyim ve gözlemlere dayanılarak oluşturulmuş sözlerdir.
2. Anonimleşme sürecinden geçtikleri için, aynı kültürü paylaşan insanların ortak malı durumundadırlar.
3. Kısa ve özlü sözlerdir.

4. Kalıplaşmış sözler olduğundan varyantları dışında kelimelerin yeri ya da kelimelerin kendisi değiştirilemez.

5. Edebi yönü ağır basan, sanat değeri yüksek ifadelerdir.

6. Geleneksel eğitim süreci içinde öğüt verici, yol gösterici bir nitelikleri vardır.

7.Genel bir yargı ya da tutulması salık verilen bir nasihat ya da kural mahiyetindedirler.

II. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ATIN YERİ

Atlı göçebe yaşam tarzına sahip olan Türk milletinin kültüründe at önemli bir yere sahiptir. Türkler atlı göçebe bozkır kültürünün kurucuları arasında kabul edilmiştir. Atın birçok devirde ve millette araba icat olana kadar en önemli ulaşım vasıtası olduğu bilinmektedir. Türk kültüründe de at sahip olduğu öneme binaen geniş bir yere sahip olmuş ve millet atla ilgili bir kültür öbeği oluşturmuş ve at bir kültür kodu haline gelmiştir. Bu kodlamada atın işlevlerinden, atın türlerine, atla ilgili araç gerece, at türlerine, bu türlerin birbirlerine kıyaslanmasına, atla ilgili inanışlara ve bu inanışların sembolleştirilmesine varıncaya kadar pek çok husus mevcuttur (Kalafat, 2008:1-5).

Türk mitolojisine göre at, Tanrıları görmüş onlara yakın olmuştur. Kâinatın sınırlarına vakıftır. Aynı zamanda insanlara da yakındır. Onların iyiliğine yardımcı olmuştur. Türk mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren, Tanrıların yanında bulunan at ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır. Tanrıların insanlara yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir. Esrarengiz bir âlemi yeryüzünde temsil eden hayvandır. Şamanın ve insanların en iyi dostudur. İnsanı cennete ulaştıracak yolu da at bilmektedir. Bu sebeple şaman ritüellerinde atın önemli bir yeri vardır. Şamanların ayinler sırasında kullandığı birtakım aksesuarlar vardır. Bunlar şamanın sırtına giydiği kaftan, başına taktığı başlık, davulu, aynası ve at başlı sopasıdır. (Seyidoğlu, 1995: 91-94)

Şamanizmle ilgili seanslarda sadece at değil, beyaz at kılları da sembolik olarak kullanılır. Şamanların üzerine oturduğu kır atın kılları yakılınca at onları dünyanın ötesine taşır. Buryat mitine göre at ölü şamanları yeni evlerine götürür. Bir Yakut mitinde şaman, davulunu çevirir elindeki sopayla üç kere vurur, davul üç ayaklı bir taya

dönüşerek onu gökyüzüne ulaştırır. At burada sembolik bir yürüyüşü ve ruhun bedenden ayrılışını, “şamanın mitik ölümü”nü anlatmaktadır.

Şamanlar kurban olarak açık renk bir at seçerler ve huş ağacının dalını hayvanın arkasında saklarlar. Böylece ruhunun Bay Ülgen'e gideceğini düşünürler. Şaman çadıra girer, ateşe dalları atar, davulunu tütümler, ruhları çağırmaya başlar, davet eder. Her biri gözüktükçe onlara ihtiyacı olduğunu söyler. Onlar da geldikçe, “Kam ben buradayım.” derler. Her biri geldikçe Şaman davuluna vurur. Sonra at tutularak kurban edilir ve eti merasimle dağıtılır. En iyi parça da şamana kalır. (Seyidoğlu, 1995: 91-94)

Türk mitolojisinde çok önemli yeri olan at, destanlarımızda da başrolde. Destanlarda at kahramanlarla öylesine bütünleşmiş ki; atla insanlar arasında benzerlik kurulmuştur: Dede Korkut Destanı'nda Aruz Koca at ağızlıdır. (Ergin, 2009: 96), Manas'ın yiğitlerinden Acıbay aygır yanaklıdır, Köroğlu tek başına yok gibidir. Onu anlamlı kılan, kimliği ve kahramanlığına nitelik kazandıran asıl unsur Kır At'tır.

Destanlarda atla yiğit at başı gider. Birinin yokluğu diğerrinin içinde kahramanın varlık sebebidir. Köroğlu, Tanrı'dan evlat yerine Kır At'ı dilemiştir. Dede Korkut'ta “yayanun umudu olmaz” denilerek atın fonksiyonu verilir. At Türk'e kardeşi kadar yakındır. “Yiğit yiğidin gardaşı /At yiğidin öz gardaşı”dır.

Bey Böyrek ile Bengi Boz, Şah İsmail ile Kamertay bir bütünü oluştururlar. Kahramanın adı ne kadar ünlüyse, atı da o kadar adıyla ünlüdür. Köroğlu'nun Kır Atı, Manas'ın Ak Kula, Alpamiş'in Kökşubar (Bayşubar) Koblandı'nın Tayburul, Kültigin'in Başgu Boz, Alp Salçı, Kedimlig Doru; Bayındır Han'ın Keçi Başlı Geçer Aygır, Toklu Başlı Doru Aygır; Manas Destanı'nda geçen ünlü at tipleri; Maniker, Ak Budun, Ak Kula, Aç Budun vb. Türk kültüründe adı bilinen ünlü atlardır. Atlara özel ad verilmesi onların insan hayatı içinde oynadığı önemli role dayanmaktadır. Destanlarda her kahramanın bir atı, atının da bir adı vardır. Manas Destanı'nda 116 atın adı geçmektedir (Çınar, 2006: 1-20).

Atla yiğidin birlikteliği Dede Korkut ve halk hikâyelerinde koçaklamalarımızda da özellikle vurgulanmıştır:

“Kır At’ım bir beygir kendisi aslan
Gümüşlü kırbaça dolarım seni.
Atarım bir kılıç bölerim seni
Gönder Koç Kır At’ı kurtar başını” (Aktaran, Çınar, 2006: 11).

Dadaloğlu’nun;

“At koşu tutmasın çıktığı zaman
Yalı kavak gibi yıktığı zaman
At dört kız onbeşe yettiği zaman
Severim kır atı bir de güzeli” (Aktaran, Çınar, 2006: 16).

Karacaoğlan:

“Yiğit yiğidin gardaşı
At yiğitin öz gardaşı”

Yukarıdaki şiirlerden de anlaşılacağı üzere at ve yiğit kavramlarını birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zira Türkiye’de “Atta karın yiğitte burun”, “ata arpa yiğide pilav”, “atın ürkeği yiğidin korkağı” vb. biçiminde geçen atasözleri at-yiğit ilişkisini gösteren birkaç örnektir (Çınar ,2006: 1- 28).

Eski Türklerin gömü geleneğinde mezara konulan kıymetli eşyalar arasında at koşum takımları da vardı. Bu fiziki ölümden sonra hayatın bitmediği, ruhun varlığını sürdürdüğü öteki âlemde silahları gibi bineğinin de gerekli olduğu; inancın bir sonucu idi.

Türk yuğ töreninde ailenin baba tarafından akrabaları ölünün ruhu için at kurban ederler. Hun, Kök-Türk ve Uygur Türklerinin tarihlerine bakıldığında kurban sunaklarından at kemiklerinin çıkması atın kurban edildiğini göstermektedir. Öyle ki Orta Asyada İskitlere ait olduğu tahmin edilen 18’li gruplar halinde 360 atın gömülü olduğu mezarlar bulunmuştur. Bunlar Türklerin kurban geleneğine uygun kesilmiş ve gömülmüştür (Emiroğlu ve Yüksel, 2009: 206).

Ayrıca Hükümdarlar ölünce atlarıyla birlikte gömüldükleri ve Batı Hun İmparatoru Atilla'nın mezarındaki ganimetler arasında kıymetli taşlarla süslü at takımlarının bulunduğu da bilinmektedir. (Kalafat, 2008: 1-5).

Eski Türklerde toy törenlerinde de atlar kurban edilir; eti yenilirdi. Dede Korkut Hikâyeleri'nde; "Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç" kesildiği görülmektedir. At sütünden yapılan kımız da atalarımızın bir nevi milli içkisidir; ancak Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte at eti ve kımız tüketimi azalmıştır.

At, etrafında bir hayli inanç geliştirilmiş bir hayvandır. Atın nalı, nalının izi, yelesi, kılı, kuyruğu, üzengisi bizzat kendisi, rüyaya girişi ile ilgili inançlar vardır (Kalafat, 2008: 1-5). Bu inançların birçoğu bu gün dahi etkinliğini devam ettirmektedir:

Saha Türkleri kımız bardağı ile masa ayaklarını at toynağına benzeterek yaparlar. Serge (direk)'in üst kısmında at figürü vardır. Ev yapılırken en büyük direğe at kanı, at yağı ve kımız sürülür. Direkler için kazılan çukurlara at yelesi konulur. Güvey, nişanlısını ziyaretinde pişirilmiş at başını hediye olarak götürür. Atın güç ve mutluluk vereceğine, bereket ve bolluk getireceğine inanılır. Gökyüzündeki olaylar ve dünya çevresi atla kıyaslandırılarak verilir. Bundan dolayı özellikle destanlarda bu tip, insan hayatıyla ilgili bütün öğelerde görülmektedir (Çınar,2006:1-28).

Tatar Türklerinde at yılında çok savaş olacağı, geçimin zorlaşacağı, çocukların sert tabiatlı olacakları, yaşlılardan çok ölüm olacağı inancı vardır. Karaçay Türklerinde doğum esnasında eve misafir gelir ise atının dizginine havlu veya eşarp bağlarlar. Onu görünce gelen misafir evde bir çocuğun dünyaya geldiğini anlar. Bunun üzerine misafir ev sahibine, "atlı mı yaya mı" diye sorar. Bu söyleşide "atlı" erkek bebeği "yaya" ise kız bebeği tanımlamaktadır. Ev sahibi atlı derse misafir bebeğe bir tay hediye eder, yaya der ise hediye bir dana olur. Alanya yöresinde doğan çocuğun erkek olduğunu anlatmak için "toplu tüfekli geldi" denir. Özbek Türkleri sözlü kültüründe de at erkek evlat veya çok evlat benzetmesi yapılır. "Yalnız atın tozu çıkmaz, tozu çıksa sesi çıkmaz" denir (Kalafat, 2008: 1-5).

Türk dünyasının genelinde at nalının nazar boncuğu olarak kullanıldığı bilinmektedir ki; Toroslarda çocukların omuzları için yapılmış nazarlıkların arasına at nalı konduğu da tespit edilmiştir. Elazığ yöresinde binaların temeli atılırken temele konulanlar arasında at nalı da vardır. Beydilli Türkmenleri ve Baraklarda gelin ata

binince onun önüne yastık verilir. Atın terkisine de bir oğlan çocuğu alınır. Atın başını bir adam çekerken, atın kuyruğunu da bir adam tutar. Bu şekilde ‘alahey’, ‘zılgıt’ ve ‘yah yah’ sesleriyle köyün etrafında at ile dönülür (Kalafat, 2008: 1-5).

Türk kültüründe geç yürüyen çocuklar için “ayak açma” adı altında birtakım pratikler yapıldığı bilinmektedir. At, bu pratiklerde de kendisine yer bulmuştur. “Üsküdar’daki Karacaahmet Mezarlığı’ndaki at mezarına yürümeyen çocuklar getirilir, gezdirilir, yere yem serpilirmiş ve çocuk daha sonra yürüdüğü zaman buraya gelinerek kurban kesilirmiş.” Türk kültürü içerisinde doğum dönemindeki uygulamalarda atın önemine dair inanişaya bağılı olarak yapılan bir diğere uygulama da çocukla ilgili özel günlerde atın hediye, yemek ve binek olarak ön plana çıkması olmuştur (Kalafat, 2008: 1-5).

Osmanlı Padişahlarının atlarına kasideler yazdırmaları, onlar için özel mezarlar yaptırmaları, ölümlerinde cenaze töreni düzenletmeleri de kültürümüzde atın önemini farklı bir açıdan göz önüne sermektedir. (Kalafat, 2008: 1-5). Buna ek olarak Türkmenistan’da her Nisan ayının son Pazar günü “At Bayramı” kutlanır. Türkmenistan dünyada at bayramı kutlanan tek ülkedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK VE TÜRKMENLERDE ATASÖZLERİ VE ATIN ATASÖZLERİNDEKİ YERİ

1.1. ATASÖZLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Atasözlerinin ortaya çıkışı insanlık tarihi ile paralellik gösterir. Zira her toplumda atalarından intikal eden öğüt verici, genel kural ve kaide niteliği taşıyan sözlerin var olduğu aşikârdır. Dünya üzerinde 70.000 yılı aşkın süredir var olduğunu ön görülen insanoğlu ilk çağlardan beri zorlu yaşam şartlarıyla, deprem, sel gibi doğal afetlerle ve yine kendisi ile mücadele halindedir. Bu mücadelesinden kazandığı tecrübeleri de bir genel kural yahut öğüt mahiyetindeki sözlerle sonraki kuşaklara aktarmıştır. Atasözlerinin büyük bir bölümü, insanoğlunun toplum ve tabiat olaylarını gözlemlemesi sonucu ortaya çıkarken bazılarının ise tarihsel olaylarla ilgili olarak ortaya çıktıkları bilinmektedir. Masal, destan, efsane, türkü, fıkra, bilmece gibi diğer halk edebiyatı ürünlerinden de atasözleri oluşmuştur. Sözlü gelenek içinde doğup gelişen atasözlerinin tarihi gelişimini incelemek; ancak yazılı kaynaklar ortaya çıkınca mümkün olmuştur.

Türk edebiyatında da atasözlerinin tarihçesi ilk yazılı eserlerimiz olan Orhun Kitabeleri'ne kadar dayanmaktadır. Günümüzde de kullanılan "Tok açın halinden anlamaz." atasözü Kül Tiğın Yazıtı'nın güney tarafının sekizinci satırında:"Türk bodun, tokurkaksen. Açsar tosık ömez sen, bir todsar aşık ömez sen." (Türk milleti sen tok olacaksın açsan tokluk nedir bilmezsin; bir de doyar isen açlık nedir bilmezsin.) şeklinde yer almaktadır.

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra yazılan Divanü Lügat'it Türk'te 290 civarında atasözüne rastlanmaktadır. Bu atasözlerinden bir tanesi şu şekildedir:

"Kişi alası içtin

Yılkı alası taştın" (İnsanın alacası içinde atların alacası dışında) (Karademir, 2006: 112).

Yine Atabetü'l-Hakayık, Kutadgu Bilig gibi eserlerde "mesel" adı altında atasözlerine yer verildiği görülmektedir. XI. asırda ilk olarak Yusuf Has Hacib'in, Kutadgu Bilig'de kullandığı "mesel" sözcüğü Habeşçe "mesl, mesâle"; Ârâmice

“meslâ, mâsâl” sözcükleri Arapçada “masal, mesel” ve çoğul şekliyle “emsal” şeklinde kullanılmış ve bu kelime “mukayese, karşılaştırma” anlamındadır. Arapçadan Farsça ve Türkçe’ye geçen bu sözcüğün mesel, durûb-ı emsâl, darb-ı mesel şekilleri XX. asır başlarına kadar kullanılmıştır (Elçin, 1997: 414). Anadolu sahasında XV. yüzyıldan itibaren, atalar sözü ifadesiyle de adlandırılan bu kavram bugün Türkiye’sinde yaygın olarak atasözü şekliyle kullanılmaktadır.

Divanü Lügat’it Türk, Atabetü’l Hakayık, Kutadgu Bilig gibi eserlerde atasözlerine yer verilmesinden sonra XIII-XIV. yüzyıllarda Yunus Emre, Gülşehri ve Aşık Paşa’nın eserlerinde birçok mısra ve beyitte ve Dedem Korkut Kitabı’nda pekçok atasözüne yer verilmiştir. XV ve XVI. asırlarda klasik Türk edebiyatı şairlerinden Safayî, Necati Bey, Tâliî, Sadrî, Riyazi, Güvani atasözlerini şiirlerinde ustalıkla kullanmışlardır. Bu kullanım XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ve Tanzimat’tan sonra da çeşitli şairler tarafından geliştirilerek devam etmiştir. Nâbî, Sâbit, Ragıb Paşa, Sümbülzâde Vehbî, Sürurî, Vâsıf, Fâzıl, Şeyh Gâlib, İzzet Molla, Yenişehirli Avnî Şinasi, Ziya Paşa şiirlerinde atasözlerini çok kullanan diğer şairlerdir. (Akratan, Albayrak, 2009: 6). Bahsi geçen bu şairlerin bir kısmı doğrudan atasözlerini konu alan eserler yazmıştır; bu eserlere divan edebiyatında pendnâme adı verilir Halk edebiyatında da yine nasihatnâme adı ile eserler verilmiş ve atasözlerini konu alan birçok şiir yazılmıştır

XVII-XVIII. asırlar halk şairi Levnî’nin 1282 tarihli bir cönkte kayıtlı destanından üç dörtlüğü bu şiirlere örnek olarak verebiliriz.

“Arz eyle bu pendî kendi özüne
 Dost adetme her güleni yüzüne
 İncinme dostun doğru sözüne
 Doğru söz insana batar demişler
 ...
 Tâlib-i ma’fîret çekerse emek
 Yüğrük at attırır yemin giderek
 Şaire ses ile saz ü söz gerek
 Yalnız taştan duvar olmaz demişler
 ...

Levni nasihat i pirlerin böyle
 Durûb-u emsalden nazm ile söyle
 Meydân- ı hünerde ağırlık eyle
 Ağır basma yeğni ağıar demişler.” (Güzel ve Torun, 2012 :152).

Sözlü kültür geleneğinin en kıymetli unsurlarından olan atasözlerinde de dilin değişimi ve gelişimiyle eş zamanlı olarak bazı değişimler söz konusudur. Bu bağlamda birçok atasözü değişime uğrarken bazı atasözleri geçerliğini kaybederek tarihsel süreçte yok olmuştur.

Atasözlerindeki değişimi bazı örneklerle desteklemek doğru olacaktır:

1. “Endik uma evligni ağırlar.” (1077) Divanü Lügat’it Türk
 “Konuğun kutsuzu ev ıssını ağırlar.” (1480 h.) Kitâb- ı Atalar
 “Ahmak misafir ev sahibini ağırlar.” (Bugün) (Elçin,1997: 422).
2. “Böri koşnısın yimes.” (XI. yüzyıl)
 “Kurt koşnısın incitmez.” (XV. yüzyıl)
 “Kurt komşusunu yemez. (Bugün)
3. “Taşığ ısrumasa öpmiş kerek.” (XI. yüzyıl)
 “Kesemedüğün eli öp başına ko.” (XV. yüzyıl)
 “Isıramadığın eli öp başına ko” (Bugün) (Aksoy, 1998: 28).

Bunlar gibi daha birçok atasözü tarihsel süreç içinde evrilerek bugünkü halini almıştır. Mesela bugün “Suyu getiren de bir testiye kıran da” biçiminde söylediğimiz atasözünün XV. Yüzyılda yazılmış olan *Atalar Sözi* kitabındaki yazımı şudur: “İyilik bilmeyen katında su getirenle senek sıyan biridir.”

Eski atasözlerinden önemli bir kesimi değişime uğrayarak günümüze kadar varlığını devam ettirmişse de bu atasözlerinin bazıları ise bugün unutulmuştur. XV. yüzyıla ait bir divandaki atasözlerinden;

“Otug odhguç birle üçürmes. “(Ateş alev ile sönmez.)

“Buzdan suv tamar.” (Buzdan su damlar.)

“Teşük suvda belgürer.” (Kasık yarığı suda belli olur.)

gibi birçok atasözü unutulmuştur.

Öte yandan, kahvenin yurdumuzda yayıldığı tarihten itibaren “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var” (Aksoy,1998: 29). Barutun icadından sonra; “Ateşle barut yan yana durmaz.” Yine İslamiyet’in yayılmasına paralel olarak; “Cami varken mescit haramdır.” vb. atasözlerinin sonradan oluştuğu ve yayıldığını da gözlemliyoruz.

Bu da gösteriyor ki atasözleri de dilin sözcükleri gibi sürekli bir oluş-unutuluş durumu içindedirler.

İlk söyleyeni unutulmuş ve zamanla benzerleri artan edebiyatımızın bu kıymetli hazinelerinin kimi hikâye, masal kimi fıkra yahut şiir kökenli olmakla birlikte esas kaynaklarını bulmak zordur. Ancak Şükrü Elçin “Belli bir dil, kültür, mantık tecrübe, zevk ve muhakeme seviyesinde meydana gelen bu edebiyat mahsullerinin ilk örnekleri umumiyetle manzumdur. Türk düşüncesinde aynı cümle veya mısradaki kelime tekrarlarından gelen tenâzur, mânâ aykırılıklarından doğan tezât eve umumi ses unsurlarını teşkil eden vezin ve kafiye bu manzumeleri ve geleneğini zamanımıza kadar getirmiştir. Mansur atasözü, nazmın parçalanmasından, onu teşkil eden unsurların düşmesinden, unutulmasından meydana gelebileceği gibi müstakil bir hüviyetle de dilde asıl şeklini almış olabilir.” diyerek atasözlerinin şiir kökenli söz varlıkları olabileceği üzerinde durmuştur (Elçin, 1997: 421).

“Damlaya damlaya göl olur

O da akar sel olur.”

Örneği Elçin’i destekler niteliktedir. Nitekim ikinci mısra zamanla unutulduğundan, hemen hepimiz bu atasözünün sadece ilk mısrasını kullanırız.

Bunun yanı sıra küreselleşen dünyada özellikle edebiyat eserlerinin çevirisiyle farklı kültürlerden atasözlerinin de dilimize geçtiği görülmektedir:

“Körler ülkesinde tek gözlüler kral olur .” (İngiliz atasözü)

“Gözler kendilerine, kulaklar başkalarına inanırlar.” (Alman atasözü)

Köken itibariyle ister nazım ister nesir olsun atalarımızın bilgi, tecrübe ve gözlemlerini genel kural yahut öğüt mahiyetinde sonraki kuşaklara aktaran atasözleri; tıpkı dil gibi geçen asırlar hatta çağlar boyunca birçok değişime uğramış ve çoğu zamanın sosyal ve kültürel değerlerine ayak uydurarak günümüze kadar gelmiştir. Yukarıda da örneklerini verdiğimiz bu atasözlerinin bir kısmı da zaman içerisinde geçerliliğini ya da kullanım alanını kaybederek yok olurken birtakım atasözleri de tarihsel ve kültürel gelişmelere bağlı olarak sonradan türemişlerdir.

1.2. ATASÖZLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Tüm dünya dillerinde kendine özgü şekilleri olan atasözleri, sözlü gelenek içinde yer alan halk edebiyatı ürünleridir. Her atasözü asırlar boyunca oluşan bilgi, tecrübe ve gözlemlerin hikâyesinden izler taşır. Genel anlamda sosyal gerçeklerden ve insanların düşünce dünyasından izler taşıyan atasözleri hayatın hemen her alanıyla ilgili hükümler verir. Bu hükümler bazen övgü mahiyetinde bazen tenkit edici bazen de öğüt verici olabilmektedir. Eğitim, ekonomi, ahlak, folklor, sosyoloji, tarih gibi birçok konuyla yakın ilişki içinde olan atasözlerine baktığımızda bir toplumun gelişimi ve değişimini incelenirken atasözlerinin de ne derece mühim unsurlar olduğunu görebiliriz

Atasözleri beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenileşmiş törelerdir.

Her ulusun kendi yaratılışına ve yapısına uygun bir kanunu olduğu gibi yine kendisine has duygusu, zevki, edebiyatı ve halk edebiyatının en zengin kısmını teşkil eden atasözleri vs. vardır; ancak, bu nevî fikir mahsulleri arasında bir kavmin ulus haline yükselişinin eskiliğini, ilk çağlardaki kültür ve medeniyet seviyesini, hâsılı her bakımdan bütün benliğini tam manasıyla aksettirebilen baslıca aynalardan biri de şüphesiz ki atasözleridir (Dilçin, 2000: XV).

Atasözleri herhangi bir fikri veya hükmü onaylamak yahut tenkit etmek için, muhakeme edilmeksizin geçerliliği sosyal ve kültürel değerlerce onaylanmış, en uygun

araçtır. Uzun cümlelerle ifade edemediğiniz ya da ifade etseniz bile muhatabınızı ikna edemediğiniz bir durumda söylenecek uygun bir atasözü, taşı gedğine oturtacak, hem ifadenizi güçlendirecek hem de muhatabınızı ikna etmenizi kolaylaştıracaktır. Zaten atasözlerinin temel işlevi de bu değil midir? Bazı atasözleri anlam bakımından birbirine zıt görünse de, toplum hayatının farklı yönleri ya da aynı olay farklı yönlerden değerlendirildiğinde, zıt gibi görünen atasözlerinin her birinin bir olayla ilgili farklı gerçekleri yansıttığı görülür (Albayrak, 2009: 13).

“Yalancının evi yanmış kimse inanmamış.”

“Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.”

“Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.”

“Doğru söyleyenin tepesi delik.” (Çünkü herkes başına vurur) (Aksoy, 1998: 30).

Atasözlerini toplumumuzda kusursuz bir rehber, sonraki nesillerin önünü aydınlatan ulvi bir ışık kabul edilir. Çünkü atasözleri ataların/geçmişin aklını taşımaktadır. Yani atasözlerinin en ikna edici özelliği onların toplumsal aklın en derli toplu veya özlü bir biçimde yanılmaz olduğu düşünülen kolektif şuuru temsil ettiklerine olan inanıştır (Çobanoğlu,2003: 159).

Atasözlerini, Pertev Naili Boratav, “1. Asıl atasözleri, 2. Atasözü değerinde deyimler” olmak üzere ikiye ayırır ve “asıl atasözleri” nin özelliklerini şöyle sıralar:

a. Bir yargıyı ya da bir gözlemi kapsayan atasözleri: Bunların kimisinde bir davranış kuralı, öğretme, ibret dersi verme amacı sezilir; *Kanı kan ile yumazlar, kanı su ile yurlar.*

b. Dolambaçsız, açık bir öğüt, akıl verme ya da yasaklama biçimindedirler: *Gözün ile gördüğünü eteğin ile ört,* Fıkra edası taşıyan atasözleri de bu başlığa girer (Boratav, 2013: 138-139).

Doğan Kaya ise atasözlerini kullanıldıkları yer ve zaman bakımından dört gruba ayırır:

1. Yurdun her yerinde kullanılanlar:

“Balık baştan kokar.”

2. Sadece bir bölgede kullanılanlar:
“Yakadan bağım yok, çakaldan korkum yok.(Konya)
3. Türkiye dışında kullanılan Türk atasözleri:
“At toynağına at çıdar.” (At izine at uyar.)
4. Eskiden var olup bugün kullanılmayanlar:
“Buzdan suw tamar.” (Buzdan su damlar.) (Kaya, 2007: 111).

Halk kültürünün özelliklerini taşıyan ve anonim olan atalar sözü, halkın asırlar boyunca karşılaştıkları her türlü olay ve durum karşısındaki tecrübelerinden ders alarak ortaya konan, benimsenen, bir nevi manevi miras niteliği taşıyan bu dil unsurları nesilden nesile aktarılacak suretiyle günümüze kadar gelmiştir.

Büyük bir fikir yoğunluğuna sahip olan atasözleri çoğu kez insanlar hakkında birçok kitaptan daha fazla bilgi verebilirler. Öyle ki atasözleri, üslûp yönünden, bir dili sade ve güzel kullanım, en az kelime ile en geniş anlamlar ifade edişin (icaz) birer şaheseridir. Bunlarda yersiz ve gereksiz tek kelime bulunmaz (Kabaklı, 1994:81).

Neticede atasözleri bir yandan halkın bilgeliğini, zengin düşünce ve ruh dünyasının ürünlerini, karşılaşılan değişik tecrübelerden çıkarılan yargıları dile getirirken; buna ahenk ve söz sanatlarını da katarak söylenen sözün etkinliğini ve akılda kalıcılığını da attıran kültür öğeleri olarak dikkat çekmektedir.

1.3. ATASÖZLERİNİN KAVRAM ÖZELLİKLERİ

Atasözlerini kavram bakımından çok ve çeşitli kollara ayırmak mümkündür; ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve gereksiz karışıklıklara meydan verilmemek adına sınırlı sayıda bölüme ayırmak daha doğru olacaktır. Atasözlerinde kavramlar daima mecazlı, istiareli veya kinayeli olarak verilmez. Birçok atasözünde doğrudan anlatıma da rastlamak mümkündür. “Yaman komşu, yaman avrat, yaman at. Birinden göç, birini boşa, birini sat.” “Derdini söylemeyen derman bulamaz.”, “Nadası üçle ambarı beşle.” Görüldüğü gibi bu atasözlerinde doğrudan anlatım mevcuttur. Fakat “Üzüm üzüme baka baka kararır.” Atasözündeki bütün kelimeler mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır; dolayısıyla atasözündeki kavram ne “üzüm”, ne “bakmak”, ne de “kararmak”tır. Buradaki kavram “etkilenmek”tir (Albayrak, 2009: 21).

Atasözlerini kavram bakımından tasnif yoluna giden birçok yazar ve akademisyen olmasına karşın, biz çalışmamızda genel kabul gören Ömer Asım Aksoy ve atasözleri üzerine en kapsamlı çalışmalardan birine imza atan Nurettin Albayrak'ın tasniflerine yer veriyoruz:

Atasözlerini kavram bakımından yediye ayıran Aksoy, “her atasözünün bir genel kural, bir düstur niteliği” taşıdığını söyler ve bu kavram ve düsturları şöyle sıralar:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini, uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak, tarafsızca bildiren atasözleri vardır.

“Minareyi çalan kılıfını hazırlar.”

2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem sonucu olarak belirten atasözleri vardır.

“Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.”

3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri vardır.

“Mahkeme kadıya mülk değil.”

4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri vardır.

“Yoldan kal, yoldaştan kalma.”

5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri vardır:

“Bal bal demekle ağız tatlanmaz.”

6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır.

“Kızını dövemeyen dizini döver.”

7. Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır.

“Kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür.” (Aksoy, 1998: 17-19).

Albayrak'ın tasnifi ise şu şekildedir:

1. İnsan kişiliği ve bu kişiliğin oluşması ile ilgili kavramlar içeren atasözleri:
“Aç koyma yüzsüz edersin, çok söyleme arsız edersin.”
2. Sosyal olaylar ya da konularla ilgili kavramlar içeren atasözleri:
“Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek içer.”
3. Kişisel değerlerle ilgili kavramlar içeren atasözleri:
“Nefis ile mücadele, dünya ile muhabereden güçtür.”
4. Ekonomik kavramları dile getiren atasözleri:
“Ak akçe kara gün içindir.”
5. Tabiat olaylarıyla ilgili kavramları içeren atasözleri:
“Şimşek çakmadan gök gürlemez.”
6. İnsanlara ahlâk dersi ya da öğüt vereme amacı taşıyan kavramları içeren atasözleri:
“Kocana göre bağla başını, harcına göre pişir aşını.”
7. Aile ile ilgili kavramları içeren atasözleri:
“Evlat kemik, torun ilik.”
8. Görgü kuralları ile ilgili kavramları içeren atasözleri:
“Göz iki, kulak iki, ağız tek; çok görüp, çok dinleyip az konuşmak gerek.”
9. İnanışlarla ilgili kavramları içeren atasözleri:
“Allah ilmi dileyene, malı dilediğine verir.”
10. Psikoloji ve psikiyatri ile ilgili kavramları içeren atasözleri:
“Atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler.”
11. Türk milletinin karakterini yansıtan kavramlarla içeren atasözleri:
“Yiğidin sözü, demirin kertiği.”

12. Hayvanlarla ilgili kavramları içeren alegorik atasözleri:

“At belden, yiğit gönülden.” (Albayrak, 2009: 22-25).

1.4. ATASÖZLERİNİN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ

Atasözleri biçim bakımından incelendiğinde karşımıza çıkan ilk ve en belirgin özellik atasözlerinin “kalıplaşmış sözler” olmalarıdır.

Bu özellik üzerinde en fazla duran kişi Ömer Asım Aksoy’dur. Aksoy; “Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir: Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, anlam değişmese dahi atalar sözü diye anılmaz. Örneğin, ‘Derdini saklayan derman bulamaz.’ sözündeki ‘derman’ yerine ‘ilaç’ denilemez (Aksoy,1998: 15-16).

Bunun yanı sıra Aksoy “Kimi atasözlerinin birkaç kalıbı bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atalarsözü olarak tanındığından değişiklikler ‘donmuş olma’ kuralına aykırı sayılmaz.” düşüncesini;

“Denize düşen yılanı sarılır, Denize düşen yosuna sarılır.”

“Ayağını yorganına göre uzat. , Yorganına göre ayağını uzat.”

Örnekleriyle destekleyerek atasözlerinin “kalıplaşmış sözler” olduğunu kesin bir dille ifade eder. Bunun yanında bazı atasözlerinin bölgelere özgü kalıplaşmış özel biçimi olduğunu da söyler:

“Keskin sirke kabına zarar.”

“Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır.”

Sözleri kimi bölgelerde:

“Keskin sirke küpüne zarar.”

“Aç tavuk düşünde (rüyasında) darı görür.”

biçimindedir (Aksoy, 1998: 19,20).

Bu konuda Şükrü Elçin’in şu değerlendirmesinin gayet yerinde olduğunu söyleyebiliriz: “Ortak bir halk dili ve zevki ile ancak birkaç cümle kalıbı içinde

meydana gelebilen bu mahsullerin kolaylıkla aşınmayan sağlam birer bünyeleri vardır. Bu bünyelerin bazı taşlarını değiştirmek sözün kuvvetini azaltır. Dil ve düşüncenin birbirine tesiri sonunda sabit bir karakter kazanan söz dizimini (sentaks) değiştirmek, söyleyiş tarzını bozar.” (Elçin, 1997: 422).

Elçin ve Aksoy’un bu görüşlerine katılmakla beraber şu konuya da dikkat çekme ihtiyacı hissetmekteyiz. Şöyle ki; “sözcüklerin değiştirilemeyeceği ve söz diziminin bozulamayacağı” ifadesinden kasıt atasözlerinin bazı kalıp ve varyantlarının olduğu ve bunlarının dışına çıkılamayacağıdır; keza atasözlerinin tarihsel süreçte dildeki değişimlere bağlı olarak bir dinamiklik gösterdiğini “Atasözlerinin Tarihsel Gelişimi” başlığında işlemiştik.

Atasözlerinin çoğu kısa ve özlü sözlerdir. En kısa atasözleri iki kelimedenden oluşur.

“At murattır.”

“Birlik dirliktir.”

“Öfke baldan tatlıdır.”

Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanı azdır. (Aksoy, 1998: 16)

“Son pişmanlık fayda etmez.”

“Görünen köy kılavuz istemez.”

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.”

En uzun atasözleri sıralı cümlelerden oluşan atasözleri ile konuşma cümlelerinden oluşan atasözleri oluşturur.

“Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir at bir kişiyi kurtarır, bir kişi bir ülkeyi kurtarır.”

“Tencere tencereye ‘dibim kara’ demiş, öteki ‘seninki benden kara’ deyince, sacayak: ‘Hele hele ikinizin de dibini gördüm demiş.’ (Albayrak, 2009: 36).

Atasözleri genelde kurallı cümlelerdir; ancak “Dervişlik olaydı taç ile hırka, ben de alırdım otuza kırka.” gibi devrik cümlelere ve “At beslenirken kız istenirken.” gibi manzum yapılara da atasözlerinde sıkça rastlanır.

Yüklemine göre ise fiil cümleleri isim cümlelerine nazaran daha fazladır.

“Arpa verilmeyen at kamçı zoruyla yürümez” (fiil cümlesi)

“Atta karın, yiğitte burun.” (isim cümlesi)

Anlam bakımından ise olumlu cümle olan atasözleri olumsuzza nazaran daha fazladır.

“Ata binen nalını, mihini arar.”

“İki at bir kazığa bağlanmaz.”

Atasözlerinin çoğu geniş zaman yahut emir kipiyle söylenir. Diğer zaman kipleri ile söylenen atasözlerinin sayısı azdır.

“Atın bahtsız arabaya düşer.”

“Atım tepmez itim kapmaz deme.”

1.5. ATASÖZLERİNİN CÜMLE YAPISI

Atasözleri bir yargı taşıdıkları için bir cümle biçiminde olurlar ve bu veciz sözlerde günümüzde kullanılan bütün cümle yapılarını görmek mümkündür. Atasözlerinin cümle yapısı üzerinde yapılmış bir araştırmada incelenen 1621 atasözünün 590’ı basit, 527’si sıralı 450’si bileşik 54’ü de bağlı cümle olarak tespit edilmiştir (Aktaran: Albayrak, 2009: 36).

1.5.1. Basit Cümle Biçimindeki Atasözleri

“Atın bahtsız arabaya düşer.”

“Bayram etiyle it tavlalmaz.”

“Kedinin boynuna ciğer asılmaz.”

1.5.2. Birleşik Cümle Biçimindeki Atasözleri

1.5.2.1. Girişik Birleşik Cümle Biçimindeki Atasözleri

“Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.”

“Öfkeyle kalkan zararlar oturur.”

“Gem almayan atın ölümü yakındır”

1.5.2.2. İç İçe Birleşik Cümle Biçiminde Atasözleri

“Atım tepmez, itim kapmaz deme.”

“Akrabaya at ver dost, kız ver düşman ol.”

1.5.2.3. Şartlı Birleşik Cümle Biçiminde Atasözleri

“Arkadan tay yetişmezse ata baha olmaz(gelmez).”

“At alırsan taydan al, kız alırsan soydan al.”

“Din yıkılmazsa, düşman yıkılmaz.”

1.5.3. İlgi Cümlesi Biçimindeki Atasözleri

“Her gün öküz ölmeyecek ki at pahalı olsun.”

“Anaları ne ki danaları ne olsun.”

“Fırsat bir rüzgârdır ki bilinmez nerden eser.”

1.5.4. Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

“Eşeğin yorulursa kervana kat, atın yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat.”

“Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim.”

“Yalancı düz yolda şaşmış, doğru söyleyen dağdan aşmış.”

Bazı atasözleri sıralı cümle yapısında olmasına rağmen anlatımı etkileyici kılmak için ikinci cümlenin yüklemi söylenmemiştir:

“Avradı eri saklar peyniri deri.”

“İyi yiğit arkasını korur, iyi at önünü.”

“İt ite buyurmuş, it kuyruğuna.”

1.5.5. Bağlı Cümle Biçimindeki Atasözleri

“Zebun atta hüner çok ama yürümeye takat yok.”

“Horasan’da halı dokunur ama enine mi boyuna mı?”

“Evladı ben doğurdum ama gönlünü ben doğurmadım.”

“Güzeller adama çok iş ederler, soyarlar, akıbet derviş ederler.”

1.5.6. Eksilteli Cümle Biçiminde Atasözleri

“Bugün bana ise yarın sana.”

“Gelinin ayağı, çobanın dayağı.”

“Atın yere yakını, karının ere yakını.”

“Üzengiye ayak koyunca giden at, eve gelince yüze gülen avrat”

“Beygir hırsızlığından vazgeçtim; ama ipini sürür e ben ona ne yapayım?”

1.5.7. Soru Cümlesi Biçiminde Atasözleri

“Başın gözün bu hâlde, ne gezersin ince dalda?”

“Dü zen bulunan evde düzen mi olur?”

“Eşeği dövsen at olur mu?”

Sorulu yanıtli atasözleri de vardır:

“Eşek hoşaftan ne anlar? Suyunu içer tanesini bırakır.

“Deveye ‘İniş mi seversin yokuş mu?’ demişler, ‘Düze kıran mı girdi?’ demiş.”

“Eşeğe ‘baban kim?’ demişler, ‘Dayım at’ demiş.”

1.5.8. Ünlem Cümlesi Biçiminde Atasözleri

“Baş ol, dedik ise tavla başı ol demedik ya!”

“Aç dedilerse çeşmeyi kurut demediler ya!”

“Cennet!... Canıma minnet!”

1.6. ATASÖZLERİNDE SÖZ SANATLARI

Atasözleri türkü, mani, bilmece, masal efsane gibi bir edebi tür niteliğinde değildir. Günlük konuşmalarda ve diğer edebi ürünler içinde kullanılan, sanat gücü yüksek anonim ürünlerdir. Sanat gücünün yüksek olmasından dolayı da atasözleri başlı başına bir edebi tür olan ürünler gibi bir araya getirilerek inceleme konusu yapılır.

Atasözlerinin hem etkileyici bir anlatım kazanması hem de akılda kolay tutulması için Türk halkı manzum bir görünüm kazandırdığı atasözlerinin kısa ve öz; ama oldukça sanatlı bir söyleyişe sahip olmasını sağlamıştır. Tek cümleden oluşan atasözlerinin tamamında olmasa bile birden çok cümleden oluşan atasözlerinin pek çoğunda sanatlı söyleyiş görülür (Albayrak, 2009: 31). Bu sebeple de atasözlerinin çoğu manzum nitelik taşır.

Atasözlerinde kullanılan söz sanatları kullanım sıklığına göre şu şekilde sıralanabilir:

1.6.1. İcaz

Az sözle çok şey ifade etme anlamına gelen icaz atasözlerinin çok büyük kısmında görülür. Zira az sözle çok şey ifade etme atasözlerinin en belirgin özelliğidir.

1.6.2. Ahenk

Uygunluk, uyum, armoni anlatımda güzel pürüzsüz, kulakta musiki etkisi bırakacak olan bir ifade kullanmak demek olan ahenk; genel ahenk ve taklidi ahenk olmak üzere ikiye ayrılır. Genel ahenk sözün sıhhati ile sağlanır; taklidî ahenk ise kelimelerin kulakta bıraktığı iz ile taşıdıkları anlamın birbirine uygun olmasından doğar (Albayrak, 2009: 31). Genel ahenk icaz gibi çoğu atasözünde görülür. Taklidî ahenk ise;

“Giden gelen ökçe, iş bitiren akçe.”

“Tandıra vurduğum lavaş, dert gelir yavaş yavaş.”

gibi birçok atasözünde görülür.

1.6.3. Seci

Nesir cümlelerinde görümler kafiye şekline seci denir.

“Aç at oynamaz aç it av almaz”

“Sen dede ben dede bu atı kim tımar ede.”

1.6.4. Cinas

Yazılışları aynı anlamları farklı en az iki kelimeyi kafiye oluşturacak şekilde kullanmaktır.

“Varsa hünerin her yerde vardır yerin; yoksa hünerin var her yerde yerin.”

1.6.5. Mecaz

Mecaz, gerçek anlamı dışında söylenmiş söz demektir. Atasözlerimizin büyük bir kısmında mecazlı söyleyiş vardır.

“Kel yanında kabak anılmaz.”

“At ile konuşan at; it ile konuşan it olurmuş.”

“Üzüm üzüme baka baka kararır.”

1.6.6. Teşhis ve İntak

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkları; özellikle de hayvanları konuşurma sanatı olan intak hayvanlarla ilgili atasözlerinde sıkça kullanılmıştır (Çobanoğlu, 2004: 25).

İnsan dışındaki varlıklara insan özelliği verme sanatına da teşhis denmektedir. Bu iki sanat genellikle bir arada kullanılır.

“Katıra ‘baban kim?’ demişler; ‘dayım at ’ demiş”

“Tilkiye ‘tavuk kebabı yer misin?’ demişler ; ‘adamın güleceğini getiriyorsunuz’ demiş.”

1.6.7. Tenasüp

Anlamca birbirine uygun kelimeleri bir arada kullanmaya tenasüp sanatı denir (Çobanoğlu,2004: 26).

“Dereyi tepeyi sel bilir; iyiyi kötüyü el bilir.”

“Alma alı, satma kırı, ille doru, ille doru; yağızın da binde biri.”

1.6.8. Aliterasyon

Bir sözde aynı ses ya da hecelerin art arda tekrarlanmasıdır (Albayrak, 2009: 32).

“Az verip gezdirme çok verip azdırma.”

“Kaynayan kazan kapak tutmaz.”

1.6.9. Teşbih

Aralarında gerçek veya mecaz anlamı yönünden ilgi bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetli olana benzetmeye teşbih sanatı denir (Çobanoğlu, 2004: 26).

“Söz gümüşse sükut altındır.”

“Dil ebesi, Tandır kebesi.”

1.6.10. Mübalağa

Abartı anlamındadır. Bir şeyi olduğundan çok büyük ya da küçük gösterme sanatıdır.

“Zerre kadar iman, dünya kadar günaha yeter.”

“Sır saklayan sırattan geçer.”

1.6.11. Tezat

Anlamca zıt olan kelimeleri bir arada kullanma sanatıdır. Atasözlerinde sıkça görülür.

“Gök ağlamayınca yer gülmez.”

“Sen doğru ol, eğri belasını bulur.”

1.6.12. Kinaye

Hem gerçek, hem mecaz anlama gelen bir sözün mecaz anlamını kast ederek kullanmaktır (Albayrak, 2009: 33).

“Atın dorusu, yiğidin delisi.”

“Atın varken yol tanı, ağın varken el tanı.”

1.6.13. Tevriye

Birden fazla anlama gelen bir kelimenin yahut sözün yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kast etme sanatıdır.

“Sarımsak da acı; ama evde lazım bir dişi.”

“Karakış âlemin yüzünü ağartır.”

1.6.14. Tekrir

Söz içinde belli kelimeleri tekrarlamaktır.

“At atı basar yiğit yiğidi.”

“İyiliğe iyilik her kişinin karı; kötülüğe iyilik er kişinin karı.”

1.6.15. İham

Bir kelimeyi en az iki ya da daha çok anlama gelecek şekilde kullanmaktır.

“Âl ile güzellik, zor ile pazarlık olmaz.”

“Hak dedikçe akan sular durur.”

1.6.16. Leff ü Neşr

Birden çok kavramı söyledikten sonra bunlarla ilgili özellikleri sırayla saymak veya bunları karşılaştırmak üzere yeni kavramlar bulmaktır (Albayrak, 2009: 33).

“Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birini boşa, birini sat.”

“Cebimde param var, evde dirliğim iyi; girer oynarım, çıkar oynarım; cebimde param yok, evde rahatım hoş değil; ölüyü ne yapacağım, girer ağlarım, çıkar ağlarım.”

1.6.17. Akis

Bir mısra, beyit ya da cümlelerin kelimelerini tersinden okunacak şekilde sırasını değiştirip anlamlı bir söz oluşturmaktır (Albayrak, 2009: 33).

“At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulur, at bulunmaz.”

“Sen olursan bensiz, ben de olurum sensiz.”

1.6.18. Telmih

Anıştırma. Tarihteki mühim bir olaya, duruma; meşhur bir nükte, fıkra kısma, efsane veya hikâyeye, yahut gelenekte var olan ve bilinen önemli bir âdete, bir inanışa şiir veya nesirde münasip bir biçime işaret etme, onu ima etme, hatırlatma sanatıdır (Karataş, 2004: 466).

“Mühür kimde ise, Süleyman odur.”

“Parayı veren, düdüğü çalar.”

1.6.19. İstiare: Teşbihteki benzeyen ya da kendisine benzetilen öğelerden yalnız biriyle yapılan benzetmeye istiare denir. Kendisine benzetilenle yapılan istiareye açık istiare, benzeyenle yapılan istiareye kapalı istiare denir (Albayrak, 2009: 33).

“Dikensiz gül olmaz.”

“Ağaç yaş iken eğilir.”

1.6.20. Hüsn ü talil

Güzel nedenleme. Anlama incelik, hoşluk ve güzellik katmak amacıyla şiirdeki bir olayı, bir espriyi tabii, gerçek sebebinden başka şairâne hayalî bir nedene bağlama sanatıdır (Karataş, 2004: 207). Atasözlerinde de bu sanatın yer yer kullanıldığını görmekteyiz.

“İnsan insanın rahmanı, insan insanın şeytanı.”

“Üzüm üzüme baka baka kararır.”

1.6.21. Terdid

Hayret uyandırmak amacıyla sözün sonunu tahmin edilenin tersine bildirmektir.

“Arkasız olanın yağına vurmuşlar ‘Vay arkam’ demiş; karnına vurmuşlar, yine ‘Vay arkam’ demiş.”

Ağaya hizmetçi oldum; eli hamur, karnı aç kaldım.” (Albayrak, 2009: 34).

1.7. TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI

27 Ekim 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Türkmenistan'ın nüfusu yaklaşık 5,5 milyondur. Başkenti Aşkabat'tır. Yüzölçümü 488.100 km²'dir. Batısında Hazar Denizi, kuzey batısında Kazakistan, kuzeyinde ise Özbekistan yer almaktadır.

Türkiye ile yaklaşık aynı enlemlerde yer alan Türkmenistan, Asya'nın iç kesimlerinde bulunduğu için karasal iklimin etkisi altındadır. Ülke topraklarının önemli bir kesimi çöllerden oluşmasına rağmen; ülke ekonomisinde tarım ve hayvancılık ciddi bir büyüklüğe sahiptir. Petrol ve doğal gaz da ülke ekonomisinde önemli yer tutmaktadır.

Ülke nüfusunun yaklaşık %80'ni Türkmenlerinin oluşturduğu ülke de Özbek ve Ruslar da diğer önemli etnik unsurlardır.

Türkmenler Oğuz Türklerindedir. Büyük çoğunluğu Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkmenlerinin bir kısmı da İran, Azerbaycan, Özbekistan Afganistan gibi ülkelerde yaşar. Türkmenler bugün Çavdar, İmrili, Yomut, Göklen, Teke, Sarık, Salur ve Ensarı gibi başlıca yedi boydan oluşmaktadır (Buran, Alkaya, 2009: 114).

Türkmen kelimesi ilk olarak XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından kullanılmıştır. Kaşkarlıya göre Türkmen adı Türk kelimesine Farsça “manend” (benzer, gibi) kelimesinin getirilmesiyle oluşmuştur. Dolayısıyla “Türkmanend” (Türke benzer)

sözünden Türkmen şekline dönüşmüştür (Buran ve Alkaya, 2009: 107). Türkmen kelimesinin kökenine ilişkin bir diğer görüş; Türklerden İslamiyet’i kabul edenlere iman eden, inanan Türkler anlamında “Türk+iman” birleşiminden “Türkiman” dolayısıyla “Türkmen” adının verildiğidir. Ancak bu konudaki en yaygın kabul ünlü Türkolog J. Deny’nin öne sürdüğü fikirdir. Deny: Türkmen sözcüğünün Türk kelimesine –men, -man ekinin getirilmesiyle oluştuğunu söyler bu ek üzerine geldiği kelimeye “büyüklük”, “üstünlük”, “fazlalık” anlamları katar. Deny’ye göre Türkmen kelimesi de “koyu Türk”, “Saf kan Türk” anlamlarına gelmektedir (Buran ve Alkaya, 2009: 108).

Türkmen Türkçesi Oğuz grubu şivelerinin doğu kolundadır (Buran ve Alkaya, 2009: 110). Zeynep Korkmaz ise yeni yazı dili ve lehçeleri dönemi ile ilgili sınıflandırmasında Türkmen Türkçesini güneybatı Türkçesi içinde gösterir (Korkmaz, 2003: LXXVIII).

Türkmen Türkçesinin söz varlığının temelini Türkçe sözler oluşturur; ancak Tarihsel süreçte çok sayıda Moğolca, Rusça, Farsça ve Arapça kelime alınmıştır. Alıntı kelimelerin çoğu Türkmen Türkçesi’nin ses ve dil bilgisi kurallarına uymaktadır. Şu anda Türkmenistan’da kullanılan yazı dili, 1925’ten beri Türkmen-Yomut ağzına dayanmaktadır. Türkmenler de diğer Türk boyları gibi önce Arap 1927-28 yıllarından itibaren Latin, 1937’den sonra Kiril alfabesini kullanmışlardır. Ancak Türkmenler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra 1993 yılında tekrar Latin alfabesine geçmiştir (Buran ve Alkaya, 2009: 110).

Türkmen folkloru ve edebiyatı oldukça zengindir. XVIII. yüzyıla değin Türkmen edebiyatında daha ziyade sözlü edebiyat, dolayısıyla halk edebiyatının önemli yer tuttuğu görülmektedir. Kerem ile Aslı, Tahir ile Zöhre, Leyla ile Mecnûn, Yusuf ile Züleyha gibi halk hikâyeleri hemen her devirde çok sevilmiş ve yayılmıştır. Ayrıca Köroğlu destanı, Şahsenem ile Garip hikâyesi de Türkmenler arasında özel değeri olan ve çok sevilen hikâyelerdir. Halk edebiyatının diğer ürünlerinden olan mani, türkü fıkra ninni, masal, atasözü ve deyim gibi türler de oldukça canlıdır (Çınar, 1996: 157).

Türkmenler klasik edebiyatlarını Hoca Ahmet Yesevi ile başlatır. Kıssa-i Yusuf şairi Ali (XIII: yüzyıl) ve Benaî (XV. yüzyıl) ile sürdürülen bu edebiyat asıl eserlerini XVIII. yüzyıldan itibaren verir. Türkmen Türkçesi Mahtımgülü (1730-1780)’nin şiirleri

ile bir yazı dili hanine gelir. Mahtıngulu'nı Zelilî, Mollanepes, Talibî Miskin Kılıç gibi isimler takip eder (Buran ve Alkaya, 2009: 111).

XIX. yüzyılın sonuna doğru Rus egemenliğine giren Türkmenistan'da siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta olduğu gibi edebiyat dünyasında da Rus etkisi gözlenmektedir. XX. Asrın başlarında Durdu Gılıç, Mollamurt, Kör Molla Muhammetgulu Atabayev gibi eserler yanlış Rus politikası eleştiren eserleriyle öne çıkar. 1917'deki Bolşevik devrimiyle birlikte halk üzerinde artan baskıya paralel olarak edebiyat dünyasında da baskılar armış II. Dünya Savaşı sırasında Nurmırat Sarıhanov, Ahmet Ahundov Girgenli, Şanlı Kekilov gibi birçok yazar ve şair yaşamını yitirmiş, bir o kadarı tutuklanmıştır.

1960 sonrasında baskılar azalmış ve bağımsızlık düşüncesi ebedi eserlerde sıkça işlenmeye başlamıştır. Bu dönem roman ve hikâyelerinde kahramanlık ve Türkmen tarihi ön plana çıkar. Beki Nurbedi, Berdi Soltannıyazov, Narıman Cumayev gibi isimler roman ve hikâyede öne çıkarken aynı zamanda roman ve hikâyeci olan Ata Atacanov da dönemin en önemli şairidir (Buran ve Alkaya, 2009: 113).

27 Ekim 1991'de Türkmenistan'ın Bağımsızlığını ilan etmesiyle edebiyatta milli duygular daha da ön plana çıkmış bağımsızlık ve ulusal gurur şiirlerin ana teması haline gelmiştir. Romanda milli tarihe yönelim artmış Kakacan Aşırov, Övezdurdı Nepesov gibi isimler çağdaş Türkmen romancılığına ön ayak olurken Muhammetnur Gurbangılıcov, Oraz Akmamedov, Aşır Mamiliyev gibi isimlerde önemli tiyatro yazarları olarak dikkat çekmişlerdir.

1.7.1. Türkmen Atasözleri

Türkmen halkının hayatını ve milli unsurlarını yansıtan atasözleri, samimi ve orijinal bir üslupla dile getirilmiştir. Yapı ve kuruluş özellikleri bakımından Türkiye Türkçesindeki atasözlerinden farklı değildir. Anlam yönünden bütün insanlara hitap edecek bir tarzdadır.

Türkmen atasözleri fikir bakımından değerlendirildiğinde çalışmanın faydaları, tembellik ve çalışmamanın zararları, mertlik ve yiğitliğin saygınlığı, atın insan hayatındaki yeri ve önemi, vatan sevgisi, dostluğun önemi, yaramaz, rüşvetçi, kıskanç insanların yerilmesi, akıl ve edebî faydaları, tatlı dilli olmanın kazandırdıkları,

lüzumsuz ve kötü konuşmanın sebep olduğu zararlar, kadının, eş kardeş, anne olarak toplumdaki yeri, komşuluk hakları, misafirperverlik vb. konuların işlendiği, dolayısıyla, Türk atasözlerinde de görülen ortak temaların fazlalığı dikkati çekmektedir (Sis, 2005: 257).

Atalarımızın büyük gözlem ve tecrübelerine dayanarak oluşturdukları ve sonraki nesillere bir nevi manevi miras olarak bıraktıkları bu nadide edebi değerleri ifade etmek için Türkiye Türkçesinde “atasözü” kelimesi kullanılırken; Türkmen Türkçesinde ise büyük çoğunlukla “atalar sözi” ve “nakıl”, terimleri; nadiren de olsa “babalar sözi” ve “dedeler sözi” ifadelerinin kullanıldığını görmekteyiz.

Uzun yıllar Rusların egemenliği altında yaşayan Türkmenistan’da hayatın her alanında olduğu gibi edebiyatta da Rus etkisi gözlenir. Ruslar atasözlerini oluşum şekillerinden hareketle “poslovitsa” ve “pogovorka” olmak üzere ikiye ayırır. Bu etkisiyle Türkmenler de atasözlerini “atalar sözi” ve “nakıl” olarak ikiye ayırmıştır. Ancak bu ayrım çeşitli tartışmaları da beraberine getirmiştir. Zira Türkmen yazar ve akademisyenler arasında “atalar sözi” ve “nakıl” terimlerinin anlamları konusunda ciddi bir görüş ayrılığı vardır. Bu konudaki bazı görüşler aşağıda sıralanmıştır.

Soltanşa Ataniyazov hazırladığı Türkmen Türkçesinin etimolojik sözlüğünde, “nakıl” kavramını “öğüt nasihate yoğrulan, yerinde söylenen, kısa ve ferasetli düşüncelerin adı olan nakıl’ın, “rivayet, hikâye, atalar sözü” gibi birkaç anlamı bulunan Arapça “nağ(ı)l” kelimesinden türediği ve bazı Türk lehçelerine “nakıl” olarak girdiği” şeklinde açıklamıştır.

Berkeliyev, 1958 yılındaki çalışmasında, nakıllar ve atalar sözü için ayrı ayrı tanım yapmıştır. Önce nakılları “Hayatın çeşitli şartları için kullanılarak halk arasında yaygınlık kazanan, kısa ve özlü, edebi bir formda yaşamdaki olguları gerçekçi bir şekilde betimleyen, insanlara öğüt nasihat veren, eğitici nitelikteki halk edebiyatı yaratmalarının bir türüne nakıllar deniliyor” şeklinde tanımlamıştır (Berkeliyev, 1958: 25).

Atalar sözünü ise “Yapıları ve nitelikleri açısından nakıllara benzeyen, olayları edebi anlatmaların tarzıyla mecazi bir üslupta nakledilen halk edebiyatı yaratmalarının bir türüne atalar sözü deniliyor” şeklinde tanımlamıştır (Berkeliyev, 1958: 25).

Ayrıca Berkeliyev, nakılların secili ve nazım özelliklerine sahip olduklarını; konuları bakımından hayatın çeşitli şartlarını tasvir ettiklerini; öğüt, nasihat, akıl verici nitelikler taşıdığını ve insanları terbiye etme amacının bulunduğunu belirtmiştir. Bu özellikler atalar sözünde nakıllardaki kadar hissedilmemektedir. Atalar sözünde cümleler kısa, estetik, edebî ve mizahîdirler. Ona göre atalar sözünün en önemli özelliği ise arkasında bir vaka veya rivayetin yatıyor oluşudur. Bu nedenle Berkeliyev, atalar sözünün ortaya çıkışını belirli bir olay veya durumla ilişkilendirmektedir. Buna örnek olarak da [Ayazhan (arasıra) çarığına bak] atalar sözünü göstermektedir. Çünkü bu atasözünün ardında, eskiden vezir olan Ayaz Han'ın eski günlerini unutmaması için çarığını tahtının karşısına astırması rivayeti yatmaktadır (Annaberdiyev, 2013: 185-197).

Konuya ilişkin bir başka değerlendirme 1956 yılında A. Tayımov ve B. Ahundov tarafından yapılmıştır. Onlar Berkeliyev'in ileri sürdüğü düşüncenin tam tersini savunmuşlardır. Nakıllar ile atalar sözünün her ikisinin de öğüt verme işlevleri olmasına rağmen, aralarında farkın hissedildiğini; dolayısıyla nakılların arkasında tarihsel bir vakanın yattığının düşünülebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, bazı nakılların mizahî formda veya eksik, kısa cümlelerle beyan edildiklerini ifade etmişlerdir.

Türkmen halk bilimi ve atasözü araştırmacılarından Berkeliyev nakıllar ile atalar sözleri arasında bilimsel yönden bazı farklar olsa da aralarında sınır konulamayacağını belirtmiş, farklı yönlerinden ziyade ortak yönlerini göz önünde tutarak onları tek bir kavram şeklinde ele almış ve Rus bilim tarihinde de hüküm süren bu tür değerlendirme geleneğine katılmıştır.

Atasözleri, atalar tarafından uzun gözlem ve tecrübelerle dayalı üretilen, yeri geldiğinde kullanılarak sözlü ya da yazılı olarak kuşaktan kuşağa aktarılan, edebi sanatlar vasıtasıyla mensur ve manzum olarak kalıplaştırılan, hemen her konuda belli bir gözlemi, yargıyı veya durumu anlatan, eğitmek ve öğretmek amacına yönelik sözlerdir. Bu atasözü tanımından anlaşılacağı üzere değişik şekil ve yapıda, çeşitli içerikte ve işlevde, ister nakıl olsun ister atalar sözü, nihayetinde tümü atalar tarafından yaratılan sözlerdir. Bu sebeple de “atalar sözü-nakıl” tartışmasının Türkmen atasözlerine bir katkısı yoktur.

Ancak bu konudaki ikileme son verilmek adına Türkiye Türkçesinde Farsça “pend” ve Arapça “mesel” kelimelerinin bırakılarak Türkçe atasözü kelimesinin

kullanımı örmek alınabilir. Bu bağlamda da Arapça “nakıl” sözü terk edilerek tüm bu sanat değeri yüksek sözleri ifade etmek için Türkmen Türkçesine ait bir kelime olan “atalar sözi” kullanılabilir.

Zira bu tartışmanın ötesine Türkmen atasözlerinin yayınlanması ve incelenmesi hususunda dikkat çekilmesi gereken bir mesele daha vardır. Sovyetler Birliği döneminde dönemin pek çok siyasi sloganı atasözü olarak kabul edildi. “Kolhozunun canı da bir, ekmeği de bir”, “Moskova, barışın merkezidir”, “Sovyetler Birliği, barışın bayraktarıdır”, “Kısırtıcıyı insansız yerden bekleme”, “Kolhoz malı kimin, kim çalışırsa onun”, “Devrimin adı, düşmanı yıkar” şeklindeki devrin siyasi sloganları “Sovyet Devrinde Oluşan Atasözleri” adıyla okul kitaplarına, okuma kitaplarına konuldu. Ancak bu sözler Sovyet devri siyasetinin, ideolojisinin kurgulamalarıdır. Bugün bunları atasözü olarak kabul etmek mümkün değildir (Seyidov, 2010: 216).

Dili, kanı, dini bir iki boy olan Türk ve Türkmenlerin atasözleri de gerek işledikleri konu gerek biçim gerekse kavram, anlatım ve üslup bakımından aynı olduğu için Türkmen atasözlerinden bahsederken, bahsi geçen konulara girmek tekrar olacaktır. Bu sebeple bu başlığımızı önemli gördüğümüz birkaç konuyu işleyerek kapatmayı uygun gördük.

1.8. TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ATASÖZLERİNİ KONU ALAN BAŞLICA ESERLER

Yazılı kaynaklarda ilk nüvelerine Orhun Abidelerinde rastladığımız ve XI. Yüzyılda Divanü Lügat’it Türk, Kutadgu Bilig ve Atabetü’l Hakayık gibi eserlerde de kendine yer bulan atasözleri ile ilgili verilen eserler dil ve kültürümüzdeki gelişmeler ışığında giderek artmıştır.

Başlı başına atasözlerini konu olan ilk önemli kitaplar 1480 tarihli “Kitâb-ı Atalar” adlı yazma; Berlin’deki “Hâzihi’r-Risâlet-i Min Kelimât-ı Oguznâme El Meshur Bi Atalar Sözü”; 1476’da yazılan Paris’te Bibliothèque Nationale’deki “Kitâbı atalar” ve halk sairi Levnî’nin Hicri 1281 tarihli bir cönkte bulunan destanıdır.

16. yy.da Yavuz Sultan Selim’le Mısır Seferi’ne katılmış olan Güvahî, Anadolu’nun çeşitli yörelerinden derlediği atasözlerini, deyimleri, fıkraları ve hikâyeleri

yazdığı “Pendnâme” adlı eserine eklemiştir. Eser, atasözleri bakımından oldukça zengindir. Atasözlerinin yer aldığı başka cönkler ve mecmua bölümleri de vardır:

İlki, British Museum’daki “Rieu Katalogu’nun Catalogue of the Turkish Manuscripts in British Museum”da yer alan bir mecmuadır. ikincisi ise Oxford’daki “Bodleian Kütüphanesi” katalogundaki bir mecmuanın “Durûb-ı Emsâl Beyanındadır” başlıklı bölümüdür.

Atasözlerinden oluşan basılı eserler de bulunmaktadır. Atasözlerinin aktarıldığı basılı eserlerden ilki 1688 yılında İtalya / Venedik’te yayımlanan “Adagi”dir. Basılı eserlerden önemli bir diğeri ise; Şinasi’nin “Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye” (1864) adlı eseridir.

Tekezâde Mehmet Sait’in 1895’te yayımlattığı “Durûb-ı Emsâl-i Türkiye veya Atalar Sözü” adlı eseri de bir diğerk matbu atasözü kitabıdır (Güzel, Torun, 2012: 183-184).

Türkiye Türkçesinde atasözleri üzerine hazırlanmış ve basılmış olan kitap, broşür ve makalelerin sayısı 700’ü asmaktadır. Ancak bu eserlerin hepsinin ismini burada zikretmemiz mümkün değildir. Bu nedenle atasözlerini konu alan başlıca kitapları alfabetik sırayla vermeyi uygun buluyoruz:

Abdulhalid Nuri: Atalar Sözü, İstanbul, 1918

Acaroğlu, Türker: Türk Atasözleri, İstanbul, 1992

Ahmet Vefik Paşa: Muntahabât- ı Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye, İstanbul, 1871

Ahmet Vefik Paşa: Türkî Durûb-ı Emsâl, İstanbul, 1879

Aksoy, Ömer Asım: Atasözleri ve Deyimler I-II, Ankara, 1965

Aksoy, Ömer Asım: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I- II (Haz. Cem Dilçin), Ankara 1971

Albayrak, Nurettin: Türkiye Türkçesinde Atasözleri, İstanbul 2009

Bayazıd, Şahnaz: Türk Atasözleri, Ankara 1969

Benyan, Hamparsun: Atalar Sözü Külliyyatı, İstanbul 1897

Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, I-II (TDK) Ankara2004

Çobanoğlu, Özkul: Türk Dünyası Ortak Ata Sözlere Sözlüğü, Ankara 2004

Demir, Alp: Türk Darbimeselleri Yahut Atalarsözü, İstanbul 1933

Dilçin, Dehri: Edebiyatımızda Atasözleri, İstanbul 1945

İleri, Esad: Türk Diline Darbimeseller, İzmir 1925

Kefeli, R.S.: Atalar Sözü, Petersburg 1910

Oy, Aydın: Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul 1972

Ötüken, Adnan: Türk Ata Sözlere ve Deyimleri İstanbul 1971

Özön, Mustafa: Atasözleri, İstanbul 1952

Pala, İskender Atasözleri, İstanbul 1999

Türk Atasözleri ve Deyimleri, 2 cilt (Milli Kütüphane Yayınları) İstanbul 1971

Yazıksız, Necip Asım: : Eski Savlar, İstanbul 1921

Yurtbaşı, Metin: Sınıflandırılmış Türk Atasözleri, Ankara 1994

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi aynı çınarın dalları olduğundan; Orhon Kitabeleri'nde ve sonrasında Divanü Lügat'it Türk ve Kutadgu Bilig gibi eserlerdeki atasözleri, Türkmen atasözlerinin de ilk örnekleri kabul edilir.

Bahsi geçen ilk örneklerden sonra Türkmen Türkçesinde atasözleri ile ilgili ilk çalışmaları Rus ve Avrupalı Türkologlar yapmıştır.

Geçen asırda doğuyu araştıran Avrupalılar, Orta Asya'ya seyahat ettiklerinde yerli halkın atasözlerine dikkat etmişlerdir. Onların topladıkları atasözleri Avrupa neşriyatında yayınlanmıştır. Böyle seyyahlardan birisi olan A. Vambery, 1867 yılında Leipzig'de yayınladığı Çağatay Dili adlı kitabında Türk topluluklarının yüzden fazla atasözüne yer vermiştir. Yazar, onların Özbek atasözleri olduğunu düşünse de daha sonra akademisyen A. N. Samoyloviç, o atasözlerinin Hive hanlığından toplandığı için Türkmenlerle de ilgili olduğunu belirtmiştir.

XX. Yüzyılda atasözleriyle ilgi basılan önemli kitapların birisi de N. P. Ostrovmov'un Poslovitsı Tuzemnego Naseleniya Turkestanskogo Kraya [Türkistan'ın Yerli Halkına Ait Atasözleri] (Taşkent 1888) adlı çalışmasıdır. Çalışmayı ehemmiyetli yapan, önsözünde atasözleri hakkında kısaca ilmi bilgilerin verilmiş olmasıdır.

Atasözlerini toplayan, Rusçaya tercüme edip yayına hazırlayan N. P. Ostrovmov önsözde atasözlerindeki etnografik bilgilerin bilimsel değeri ile birlikte halkın geçmişini, dünya görüşünü öğrenmedeki önemli rolünü vurgulamıştır. .

1925'te yıllarda Türkmenistan Devlet Neşriyatı, Muhammet Geldiyev'in derlediği atasözlerini ve bilmeceleri Makal ve Matallar Yığındısı (Babalar Sözi) (Poltoratsk 1925) adıyla beş bin adet basmıştır. Kitapta 507 atasözü, 52 bilmece bulunmaktadır

Rus okuyucularını Türkmen atasözleriyle tanıştırmak ve Rusça öğrenenlere yardımcı olması amacıyla 1945 yılında V. Popov'un tercümesiyle "Tıyaça Turkmenskih Poslovits Pogovorok" (Bin Türkmen Atasözü ve Deyimi) (Aşkabat 1945) adında bir kitap yayımlanmıştır (Seyidov, 2010: 211-213).

Türkmen Türkçesinde atasözleri ile ilgili yayınlanan en kapsamlı eser K. Berkeliyev'in "Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi" (Aşkabat 1958) adlı eseridir. Bunun dışında Türkmenistan'da atasözleri ilgili yazılan diğer önemli kitaplar şunlardır:

B. Garrıyev, M. Sakali, K. Osmanov: Türkmen Nakılları, Aşkabat 1949

K. Berkeliyev: Nakıllar ve Atalar Sözi, Aşkabat 1961

S. Arazkulyev: Garakalpak Türkmenleriniñ Nakılları, Aşkabat 1968

B. Veliyev, C. İlyasov: Stavropol Türkmenleriniñ Nakılları, Aşkabat 1988, Nakıllar, Aşkabat 1993

Sapar Kürenov: Türkçe açıklmalı Türkmen Atasözleri, Ankara 1995

Gurbandurdy Geldiyew, Annamyrat Altyyew: Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi Ankara 2002

Türkmen folklor araştırmalarında atasözleriyle ilgili iki de doktora tezi hazırlanmıştır. Bunlar, K.Berkeliyev'in "Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi" (1956) ve M. Miradova'nın "Natsionalnoye Svoyeobraziye Turkmenskih Poslovits i Pogovorok" [Türkmen Atasözleri ve Deyimlerinin Milli Özellikleri] (1967) adlı çalışmalarıdır (Seyidov, 2010: 214).

1.9. TÜRK DÜNYASINDA ATASÖZLERİNİN ÖNEMİ

Bilindiği gibi atasözleri, bir konu hakkında birçok cümle ile ifade edilecek duygu ve düşünceleri birkaç kelime ile ortaya koyan özel ifadelerdir. Asırların süzgecinden süzülüp gelen ve günümüzde en güzel şeklini alan bu sözler bazen kitaplar dolusu açıklamaların yerini alıverir. Bu davranış biçimi bütün toplumlarda kendilerine has bir tarzda ortaya çıkar ve millet diyebileceğimiz toplumlarda zamanın da etkisiyle bazıları kaybolur, bazıları da değişikliklere uğrar. Bazıları ise hiç değişmeden yüzyıllar boyu yeni nesillere aktarılmak suretiyle yaşar (Ülker, 2002: 96). Atasözlerinde topluma ait pek çok ipucu vardır. Yani atasözleri toplumların genlerine işlemiş son derece önemli unsurlardır.

Atasözleri sosyal hayatta bireylerin uyması beklenen genel bir kural ve düstur niteliği taşımaktadır. Bu sebeple de atasözlerinin bir milletin karakterini zihin yapısını dilini kültürünü yansıttığı gözlenmektedir. Dünyanın oldukça geniş bir kesimine dağılmış olan Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibarıyla, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından sözü edebiyat ürünleri içinde ayrı bir öneme sahiptir. Tarih boyunca birbirinden hayli uzak coğrafyaları vatan haline getirmiş Türklerin, atasözlerinde dile gelen düşünme tarzının esasta aynı olması sebebiyle, tek bir zihin ülkesinde yaşadıkları ve aynı sosyal psikolojiyi paylaştıkları görülmektedir. Bu nedenle de Türk atasözleri milli karakterimizi yansıtan, coğrafya, lehçe vb. farklılıkların ötesinde bütün Türkleri birleştiren mühim bir kaynaktır (Çobanoğlu, 2004: 1).

Türk dünyasına bakıldığında Adriyatik'den Çin Seddi'ne kadar olan geniş bir coğrafyada söylenen atasözlerinin neredeyse eş denecek derecede birbirine benzediği görülmektedir. Türk Milletinin Kuzey Kafkasyadaki küçük bir topluluğu olan Nogay Türklerindeki hayat tarzı ile en kalabalık nüfusa sahip olan Türkiye'deki hayat tarzı arasında çok büyük bir fark bulunmamaktadır. Küçük farklar ise; bir Karanlı ile bir Kütahyalı arasındaki fark kadardır.

Atalarımız, ana yurtlarından ayrılıp yeryüzünün değişik bölgelerine dağılırken, kültür ürünlerini de beraberlerinde taşımışlardır. Böylece, aynı kökten beslenen bir ağacın bütün dallarında aynı meyvenin yetişmesi gibi, yeni vatanlarında hep benzer duyguları dile getirmişlerdir. Bir ağacın bir veya birkaç dalının kabul edebileceği diğer

bazı benzer meyvelerin aşılması gerçeğinde olduğu gibi, atalarımız da yadırgamayacakları kültürlerden tesirler almış, ancak onları milli benliklerinin içinde eritmesini bilmişlerdir. Büyük bir meyve ağacı düşünün. Daha çiçek açarken bile bütün dallarda tam bir birlik göremeyiz. Çiçekler hızla gelişerek meyveye dönüşür, toplanıp yenecek hale gelir. Bu meyveleri büyüklükleri, tatları, renkleri hâsılı birçok özellikleri küçük farklılıklar gösterir. Ama hiç kimse o meyvelerin aynı ağaca ait olmadığını söyleyemez (Ülker, 2002: 95). Yani atasözlerimiz; her ne kadar farklı coğrafyalarda söylene de köken itibariyle aynıdır ve aynı kültürün değerleridir.

Bu örneği desteklemek adına biz de bir Atasözünün Türk dünyasındaki farklı varyantlarını sunmak istiyoruz:

Türkiye T. : “Arık ata kuyruk (da) yükür.”

Türkmen T.: “Argın ata gamçı atık./ Eşege guyrugam yükür.

Divanü Lügat’it Türk.: “Taz at Tafarcı bolmas”

Altınordu T.: “Arık ata kamçı avur.”

Afganistan T.: “ Attı arığına kör erdi ğarıvida kör.”

Kuzey Azerbaycan T.: “Arık ata kuyruğu da yükür.”

Başkurt T.: “Arık atka kuyrın da avır.”

Doburca T.: “Artık ata kuyruğı avır.”

Deliorman T.: “Zabın ata kuyruğı yükü.”

Hakas T.: Mayıhhan atha seek tee aar.”

Kazak T.: “Arık atka kamşı avır.”

Kırım T.: “Arık atka kuyruğu avır.”

Karaçay T.: “Arıgan atha kamçı avur.”

Kırgız T.: “Arık atka kuruk cük.”

Kaşkay T.: “Arığa batman fa yükür.”

Nogay T.: “Arıgan atka kamışı avır.”

Özbek T.: Orık otga kamçı ağır.” (Çobanoğlu, 2004: 90-91)

Asya Türk Cumhuriyetlerinde ve Türk topluluklarındaki soydaşlarımızla aramızda bulunan; ortak dil, ortak tarih ortak gelenek ve görenekler ile ortak inançları yansıtan nadide kültür öğelerinden biri atasözlerimizdir. Bizim gelenekle yerleşmiş bir atasözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen etki taşırlar. Nitekim Oğuznâme’de yer alan eski bir atasözü şöyle der:

“Atalar sözü Kur’an’a girmez, yanınca yelişür.” (Birlikte koşup gider ondan geri kalmaz) (Aksoy, 1988: 15)

Atalarımız bu özlü sözleri çok önemsemiş ve bu örnekteki benzer birçok atasözü söylemiştir. Bunlardan bir kısmı şu şekildedir;

“Atalar sözünü tutmayan yabana atulur, ahrette tamu ehline katılır.” (Oğuznâme) (Oy, 1972: 170)

“Atalar sözü tutmayan ok gibi atılır.” (Oğuznâme)

“Atalar sözünü tutmayanın yolu ya teke ya büke.” (Oğuznâme)

“Ulu sözü dinlemeyen uluya kalır.”

Yine atasözlerinin önemine vurgu yapan yakın zamanda derlenmiş Türk dünyası atasözlerinin bir kısmı şöyledir:

“İhtiyarın sözünü torbaya sok, büyüğün sözünü heybeye at.” (Altay)

“Atalar sözü muhakeme edilmez.” (Azeri)

“Atalar sözü pazarda satılmaz.” (Azeri)

“Ulu sözü yerde kalmaz.” (Çuvaş)

“Makal akıldın kaymağı.” (Özbek)

“Atalar sözü Sözlerin özü.” (Türkmen)

“Atalar sözü evlada mirastır.” (Türk)

“Ataların sözü bin öğüde geçer.” (Türk) (Çobanoğlu, 2004: 4-7)

1.10. ATASÖZLERİNDE AT VE ATLA İLGİLİ KAVRAMLAR

At atasözlerimizde diğer hayvanlara nazaran daha fazla yer almaktadır. Şüphesiz bunun temel nedeni yukarıda bahsettiğimiz “yiğit ve yiğitlik” kavramının atsız düşünülmemeyecek kadar tarih boyunca Türk ulusunun meydana getirdiği her hareketindeki birlikteliktir. “At yiğidin yoldaşı.”, “At erin kanadı.” atasözlerinin ifade ettiği bu birlikteliğin ürünü olan tarihi, Türk sosyokültürel bağlamının oluşumundaki temel aracı at teşkil etmiştir (Çobanoğlu,2004: 37).

Türkmencede at ve türlerini adlandırmada, at ve tay kelimeleri ile birlikte, yabı (at), batyal (kısarak), bedev (Arap atı), bırag (burak), tulpar (su atı) ve gunan (iki üç yaşındaki tay) gibi isimler kullanılır (Gökçimen,2005: 199-212).

Türkiye Türkçesinde ise at ve türlerini adlandırmak için; at, kısarak, tay, aygır, beygir, küheylan ve burak gibi isimler kullanıldığı gözlenmektedir.

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan atla ilgili çok sayıda atasözü mevcuttur. Bu atasözlerinde ağırlıklı olarak atın kendisinin yanı sıra; at- yiğit, at insan ve atın diğer hayvanlarla olan ilişkisi ön plana çıkar.

At, insanı amacına ulaştıran, hayal dünyasını gerçeğe dönüştüren, uzaklarda, ulaşılması mümkün olmayan diyarlarda bulan hedeflere insanı yaklaştıran ve buluşturan varlıktır. “At yiğide kanattır”, “At yiğidin direği”, “At saklamak (beslemek) devlettir”, “At saklamak/han saklamak” biçimindeki Türkmen atasözleri bu yakınlığı ve ilişkinin yoğunluğunu verir (Çınar,2006: 1-20).

Türkmen atasözüne göre atın fonksiyonlarını herkes bilemez. Atla sahibi arasındaki sevgi bağını bu bağın kuvveti değerini ancak at sahibi olanlar, onunla bağı bulananlar bilir; “At gadırını münen bilir; yurt gadırını göçen” (Çınar,2006: 1-20).

Türkmen’e göre at insana dostu kadar yakın annesi kadar şefkatlidir. Atı olmayan kişi kimsesiz sayılır, yalnızdır, atsız delikanlı öksüz demektir, “Atsız oğlan atasız oğlan.” At soylu ve vefalı bir varlıktır. Sahibine bağlıdır. Görkemi, güzelliği ve vefasıyla birleşince olağanüstü bir varlık ortaya çıkar, “Atta vefa da bar; sapa da.” Vefalı olan bu varlık insana dost ve arkadaşır; “Attır yiğidin yoldaşı”; “Atı barın ganatı bar”; “Atsız sahi (cömert) gılıcsız batır (kahraman)”dır.

Türkmen hayatında at o kadar büyük yer edinmiştir ki; o sevgilisinden, kardeşinden bile daha yakın görülür; “Ertir tur (sabah kalkınca) atan gör; atandan son (sonra) atını.” biçiminde geçen Türkmen atasözünde de ifade edildiği üzere, at ailenin bireylerinden biri sayılmış, fonksiyon itibariyle aile içerisindeki bireylerden bile çok sevilmiştir (Çınar,2006: 1-20).

Türkiye Türkçesinde de “Atta karın yiğitte burun”, “Ata arpa yiğide pilav”, “Atın ürkeği yiğidin korkağı” At, adımına göre değil, adamına göre yürür.” vb. biçiminde geçen atasözleri at-yiğit, at-insan ilişkisini gösteren birkaç örnektir.

Türkmen Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de atla ilgili atasözlerinde yiğit-at, at-insan ilişkisi sıkça işlenmiştir. Bunun yanında; atla birlikte eşek, katır, köpek (it), aslan kurbağa vb. birçok hayvanı konu alan atasözleri: “Atlar nallanırken kurbağa ayağını uzatmaz”

Atın beslenme şeklini konu alan atasözleri; “Atın ölümü arpadan olsun.”

Ak, al, yağız, kula, doru, boz, kır gibi at renklerine yer veren atasözleri; “Alma alı, sat yağızı, bin doruya, besle kırı.” “Yabın al bolmasın, bizin çal.(Atın al olmasın bezin gri)”“Ata binen nalını, mihini arar.” gibi birbirinden farklı konular atla ilgili atasözlerinde işlenmiştir.

Ayrıca yelesinden toynağına; eyerinden yularına kadar atla ilgili birçok unsuru konu edinen: “Atın ayağına nal kaksan, eşek hem ayağını kaldırır.” (Atın ayağına nal çakarsan, eşek de ayağını kaldırır.), “Ata binen nalını, mihini arar.” gibi çok sayıda atasözü vardır. Yine at alım –satım, ata binmek- attan inmek; erkek, dişi ve yavru at gibi farklı konularda söylenen atasözlerinin sayısı da bir hayli fazladır: “At alacaksan yazın al kız alacaksan gezin (güzün) al.” “Kış aygır gibi girip, kısırak gibi çıkmalı.”...

Aşağıda Türkçenin her iki lehçesindeki at ile ilgili atasözleri bu başlıklar altında inceleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NDEKİ AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME

2.1. AT VE İNSAN İLİŞKİSİNİ KONU ALAN ATASÖZLERİ

Yukarıda da değindiğimiz üzere at ile ilgili atasözleri incelendiğinde at ve insan ilişkisinin ön plana çıktığı görülmektedir. İnsanoğluna en yakın birkaç hayvandan biri olan atın tarihine baktığımız zaman avcılık hayatından hayvanları ehlileştirme hayatına geçen ilk kavmin Türkler olduğunu ve atı Türklerin ehlileştirdiğini görürüz (Sertkaya,1995: 25-31). Dolayısıyla ata binen ilk insanlar da atalarımız olan Türklerdir.

Osman Fikri Sertkaya makalesinde, A. Marcellinus, C. Claudianus, A. Sidonius, Zosimos, Herakleios, Leon VI. Phylosophus gibi farklı batılı kaynakların Türklerle at atasındaki ilişkiye dair görüşlerini vermiştir:

“Henüz ayakta durabilecek bir Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at bulunur...”

“Hunlar at üstünde yerler, içerler, alış veriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlar...”

At başka bir kavmi yalnız sırtında taşıdığı halde, Hun at üstünde ikamet eder...”

“Türkler sanki at üstünde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler.” (Sertkaya,1995: 25-31).

Bu görüşler atalarımız ile at arasındaki yakın birlikteliği sergileyen küçük örneklerdir. Bunların dışında Orhun Abideleri'nden Divanü Lügat'it Türk'e Atabetü'l Hakayık'tan Kutadgu Bilig'e Selçuklu tarihinden Osmanlı tarihine kadar birçok kaynakta atla insan arasındaki yakın ilişkiye binlerce örnek görmek mümkündür.

Bu çalışmamızda ele aldığımız Türk ve Türkmen atasözlerine baktığımızda; aynı nehrin farklı kolları olan Türk ve Türkmenlerin at ile insan arasındaki ilişkiyi atasözlerinde ustalıkla işlediğini ve binlerce yıllık tecrübe süzgecinden geçirerek günümüze kadar ulaştırdıklarını görürüz.

Türk ve Türkmen atasözlerinde at insan ilişkisi odaklı incelendiğinde at- yiğit, at-kadın, at-kız, at- sahibi gibi konuların ön plana çıktığı gözlemledik ve aşağıda atasözlerini bu başlıklar altında sınıflandırdık.

2.1.1. At - Yiğit

Çok eski dönemlerden beri insanın en yakınındaki hayvanlardan biri olan at, aynı zamanda Türk yiğitlerinin can yoldaşı vefakâr dostu olmuştur. At ile yiğit bir bütün olmuş ve yiğit atsız düşünülemez hale gelmiştir. Zira “At yiğidin yoldaşdır.” ki; bu atasözü atla yiğidin nasıl bütünleştiğinin göstergesidir. Halk hikâyelerinde ve destanlarda atasözlerinde efsanelerde at her zaman yiğidin can yoldaşdır. Gerek Manas Destanı’nda gerek Köroğlu ve Bamsı Beyrek’te gerekse birçok efsane ve atasözünde at-yiğit ilişkisinin yakınlığı ve samimiyeti gözlenebilir.

At-yiğit ilişkisinin Türk ve Türkmen Türkçesindeki atasözlerine yansımalarına baktığımızda cesur, mert kimseleri ifade etmek için Türkiye Türkçesinde “yiğit, er” Türkmen Türkçesinde ise “yigit, är, ve batır” sözcüklerinin kullanıldığını görmekteyiz. Her iki lehçede de at- yiğit ilişkisini anlatan atasözlerinde; yiğit ve at arasındaki sevgi ve arkadaşlık, at ve yiğitte bulunması gereken özellikler, yiğit için atın önemi gibi konuların işlendiği görülür. Aşağıda at- yiğit ilişkisini konu alan atasözleri sırasıyla verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Ağustosun on beşinden sonra ere kaftan, ata çul. (Ö.A.A.,124)
2. Arazi eve yakın, at yere yakın, avrat ere yakın olmalı. (N.A.,165)
3. At arıklıkta, yiğit gariplikte. (Ö.A.A.,159)
4. At atı basar yiğit yiğidi. (N.A.,182)
5. At atı, yiğit yiğidi bastırır. (N.A.,182)
6. At atın önüne geçer, yiğit yiğidin önüne geçmez. (N.A.,183)
7. At belden yiğit gönülden. (N.A.,183)
8. At ile avrat yiğidin bahtına. (Ö.A.A.,162)
9. At kalkışlı olma yiğit kalkışlı ol. (N.A.,185)

10. At ölür meydan(nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı)kalır. (Ö.A.A.,163)
11. At seğırtir yiğit övünür, kılıç keser kol övünür. (N.A.,186)
12. At yiğidin altında aksar. (B.A.A.D,52)
13. At yiğidin yoldaşdır. (Ö.A.A.,164)
14. At, kadın yiğidin şanıdır.
15. At, yiğidin altında aksamaz. (N.A.,187)
16. Ata arpa yiğide pilav. (Ö.A.A.,157)
17. Ata eyer gerek, eyere er gerek. (Ö.A.A.,158)
18. Ata kuyruk, yiğide bıyık gerek. (N.A.,189)
19. Atı, avradı yiğit olanla yolculuk edilmez. (N.A.,192)
20. Atın dorusu, yiğidin delisi. (Ö.A.A.,162)
21. Atın iyisi dizinden, yiğidin yahşısı sözünden beli olur. (Ö.Ç.,112)
22. Atın iyisi rahvan, yiğidin iyisi pehlivan olurmuş. (B.A.A.D,50)
23. Atın ürkeğı yiğidin korkağı. (Ö.A.A.,162)
24. Atın yorgunluğunu yem, yiğidin yorgunluğunu dem alır. (N.A.,194)
25. Atın yürüyüşüne yiğidin yiyişine bak. (N.A.,194)
26. Atta hırs yiğitte nefis olmadıktan sonra kes kellesini at. (N.A.,196)
27. Atta karın yiğitte burun (Ö.A.A.,164)
28. Er altında at, gayret altında er olur. (N.A.,418)
29. İyi yiğit arkasını korur, iyi at önünü. (N.A.,578)
30. Kuş kanadını, er atını sever. (Kuş kanadıyla, er atıyla) (N.A.,684)
31. Yiğidin karısı, atın dorusu. (N.A.,895)
32. Yiğit bindiğı attan belli olur. (N.A.,896)
33. Yiğit odur attan düşse atlana, yiğit odur her yaraya katlana. (N.A.,897)
34. Yiğit yiğide at bağışlar. (Ö.A.A.,477)

Türkmen Türkçesinde;

1. At adı bilen, yigit odı bilen.
At adı ile yiğit ateşi ile. (L.D.,36)
2. At başışından belli, är bakışından.
At başından belli, er bakışından. (A.G.,210)
3. At erinlek bolsun är burunlak.
At geniş ağızlı olsun, er burunlu. (S.K.,23)
4. At govusu erinlek, yigit govusu, burunlak.
Atın iyisi iri dudaklı, yiğidin iyisi iri burunlu. (L.D.,37)
5. At ölse meydan galar, yigit ölse şöhet galar.
At ölse meydan, yiğit ölse şöhet kalır. (Ö.Ç.,102)
6. At rısgı alnında, är rısgı yolunda.
At rızkı alnında, er rızkı yolunda. (A.G.,209)
7. At yarışda, är söveşde.
At yarışta er (yiğit) savaştı. (L.D.,38)
8. At yigide ganat; halı gıza.
At yigide kanat, halı kıza. (A.G.,209)
9. At yigidiň dostudır.
At yiğidin yoldaşdır. (Ö.Ç.,103)
10. At yigidiň yüregi, halı gızıň yüregi.
At yiğidin yüregi, halı kızın. (A.G.,209)
11. At yörer, çan galar; yigit öler hen galar.
At ölür toz kalır; yiğit ölür ezgi kalır. (A.G.,206)
12. Ata gerim gerek, yigide dost.
Ata geniş adım gerek, yigide dost. (A.G.,209)
13. Atı dövek garrıdar, yigidi orak.
Atı döven yaşlandırır, yigidi orak. (S.K.,25)

14. Atı yarış öldür, äri namıs.

Atı yarış öldürür, eri namus. (A.G.,209)

15. Atñ başına iş düşse, agızdırığı bile suv içer, yigidiñ başına iş düşse ädigi bile suva girer.

Atın başına iş düşerse gem'i ile su içer, yiğidin başına iş düşerse çizmesiyle suya girer. (S.K.,25)

16. Atñ oka salmaz çemeli batır.

İhtiyatlı yiğit atını oka bırakmaz. (A.G.,202)

17. Atsız sağı, kılıcsız batır.

Atsız cömert kılıcsız yiğit. (A.G.,201)

18. Batır atı bilen batır, at batırı bilen at.

Yiğidi at ile yiğit, atı yiğit ile at. (A.G.,204)

19. Bedev atlar semiz bolar, goç yigidler tãميز bolar.

Safkan atlar semiz olur, koç yiğitler temiz olur. (S.K.,119)

20. Är gorkan yerinden, at ürken yerinden.

Er korktuğı yere, at ürktüğü yere gitmez. (S.K.,61)

21. Är yigidiñ gövnünde eyerlenen at durar.

Yiğidin gönlünde eyerlenen at vardır. (L.D.,101)

22. Äri namus öldürer, atı gamçı.

Eri namus öldürür, atı kamçı. (S.K.,61)

23. Ärsiz ayal, uyansız batyal.

Erkeksiz avrat yularsız at. (Ö.Ç.,247)

24. Guş ganadı, yigid atı bilen.

Kuş kanadı ile yiğit atı. (A.G.,204)

25. Haşan (yalta) at yigidi hor eder.

Tembel at yiğidi hor eder. (A.G.,202)

26. Tay azgını yorga bolar, är azgını molla.

Tay azgını yorga olur, er azgını mola. (A.G.,210)

27. Tegeltegiñ gadırını eyesi bilmez, at biler; yağşı yigidiñ gadırını obası bilmez yat biler.
Eyerin kıymetini sahibi bilmez, at bilir; İyi yiğidin kıymetini obası bilmez yabancılar bilir. (L.D.,219)
28. Uzak yol atı sınar ağır gün äri.
Uzak yol atı sınar, ağır gün eri. (S.K.,131)
29. Yigide gırat, gıza; da sırat.
Yiğide kırat kıza da suret, güzellik lazım. (A.G.,204)
30. Yigidiñ atı, yarağı şay gerek.
Yiğidin atı, silahı yerli yerinde olmalı. (S.K.,140)
31. Yigidiñ muradı attır, at saklamak dövlettir.
Yiğidin muradı attır. At saklamak devlettir. (A.G.,204)
32. Yigit öler can galar; at öler meydan.
Yigit ölür can kalır; at ölür meydan (kalır) (L.D.,251)
33. Yigit yüregi gin gerek, bedev ata sın gerek.
Yiğidin yüreği geniş gerek, Arap atını seyretmek gerek. (A.G.,205)
34. Yören atdan yol galar, tapan ärden mal galar.
Yürüyen (çalışan) attan yol kalır, bulan erden mal kalır. (S.K.,146)
35. Yüvrük at öñünü gözlär; yağşı yigit soñunu.
Hızlı at önünü gözler, iyi yiğit arkasını. (L.D.,256)

2.1.2. At - Kadın

Türk ve Türkmen Türkçesindeki atla ilgili atasözleri incelememizde dikkat çeken başlıklardan biri de at ve kadın izleğinde seyreden atasözleridir. Türkçenin bu iki lehçesinde de at- kadın ilişkisini konu alan atasözlerinde; güzel ve iyi huylu kadın bulmanın zorluğu, kadına fazla yüz verilmemesi gerektiği, iyi huylu bir kadınla evli olmanın ve asil bir ata sahip olmanın kıymeti, at alırken ve evlenirken nerelere dikkat edileceği, gibi konular işlenmektedir. Ayrıca çoğu atasözünde at ile kadının kıyaslandığı da görülmektedir. Bu atasözlerinde, biraz da ata erkil bir toplum olmamız hasebiyle, olaylara erkek odaklı yaklaşıldığı da gözlenmektedir.

Atasözlerinde at- kadın konusu işlenirken Türkiye Türkçesinde kadını ifade etmek için, at ile kafiyeli olmasının da etkisiyle, daha çok “avrat” ile “karı ve dul” kelimeleri kullanılırken; Türkmen Türkçesinde “ayal, zenan, heley ve dul” gibi sözcüklerinin kullanıldığını tespit etmiş bulunmaktayız.

At ve kadın konusunda söylenen atasözleri sırasıyla şu şekildedir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Ağır at mırmır avrat insanın evini yıkar. (N.A.,112)
2. Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen at, kapında tutma; hiç durma sat. (N.A.,159)
3. Arazi eve yakın, at yere yakın, avrat ere yakın olmalı. (N.A.,165)
4. Arpadır atı yediren, avrattır erkeği güldüren. (N.A.,172)
5. At alırsan kula al, avrat alırsan deli al. (N.A.,182)
6. At alırsan önüne bak, karı alırsan arkasına bak. (N.A.,182)
7. At bacağı avrat kucağı (doldurmalı) (N.A.,183)
8. At ile avradın yediği sayılmaz. (N.A.,184)
9. At ile avrat yiğidin bahtına. (Ö.A.A.,162)
10. At ile avrata inan olmaz. (Ö.A.A.,97)
11. At kaderi it kaderi ile de avrat kaderi. (B.A.A.D,50)
12. At kudümü, yurt kudümü, avrat kudümü. (Ö.A.A.,162)
13. At satan, sigara bırakan, avrat boşayan unutmazmış. (N.A.,186)
14. At, avrat, pusat emanet verilmez.
15. At, kadın yiğidin şanıdır.
16. Atı, avradı yiğit olanla yolculuk edilmez. (N.A.,192)
17. Atın ardında, kadının önünde, arabanın yanında gitme. (B.A.A.D,50)
18. Atın dişine, kadının başına, ağanın aşına bakarlar. (N.A.,193)
19. Atın iyisini genç, kadının iyisini ihtiyar alır. (N.A.,193)

20. Atın küçük başlısı, itin ince karınlısı kadının uzun saçlısı. (N.A.,194)
21. Atın nalçalısı, yemeğin salçalısı, kadının kalçalısı. (N.A.,194)
22. Atına sahip olabilen karısına sahip olur. (N.A.,194)
23. Atlının atını aldım, itlinin itini, avradını s..tiğim yayaya ne yaptım.
(N.A.,195)
24. Atta, avratta uğur vardır. (Ö.A.A.,164)
25. Attan vefa gelir avrattan vefa gelmez. (N.A.,197)
26. Avradı güzel atı yorga ile yoldaş olma. (N.A.,199)
27. Avrat attır gemini boş tutma. (N.A.,200)
28. Avrat, at, bağ, sahibini hep genç ister. (N.A.,200)
29. Bir batman et ya avratta ya atta. (N.A.,251)
30. Boz ata, avrada oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz. (N.A.,274)
31. Deh demeden yürürse at, gir oyna çık oyna; eve gelince yüzü gülerse avrat gir oyna çık oyna. (N.A.,330)
32. Dokunmadan yürüyen at, dinden imandan çıkarmayan evlat, bir de iyi oldu mu avrat, ne murattır ne murat. (N.A.,361)
33. Karının kötüsü geceyi, atın kötüsü yolu uzatır. (N.A.,603)
34. Üzenkiye ayak koyunca giden at, eve gelince yüze gülen avrat. (N.A.,852)
35. Yaman komşu, yaman avrat, yaman at. Birinden göç, birini boşa, birini sat.
(Ö.A.A.,25)
36. Yaya gözüyle at, bekâr gözü ile avrat alınmaz. (N.A.,880)
37. Yiğidin karısı, atın dorusu. (N.A.,895)

Türkmen Türkçesinde;

1. At alma eyer al ayal alma hossar al, yer alma goňşy al.
At alma eyer al, kadın alma akraba al yer alma komşu al. (L.D.,36)
2. At alma, övzar al; ayal alma, hossar al.
At alma, eşya al; kadın alma, akraba al. (A.G.,208)
3. At alsañ yorga bilen yörüş al, ayal alsan alsañ akıl bilen huş al.
At alırsan yorga ile yörüş al hanım alırsan akıl ile hoş al. (S.K.,22)
4. At alsañ yorga bilen yörüş al, ayal alsan alsañ akıl bilen huş al.
At alırsan yorga ile yörüş al hanım alırsan akıl ile hoş al. (S.K.,22)
5. At münen atasını tanamaz, ayal alan enesini.
At binen atasını, kadın alan (evlenen) annesini tanımaz. (L.D.,38)
6. At otunu gorasñ, ayal mertebesini.
At otunu korusun, kadın mertebesini. (A.G.,209)
7. At yalı bilen obadan, zenan saçy bilen.
At yelesi ile güzel, kadın saçy ile. (A.G.,209)
8. Atñ ahıry boş bolmasın, heleyiñ(ayalıñ) saçağı.
Atın ahıry boş olmasın, kadının sofrayı örtüsü. (A.G.,204)
9. Atın horanı tañrınıñ bereni, ayalıñ horanı tañrınıñ uranı.
*Atın hamı tanrının verdiğı, kadının kâmil olmayanı tanrının vurduğı.
(A.G.,209)*
10. Atñ yaman bolsa armanıñ gider, ayalıñ yaman bolsa mihmanıñ.
Atın kötü olsa rahatın kaçır, hanımın kötü olsa misafirin(A.G.,206)
11. Atñ yaman bolsa, satıp gutularsın, ayalıñ yaman bolsa, niçik gutularsın?
*Atın kötü olursa satıp kurtulursun, hanımın kötü olursa nasıl kurtulursun?
(S.K.,26)*
12. Bedev atlar yola sıgmaz, betha ayal işe.
Arap atlar yola sıgmaz, kadın işe. (A.G.,209)

13. Bir ä at alacaga, birem ayal alcaga Alla yetirmiş.
Bir at alacağa bir de kadın alacağa (evlenecek olana) Allah yetişirmiş.
(L.D.,61)
14. Dul gözi bilen heley alma, piyada gözi bilen at.
Dul gözüyle kadın alma, yaya gözüyle at. (S.K.,55)
15. Ärsiz ayal, uyansız batyal.
Erkeksiz avrat yularsız at. (Ö.Ç.,247)
16. Orta yaşda ayalıñ ölmesin, orta yolda atıñ.
Orta yaşta hanımın ölmesin orta(yarı) yolda atın. (S.K.,113)
17. Ömrüñden iki gün galsa at al, bir gün kalsa ayal al.
Ömründen iki gün kalırsa at al, bir gün kalırsa hanım al. (S.K.,115)
18. Piyada gözi bilen at alma, dul gözi bilen ayal.
Yaya gözü ile at alma, dul gözü ile hanım. (S.K.,139)
19. Yagçı heley, yağçı at gülmezden öñ güldürer; yaman heley, yaman at ölmeden öñ öldürer.
İyi hanım, iyi at gülmeden önce güldürür, kötü hanım, kötü at ölmeden önce öldürür. (S.K.,86)
20. Yagşı heleyiñ içinde eyer içirgili ata yatar.
Güzel hanımın içinde eyer takımlı at yatar. (S.K.,73)

2.1.3. At - Kız

At ile ilgili Türk ve Türkmen atasözlerinde at insan ilişkisinin bir diğer alt başlığı da at ve kız konusudur. Hem Türkmen hem Türkiye Türkçesine at- kız ilişkisini konu alan atasözleri at - yiğit ve at - kadın konulu atasözlerine nazaran daha azdır.

Türkmen Türkçesinde bu atasözlerinde; kız alıp verme ile kurulacak akrabalık ilişkilerine, mukayese yoluyla güzel kız ve atın kıymetine ve ana kız ilişkisine değinilirken Türkiye Türkçesinde bunlara ek olarak at ve kızda soyun önemine ve her ikisinin de kimden ve ne zaman alınması gerektiğine yer verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Akrabaya at ver dost ol kız ver düşman ol. (N.A.,128)
2. At alacaksan yazın al kız alacaksan gezin (güzün) al. (N.A.,182)
3. At alırsan arlıdan, kız alırsan çarlıdan al. (N.A.,182)
4. At alırsan taydan al, kız alırsan soydan al. (N.A.,182)
5. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
6. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan sevin, dul alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
7. At almaya cahil kız almaya ehil gönder. (N.A.,182)
8. At beslenir kız istenir.
9. At beslenirken kız istenirken. (Ö.A.A.,160)
10. At ver barış kız ver barış. (N.A.,187)
11. Atın çekiç başlısı, güzelin sümbül saçlısı. (N.A.,193)
12. Atın dorusunu al kızın delisini. (Ş.E,432)
13. Kız alırsan Söğüt'ten, at alırsan yürükten al. (N.A.,636)
14. Kız evladı yerine düşerse bir eyerli at, yerine düşmezse bir uyuz it. (N.A.,637)
15. Kız ile güreşme, kısrak ile yarışma. (Ş.E,434)
16. Kızlar gelin olmayı masal sanır; atı, binice koşar sanır. (N.A.,640)
17. Komşunun sıpası tay gibidir, anasına kızını ay gibidir. (N.A.,655)
18. Oğlan babadan görür at oynatmasını, kız anadan görür sofraya donatmasını. (N.A.,729)
19. Oğlan doğur at gibi yat, kız doğur it gibi yat. (N.A.,729)

Türkmen Türkçesinde;

1. Gızlı öye kırk at bağlanar.
Kızlı eve kırk at bağlanır. (S.K.,96)
2. Alıs yeri yakın eden at tañrım, yat ili yakın eden gız tañrım.
Uzak yeri yakın eden at; Tanrım yad eli yakın eden kız; Tanrım. (S.K.,131)
3. Ogul ata meñzemesese, gapıda at kişnemez; gız ene meñzemesese, töre düşek yazılmaz.
Oğul ataya benzemesese, kapıda at kişnemez; kız anaya benzemesese, evin baş köşesine döşek serilmez. (A.G.,207)
4. At arzan da tay gımmat, gız arzan da dul gımmat.
At ucuzlayınca, tay kıymetli; kız ucuzlayınca dul. (A.G.,208)
5. At arrıklıkda (belli), gız garıplıkda.
At zayıflayınca belli, kız garip kalınca belli. (A.G.,208)
6. At yigide ganat; halı gıza.
At yigide kanat, halı kıza. (A.G.,209)
7. At yigidiñ yüregi, halı gızıñ yüregi.
At yigidin yüreği, halı kızın. (A.G.,209)
8. Atıñ keselini sakız açar, gızıñ keselini gopuz.
Atın hastalığını sakız giderir kızın hastalığını kopuz. (A.G.,209)
9. Yigide gırat, gıza; da sırat.
Yigide kırat kıza da suret, güzellik lazım. (A.G.,204)
10. At gılığından iymini arttır, gız gılığından galımını.
At gibi yiyeceğini artır, kız gibi naz ederek değerini artır.

2.1.4. At - Baba/Oğul

Tespit edebildiğimiz at ile ilgili atasözlerinin Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki atasözlerine oranla az olmasına karşın at- baba oğul ilişkisini konu alan atasözlerinin Türkmen Türkçesinde çok daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bunda Türkmenlerdeki eski Türk adet, gelenek ve

göreneklerinin bizdekine nazaran daha canlı olmasının etkili olduğu kanaatindeyiz.

At-baba oğul ilişkisi konusunu işleyen atasözlerinde Türkmen Türkçesinde; at ve oğlana sahip olmanın önemi, aynı şekilde at ve babanın değerinin bilinmesi ve onların varlığında yapılması gerekenler, babaya duyulması gereken saygı, at- tay, baba- oğul ilişkisi gibi konulara yer verildiği görülür. Türkiye Türkçesinde ise oğla daha eleştirel bir yaklaşım sergilendiği gözlenmektedir.

Türk ve Türkmen Türkçesinde at- baba-oğul ilişkisine değinen atasözleri;

Türkiye Türkçesinde;

1. Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen at, kapında tutma; hiç durma sat. (N.A.,159)
2. Atlıyı indirir, babayı bindirir. (N.A.,196)
3. Boz ata, avrada oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz. (N.A.,274)
4. Oğlan babadan görür at oynatmasını, kız anadan görür sofraya donatmasını. (N.A.,729)

Türkmen Türkçesinde;

1. At dostı ata dostu.
At dostu ata dostudur. (A.G.,201)
2. At münen atasını tanamaz, ayal alan enesini.
At binen atasını, kadın alan (evlenen) annesini tanımaz. (L.D.,38)
3. At münen atasını tanımaz.
At binen atasını tanımaz. (Ö.Ç.,97)
4. At münüp atañ öyüne bar, don geyip ,doğan öyüne.
At binip babanın evine git; elbise giyip kardeş evine. (L.D.,38)
5. Ata başka attan iñmez, ene başka hal soraşmaz.
Ata başka attan inmez, ana başka hal sormaz. (A.G.,204)

6. Atasız oğlan, atsız oğlan.
Atasız oğlan, atsız oğlandır. (A.G.,201)
7. Atı bariñ ganadı bar, oğlı bariñ dövleti.
Atı olanın kanadı var, oğlu olanın devleti var. (L.D.,42)
8. Atıñ barka yol gazan atañ barka dost gazan.
Atın varken yol kazan, atan varken dost kazan. (S.K.,26)
9. Atıñ barlığında yol tanı, atañ barlığında il tanı.
Atın varlığında yol tanı, atanın varlığında il tanı. (S.K.,26)
10. Ertir turup ataña gara, atañdan soñ atına.
Yarın kalkıp atana bak, atandan sonra atına. (S.K.,137)
11. Oğlı äklen tanar, atı saklan.
Oğlu yetiştiren tanır, atı besleyen. (S.K.,111)
12. Oğul ata meñzemesese, gapıda at kişnemez; gız ene meñzemesese, töre düşek yazılmaz.
Oğul ataya benzemesese, kapıda at kişnemez; kız anaya benzemesese, evin baş köşesine düşek serilmez. (A.G.,207)
13. Oğlı atası tanar atı eyesi.
Oğlu atası tanır, at sahibi. (S.K.,111)
14. Suvsuz yeriñ atı eyersiz, ogulsuz yeriñ malı.
Susuz yerin atı eyersiz, ogulsuz yerin malı. (P.M.,34)
15. Tay yetişse at dınar, oğul yetişse ata.
Tay yetişse at, oğul yetişse baba kurtulur. (L.D.,217)

2.1.5. At- Sahibi

Türkçede belki en bilinen atasözlerinden biri de at ile sahibini konu alan “At sahibine göre kişner.” atasözüdür. Bunun dışında at ve sahibi ile ilgili Türkiye Türkçesinde 10, Türkmen Türkçesinde ise 7 atasözü tespit etmiş bulunmaktayız. Bu atasözlerinde; at yetiştirmenin zorluğu, at ve sahibinin birbirini en iyi tanıdığı ve iyi atın sahibine sağladığı katkılarla kötü atın zararları üzerinde durulmuştur.

Türkiye ve Türkmen Türkçesindeki at ile sahibini konu alan atasözleri şunlardır:

Türkiye Türkçesinde;

1. At, at oluncaya kadar sahibi mat olur. (Ö.A.A.,160)
2. At ile eşek tepişince arada sahibi ezilir. (B.A.A.D,50)
3. At sahibinden eşek esirgenmez. (N.A.,186)
4. At sahibine(ağasına, biniciye) göre eşer (kişner) (Ö.A.A.,163)
5. Atın huyun sahibi bilir. (Ö.Ç.,106)
6. Atın kıymeti sahibinin yanında bilinir. (N.A.,193)
7. Avrat, at, bağ, sahibini hep genç ister. (N.A.,200)
8. Emanet ata binen kırır, sahibinin gücünü kurutur. (N.A.,415)
9. Tay at oluncaya kadar issi fevt olur. (N.A.,824)
10. Yavuz at ıssına domuz götürür. (N.A.,879)
11. Yavuz at sahibini yabanda bırakmaz. (N.A.,879)

Türkmen Türkçesinde

1. At eyesiñe basmaz.
At sahibini çığnemez. (A.G.,201)
2. At gılıgına eyesi yetik.
Atın huyunu sahibi bilir. (S.K.,26)
3. At üstündekini tanar.
At üstündekini tanır. (Ö.Ç.,101)
4. Eyer degenini eyesi bilmez, at biler; aga -ininiñ azanını özleri bilmez, yad biler.
Eyer üstüne bineni sahibi bilmez, at biler; abi- kardeşin yodan çıkmasını kendileri bilmez, elalem bilir. (L.D.,98)
5. Oğlı atası tanar atı eyesi.
Oğlu atası tanır, at sahibi. (S.K.,111)

6. Tayı at bolınça, eyesi it bolar.
Tayı at oluncaya kadar, sahibi it olur. (S.K.,127)
7. Tegeltegiñ gadırını eyesi bilmez, at biler; yağşı yigidiñ gadırını obası bilmez yat biler.
Eyerin kıymetini sahibi bilmez, at bilir; İyi yiğidin kıymetini obası bilmez yabancılar bilir. (L.D.,219)

2.1.6. At- Bey/Ağa

Eski dönemlerde at insanın yoldaşı olmasının yanı sıra zenginlik alameti olarak da görülürdü. Zira İslamiyet öncesi binek hayvanı olmasını yanında eti yenip sütü içilen at, İslamiyet'ten sonra sadece binek hayvanına evrilmişti ve uzun yolları kat etme aracı olan ata herkesin sahip olması mümkün değildi. Bu sebeple at ve zengin, bey, ağa ilişkisini anlatan atasözleri ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelmiştir. Biz de At-bey/ağa ilişkisi üzerine söylenen atasözleri ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük. Ancak bu konu ile ilgili Türkiye Türkçesinde 14 atasözü tespit etmişken Türkmen Türkçesinde sadece 1 atasözüne ulaşabildik.

At- Bey/ağa konusunu işleyen atasözleri ele alındığında; atın zenginlik alameti olarak görülmesi, hakketmeyen kişilerde ata binince gözlenen değişim, at ve ağada bulunması gereken vasıflar, genç bey ve cins atlara hizmet etmenin zorluğu vb. konuların işlendiği görülmektedir

At – bey/ağa konusuyla ilgili Türkçenin bu iki lehçesindeki atasözleri aşağıda sıralanmıştır:

Türkiye Türkçesinde;

1. Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşa girince yağ oldum sanır.
(Ö.A.A.,106)
2. Ağanın gözü ata tıvardır. (Ö.A.A.,120)
3. Ağaya at, insana ad yakışır (N.A.,111)
4. Ak at ile cahil ağaya kulluk çetindir. (N.A.,118)

5. At ağasına göre şahlanır. (B.A.A.D,48)
6. At sahibine (ağasına, biniciye) göre eşer (kişner) (Ö.A.A.,163)
7. Atın dişine, kadının başına, ağanın aşına bakarlar. (N.A.,193)
8. Atın varken yol tanı, ağın varken el tanı. (Ö.A.A.,162)
9. Beyden bir at istedim, verdi bindim gittim; vermedi döndüm gittim.
(N.A.,242)
10. Böğürtlen büyümüş bağ oldum sanmış, Kürt ata binmiş bey oldum sanmış.
(N.A.,274)
11. Cahili ata bindirmişler bey oldum sanmış. (N.A.,284)
12. Eşek atın ne yoldaşı, yoksul bayın(beyin) ne kardaşı. (N.A.,435)
13. Genç ağaya(beye) kır (dinç) ata hizmet etmek güçtür.(Genç beye hizmet etmek beyaz beygiri tımar etmek gibidir) (N.A.,471)
14. Genç beyle, küheylan atla geçinmek güç. (N.A.,471)

Türkmen Türkçesinde;

1. Yüvrük ata münen özünü beg sayar.
Yürük (hılı koşan) ata binen kendini bey sayar. (L.D.,257)

2.1.7. At –Yaya/Atlı -Yaya

Atla ilgili atasözlerini incelediğimizde atın ve atlının yaya ile yer yer mukayese edildiğini gördük. Hem Türkmen Türkçesinde hem Türkiye Türkçesinde at- yaya/atlı yaya konusunu işleyen toplam 20 civarında atasözüne ulaşmış durumdayız. Bu atasözlerinde daha çok yayanın acizliği gösterilerek atın kıymetinin anlaşılması üzerinde durulmuş, atlı ve yaya arasındaki fark, atlının yayanın halinden anlamayacağı; atlı ve yayanın yoldaş olamayacağı ve yaya gözü ile at alınmaması gerektiği gibi konulara değinilmiştir.

Yaya kelimesini ifade etmek adına Türkiye Türkçesinde daha çok “yaya ve yayan” Türkmen Türkçesinde ise “pıyada” sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir.

At-yaya/atlı -yaya konulu atasözlerini şu şekle sıralayabiliriz:

Türkiye Türkçesinde;

1. Ahırda atı olan yaya da gezer. (N.A.,117)
2. Atını veren yaya gidermiş. (N.A.,195)
3. Atlı atını bağlayınca yayalar da yetişir. (N.A.,195)
4. Atlı kaçar yayan arkasından koşar. (Ş.E,432)
5. Atlı kaçar, kaçar; yaya arkasına ne düşer. (Ö.A.A.,163)
6. Atlı yayayla yoldaş olmaz. (Ö.Ç.,113)
7. Atlının atını aldım, itlinin itini, avradını s..tiğim yayaya ne yaptım.
(N.A.,195)
8. Attan inen eşeğe binersin, onu da bulamaz, yayan gidersin. (N.A.,196)
9. Ekmek yayanın atıdır. (N.A.,393)
10. El atına binen bayramda yaya kalır. (N.A.,396)
11. Halk (el) atına binmişsen yaya gibisin. (N.A.,498)
12. Hastalık atla gelir yaya gider.
13. Yaya gözüyle at, bekâr gözü ile avrat alınmaz. (N.A.,880)
14. Yayanın atı çarık, gücü azık. (N.A.,880)

Türkmen Türkçesinde;

1. Assa basan atdan ozar, yüvrüp yörân yaydan galar.
Aşağı basan atsız kalır, koşup yürüyen yaya kalır. (A.G.,208)
2. Atınıñ kemini bilmedik, yolda piyada galar.
Atının kusurunu(noksanını) bilmeyen yolda piyade kalır. (L.D.,42)
3. Atlın-a piyadadan, dokunam açdan habarı yok.
Atlının piyadeden, tokun açtan haberi yok. (A.G.,209)

4. Atlınıñ piyadadan nä habarı.
Atlının piyadeden ne haberi olur. . (A.G.,201)
5. Dul gözi bilen heley alma, piyada gözi bilen at.
Dul gözüyle kadın alma, yaya gözüyle at. (S.K.,55)
6. Piyada at görmezke, dula ayal.
Yayaya at gösterme, dula hanım. (S.K.,140)
7. Piyada gözi bilen at alma, dul gözi bilen ayal.
Yaya gözü ile at alma, dul gözü ile hanım. (S.K.,139)
8. Piyadañın atı nan, yüreginiñ kuvvatı nan.
Piyadenin atı ekmek, yüreğinin kuvveti ekmek. (A.G.,204)
9. Yabısına rehim etmedik piyada galar.
Atına acımayan yaya kalır. (L.D.,234)

2.1.8. At – İnsan İlişisini Konu Alan Diğer Atasözleri

At- insan konusunda söylenen; ancak yukarıda yaptığımız sınıflandırmaya girmeyen birtakım atasözleri vardır. Bu atasözleri ana teması at olmak kaydı ile farklı konularda söylenmiş ve atasözlerinde yer yer at ile insan mukayese edilerek atın ve insanın belli özellikleri ön plana çıkarılmıştır.

Bahsi geçen bu özlü sözlerde “insan” ı ifade etmek için “dost, düşman, adam, yoksul, misafir(mıhman) gibi kelimeler Türkçenin iki lehçesinde de kullanılmıştır. Bunlara ek olarak Türkiye Türkçesinde “el, insan, zengin, fakir, kuma, elti, dost, abdal; Türkmen Türkçesinde ise; “ahmak, yaman, yaran, molla, seyis, kişi, kel, garıp avçı, ozan” gibi sözcüklere yer verilmiştir.

Türkiye ve Türkmen Türkçesinde bu konu ile alakalı atasözleri aşağıda listelenmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşa girince yağ oldum sanır.
(Ö.A.A.,106)

2. At Abbas'ın, yol yoldazın, çal çatlasın. (N.A.,181)
3. At elin, çul(torba) emanet bizim dahdahamız var. (N.A.,184)
4. At elin, it elin bize ne. (N.A.,184)
5. At et ile adam (insan olan) don ile. (N.A.,184)
6. At kişneye kişneye, insan söyleşe söyleşe. (N.A.,185)
7. At tırnaktan, insan kulaktan kapar. (N.A.,186)
8. At yıkılır adam ölür. (N.A.,187)
9. At yürümekle yol alır zengin (kibar) vermekle ün alır. (N.A.,187)
10. At, adımına göre değil, adamına göre yürür. (Ö.A.A.,158)
11. Ata bakma, dona bak; üstündeki(içindeki) cana bak. (N.A.,187)
12. Atın aflagı rahvan, itin aflagı tazı, insanın aflagı pehlivan. (Atın ahmağı rahvan, insanın ahmağı pehlivan olurmuş.) (N.A.,193)
13. Atın iyisini Pazar, insanın iyisini mezar bilir.
14. Atın rahvanı, insanın avanağı. (B.A.A.D,50)
15. Dost dostun eyerlenmiş atıdır. (Ö.A.A.,247)
16. Eski oynaş, eyerlenmiş at. (N.A.,429)
17. Fakirin çocuğu, zenginin atı kıymetlidir. (N.A.,451)
18. Hadım ile ak ata kulluk eden kimsenin yüzü ak olmaz. (N.A.,495)
19. Halk (el) atna binmişsen yaya gibisin. (N.A.,498)
20. Hem dayıma giderim, hem tayımı otlatırım. (N.A.,511)
21. Her adamın altında at oynamaz. (N.A.,512)
22. Her Çingene kendi beygirini över. (N.A.,514)
23. İnsan attan düşmekle addan düşmez. (N.A.,553)
24. İnsan ayaktan, at tırnaktan kapar. (Ö.A.A.,325)
25. İnsan göre göre, at (hayvan) süre süre alışır. (N.A.,554)

26. İnsanı aklıyla, beygiri karışla ölçerler. (N.A.,558)
27. İnsanın söz anlamazı, atın gem almazı. (N.A.,560)
28. Kumanın atı yürümüş de, eltinin atı yürümemiş. (N.A.,676)
29. Misafire “kalk git” demezler atının yemini keserler. (N.A.,709)
30. Sen dede ben dede bu atı kim tımar ede. (Ö.A.A.,423)
31. Ya ata bıçak ya düşmana kaçak. (N.A.,861)
32. Yoksul âlâ ata binse, selam almaz. (Ö.A.A.,478)

Türkmen Türkçesinde;

1. Adam aşda belli, at daşda.
Adam aşta belli, at dışarıda. (A.G.,208)
2. Adam namartlasa atı da ayagını yitirer.
Adam namertlik etse atı da ayağını yitirir. (A.G.,205)
3. Arpa tapmaz atına, nöker toplar g..üne.
Arpa bulmaz atına nöker toplar g..üne. (S.K.,21)
4. At adamın ganadı.
At adamın kanadı. (A.G.,201)
5. At alma, eyer al, öy alma goñşı.
At alma eyer al, ev alma komşu al. (S.K.,23)
6. At almankañ, eyer al öy almankañ, goñşı al.
At almadan önce eyer al, ev almadan önce komşu al. (S.K.,23)
7. At ayagı gitgir, ozan dili öygür.
At ayağı gidicidir ozan dili ötücüdür. (A.G.,203)
8. At ayagından semrär, adam gulagından.
At ayağından şişmanlar, adam kulağından. (A.G.,208)
9. At kişneyip tanışar, adam sözleşip.
At kişneyerek insan konuşarak tanışır. (L.D.,38)

10. At mayırmadık seyis bolmaz.
At sakatlamadık seyis olmaz. (A.G.,201)
11. Ata dost yalı seret, düşman yalı mün.
Ata dost gibi bak düşman gibi bin. (A.G.,204)
12. Ata seyis bol, şikese seyik.
Ata seyis ol sakata dayanak. (A.G.,204)
13. Avçı et iyer, atını it iyer.
Avcı et yer, atını it yer. (S.K.,26)
14. Avçı görmese, it görer; it görmese at görer.
Avı görmese, it görür; it görmese, at görür. (A.G.,205)
15. Bağşı bilen yağşı atın belli bayragı olmaz.
Başşı (ozan) ile iyi atın ödülü belli olmaz. (A.G.,202)
16. Balıkçınıñ atı suvsuzluktan öler.
Balıkçının atı susuzluktan ölür. (A.G.,202)
17. Bit zovala aş bişirdim, mihmanı attan düşürdüm.
Bir zavallıya aş pişirdim misafiri attan düşürdüm. (A.G.,203)
18. Cellata at inanma, bimaya maşgala.
Cellata atını güvenip emanet etme, soyu belirsiz aileni. (A.G.,204)
19. Daz ata minse tañrısını tanamaz.
Kel, ata binerse Tanrısını tanımaz. (S.K.,92)
20. Demirçiniñ atı nalsız ädikçiniñ ädigi.
Demircinin atı nalsız, ayakkabıcın çizmesi. (S.K.,48)
21. Dogan bilen sovdalaşma, dost bilen at goşma.
Kardeş ile ticaret yapma, dost ile at koşma. (A.G.,204)
22. Eyer degenini eyesi bilmez, at biler; aga ininiñ azanını özleri bilmez, yad biler.
Eyer üstüne bineni sahibi bilmez, at bilir; abi- kardeşin yoldan çıkmasını kendileri bilmez, elalem bilir. (L.D.,98)

23. Garibiñ tapdığı, yabınıñ çapdığı.
Garibin bulduğu atının koştuğu(dur). (L.D.,107)
24. Garıp at tapsa, ot tapmaz; ot tapsa at.
Garıp at bulsa ot bulamaz; ot bulsa at. (L.D.,108)
25. Gışın hoşlugına, yabınıñ yuvaşlığına, mollarıñ dervüşlüğüne inanma.
Kışın hoşluğuna, atın yavaşlığına, molların dervüşlüğine inanma. (L.D.,118)
26. Gulan at bolmaz, doğuşan yat.
Yaban eşeği at olmaz; diinyaya gelen yabancı olmaz. (L.D.,130)
27. Hariñ işi hardır dostlar, müñ magtasañ atça bolmaz.
Eşeğin işi eşeklidir dostlar, bin kere övsen, at kadar olamaz. (S.K.,63)
28. Husıda at sovgat etseñ, dişini sanarmış.
Hasetçiye at hediye etsen, dişini sayarmış. (A.G.,207)
29. İl oñlasa atını soy.
Halk evet derse, atını kes. (S.K.,74)
30. Kebir dost ya ata aşık ya sırata.
Bazı dostlar ya ata aşıktır ya da surete. (A.G.,202)
31. Keliñ iñ govusu köpriniñ aşagında yatıp ,at ürküzermiş.
Kelin en iyisi köprünün altında yatıp at ürkütürmüş. (S.K.,92)
32. Kişi geymi kirçil, kişi atı derçil.
Birinin giyimi kirli, birinin atı terli. (S.K.,36)
33. Köne dost eyerli at.
Eski dost eyerli at. (L.D.,165)
34. Mihman gelse, atını tut; atını tutmasañ, itini tut.
Misafir gelirse atını tut, atını tutmazsan itini tut. (A.G.,206)
35. Parh atda, adamda daşda bellidir; gözelik nişanı, göz bilen gaşda bellidir.
Fark atta ve adamda dışta bellidir; güzellik nişanı, göz ile kaşta bellidir.

36. Seyis görmedik bedev, yolda çamanlık tapar.
Seyis görmeyen Arap atı, yolda tembellik eder. (A.G.,207)
37. Tay dogmanka, seyis türesin.
Tay doğmadan seyis türesin. (A.G.,207)
38. Yabınıñ gerimi olmaz, mollanıñ berimi
Atın meydanı olmaz, molların verimi. (S.K.,135)
39. Yağışda düşmanıñ goynı dostuñ atı satılsın.
Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın. (L.D.,235)
40. Yagşa tay tapılmaz, yamana yaran.
İyiye tay bulunmaz, kötüye sevgili. (L.D.,236)
41. Yorgalı bilen yoldaş bolma; ahmak bilen sırdaş.
Yavaş atı ile yoldaş olma; ahmak ile sırdaş. (L.D.,255)

2.2. AT VE DİĞER HAYVANLAR

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde at ile ilgili atasözlerini incelediğimizde at ile diğer hayvanlarının da atasözlerine sıkça konu olduğu ve genellikle diğer hayvanlarla karşılaştırmak suretiyle atın daha kıymetli, daha faydalı bir hayvan olduğu vurgulanmış; hatta ata hayvandan ziyade bazı insani vasıflar verildiği de gözlenmiştir.

Bu atasözlerinde at dışında en çok eşek ve köpeğe verilirken katır, aslan, deve ve sığır gibi hayvanlar da kendilerine yer bulmuştur. Biz bu çalışmamızda atasözlerinde sıkça ver verilen at-eşek ve at- köpek konularını ayrı başlıklar altında incelemeyi ve öteki hayvanları diğer grubunda değerlendirmeyi uygun bulduk.

2.2.1. At –Eşek

Eşek, yük ve binek hayvanı olması hasebiyle hem Türkmen hem de Türk atasözlerinde at ile en çok mukayese edilen hayvandır. Çalışmamızda Türkiye Türkçesinde 44, Türkmen Türkçesinde 26 atasözü tespit etmiş bulunmaktayız. Bu özlü sözlerde daha çok; atın eşeğe nazaran çok üstün bir hayvan olduğu, at dururken eşeğe

binilmemesi gerektiği, ancak at yokluğunda eşeğe binilebileceği, eşeğe göre atın rahatlığı ve zaman zaman da eşekle at arasında çok fark olmadığı vb. konular işlenmektedir.

Bu konu ile ilgili atasözleri şu şekildedir:

Türkiye Türkçesinde;

1. At gibi yemeli, eşek gibi çalışmalı. (N.A.,184)
2. At ile eşek bir değil. (N.A.,184)
3. At ile eşek tepişince arada sahibi ezilir. (B.A.A.D,50)
4. At ile eşek yarışamaz. (N.A.,184)
5. At ile varılan yere eşek ile de varılabilir. (N.A.,184)
6. At meydanında eşek anırmaz. (N.A.,185)
7. At murat, katır devlet, eşek kısmet, deve gurbet. (N.A.,185)
8. At pazarında eşek izi mi ararsın? (At pazarında eşek izi aranmaz.) (N.A.,186)
9. At sahibinden eşek esirgenmez. (N.A.,186)
10. At satıp eşek alınmaz. (N.A.,186)
11. At teper, katır teper arada eşek ölür. (N.A.,186)
12. At yürür it (eşek) kaçır menzile beraber varır. (N.A.,187)
13. At, bindiğine yatak döşek; eşek, bindiğine çapa kürek. (N.A.,183)
14. Atı ata, eşeği eşeğe koşmalı. (N.A.,192)
15. Atı eşekle bağla, ya nalını ya huyunu. (N.A.,192)
16. Atın aksağı eşekten yiğrik olur. (B.A.A.D,48)
17. Atın kazancı eşek için. (N.A.,193)
18. Atın kırığı eşeğin burnu. (B.A.A.D,50)
19. Atın kırığı eşeğin burnu. (B.A.A.D,50)
20. Atlar tepişir, arada eşekler ezilir. (Ö.A.A.,163)

21. Attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek. (Ö.A.A.,164)
22. Bak zamana zamana, karga vurdu şahana; eşekler arpadan bıktı, küheylan hasret samana. (N.A.,220)
23. Bedava eşek attan yürük olur. (N.A.,233)
24. Bir ahırda at da bulunur eşek de. (N.A.,250)
25. Canı acıyan eşek atı geçer. (Ö.A.A.,212)
26. Canı yanan eşek attan yürük olur. (Ö.A.A.,212)
27. Çok beslenen eşekler, atlarla tepiştir. (N.A.,310)
28. Delinin atı eşeği olmaz. (N.A.,334)
29. Elin atına eşek dememeli. (N.A.,409)
30. Eşeği tavlaya çekmişler at oldum sanmış, şalgamı yemeğe koymuşlar et oldum sanmış. (N.A.,432)
31. Eşeğin boynuzu olsa, atın gözünü çıkarır. (N.A.,433)
32. Eşeğin yorulursa kervana kat, atın yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat (N.A.,434)
33. Eşek (eşkin) eve gelmiş, yorga yolda kalmış. (Ö.A.A.,275)
34. Eşek at ile yarışmış, kuyruğu kulağı karışmış. (N.A.,435)
35. Eşek at olmaz, ciğer et olmaz. (Ö.A.A.,274)
36. Eşek atın ne yoldaşı, yoksul bayın(beyin) ne kardaşı. (N.A.,435)
37. Eşek gibi bağırma, at ol. (N.A.,436)
38. Eşek gibi kazan, at gibi ye. (N.A.,436)
39. Eşek, kulağı kesilmekle küheylan olmaz. (Ö.A.A.,275)
40. İstanbul'dan gelen eşek kırk güne at gibi gezer. (N.A.,562)
41. Kırk yaşındaki eşek, iki yaşındaki ata arpa taşır. (N.A.,632)
42. Körler memleketinde topal eşek attır. (N.A.,668)

43. Köyünde bulamaz güdük eşeği, askerde beğenmez kır atı başcavuş.
(N.A.,674)

44. Türkmen işler Tat yer, eşek işler at yer. (N.A.,844)

Türkmen Türkçesinde;

1. At arık bolsa da eşekden artık.
At zayıf olsa da eşekten yeğdir. (A.G.,206)
2. At ayagina nal ursañ, eşek ayagını galdırar.
At yağına nal vursan eşeğini kaldırır. (L.D.,37)
3. At aylığını gözlär, düye yıllığını, eşek ayagının aşagını.
At aylığını gözler, deve yıllığını, eşek ayağının altını. (A.G.,208)
4. At bilen yola çıkan eşeğin vay halına.
At ile yola çıkan eşeğin vay haline. (L.D.,37)
5. At meydanında eşek anırmaz.
At meydanında eşek anırmaz. (A.G.,202)
6. At tapyançan eşek sakla, düye tapyançan köşek.
At barındıracağına eşek barındır, deve barındıracağına deve yavrusu barındır. (A.G.,209)
7. At yerine eşek dañma.
At yerine eşek bağlama. (L.D.,39)
8. At yok yerinde eşek de at.
At olmayan yerde eşek de attır. (A.G.,201)
9. Ata eyer eşeğe palan.
Ata eyer eşeğe semer. (L.D.,39)
10. Ata gamçı, eşeğe tayak.
Ata kamçı, eşeğe dayak (L.D.,39)
11. Atın ayagina nal kaksañ, eşek hem ayağını galdırar.
Atın ayağına nal çakarsan, eşek de ayağını kaldırır. (S.K.,25)

12. Atın barka eşek münme.
Atın varken eşeğe binme. (L.D.,42)
13. Attan düşüp eşege münme
Atan inip eşeğe binme. . (A.G.,201)
14. Attan indi, eşege mündi.
Attan indi eşeğe bindi. (Ö.Ç.,107)
15. Balık iyen estiremez, eşek münen astıramaz.
Balık yiyen et istemez, eşeğe binen at istemez. (S.K.,30)
16. Canı yanan eşek attan yüvrük bolar.
Canı acıyan eşek atı geçer. (Ö.Ç.,175)
17. Eşeği işe, atı toya.
Eşeği işe atı toya koş. (A.G.,205)
18. Eşek kürresini küle getir, yabı yapagasını çöle.
Eşek sıpasını küle getirir, at tayını çöle. (P.M.,43)
19. Eşek yanına at dañsañ reñki del gılığı urar.
Eşek yanına at bağlasan renginden değil; görünüşünden tanınır.. (Ö.Ç.,345)
20. Eşek yıgnar, at iyer.
Eşek yıgar, at yer. (P.M.,43)
21. Eşek/öküz işlar, at iyer.
Eşek/öküz çalışır, at yer. (Ö.Ç.,99)
22. Gulan at bolmaz, doğuşan yat.
Yaban eşeği at olmaz; dünyaya gelen yabancı olmaz. (L.D.,130)
23. Hariñ işi hardır dostlar, müñ magtasañ atça bolmaz.
Eşeğin işi eşeklidir dostlar, bin kere övsen, at kadar olamaz. (S.K.,63)
24. İki at depişer arasında eşek öler.
İki at tepişir, arasında eşek ölü. (S.K.,79)
25. Kömelek iyen etsiremez; eşek münen astıramaz.
Mantar yiyen et aramaz, eşeğe binen at aramaz. (S.K.,106)

26. Torgay magtanıp şuñkar bolmaz; eşek magnatıp tulpar.

Torgay övünüp sungur olmaz, eşek övünüp at. . (L.D.,222)

2.2.2. At – Köpek

Halk ağzında daha çok “it” kelimesi ifade edilen köpek, gerek atla birlikte insana en yakın hayvanlardan biri olması gerekse at kelimesi ile kafiyeli olması bakımından atla ilgili atasözlerinde kendine sıkça yer bulmuştur. İncelediğimiz atasözlerinde köpek iki dilde de atla mukayese edilmiş; atla köpeğin bir tutulamayacağı, hem atta hem köpekte soyun önemli olduğu, ikisinin de aç olduğu zaman iş göremeyeceği, köpeklerin atın ölümünü beklediği gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu atasözlerinin çoğu mecaz anlamda söylenmiş ve insanın olumlu hasletleri ata olumsuz hasletleri köpeğe yüklenmiştir.

At ve köpek ilişkisi üzerine söylenen atasözleri sırasıyla şöyledir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Aç (arık) at yol almaz, aç (arık) it av almaz. (Ö.A.A.,109)
2. Aç at oynamaz aç it av almaz. (N.A.,89)
3. Aç at yol, aç it av almaz. (N.A.,89)
4. At elin, it elin bize ne. (N.A.,184)
5. At ile konuşan at; it ile konuşan it olurmuş. (N.A.,184)
6. At kaderi it kaderi ile de avrat kaderi. (B.A.A.D,50)
7. At ölür itlere bayram olur. (Ö.A.A.,163)
8. At yedi günde, it yediği günde (belli olur, semirir) (Ö.A.A.,164)
9. At yürür it (eşek) kaçır menzile beraber varır. (N.A.,187)
10. At yürür it seğirtir ikisi bir yere varır. (N.A.,187)
11. Ata da soy gerek ite de. (Ö.A.A.,158)
12. Ata et ite ot (döker). (Ö.A.A.,96)

13. Atım tepmez itim kapmaz deme.(Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz.)
(Ö.A.A.,161)
14. Atın açlığı kulağından itin açlığı kuyruğundan bilir. (N.A.,192)
15. Atın küçük başlısı, itin ince karınlısı kadının uzun saçlısı. (N.A.,194)
16. Atın önüne it geçer. (B.A.A.D,50)
17. Atla itin dostluğu olmaz. (N.A.,195)
18. Atlı sığmış da itli sığmamış. (B.A.A.D,50)
19. Atlının atını aldım, itlinin itini, avradını s..tiğim yayaya ne yaptım.
(N.A.,195)
20. Attan at olur itten it. (B.A.A.D,51)
21. İt çakırı ata değer, at çakırı ite değmez. (N.A.,568)
22. Kız evladı yerine düşerse bir eyerli at, yerine düşmezse bir uyuz it.
(N.A.,637)
23. Kızan vakti itten, çayır vakti attan, harman vakti Türk'ten sakınılmalıdır.
(N.A.,639)
24. Köpeğe gem vurma kendini at sanır. (N.A.,661)
25. Köpeğin duası kabul olsa menzilhanede beygir kalmaz. (N.A.,662)
26. Ne yal vakti itten sakın ne yem vakti attan. (N.A.,722)
27. Oğlan doğur at gibi yat, kız doğur it gibi yat. (N.A.,729)
28. Yal vakti itten yem vakti attan sakınmalı (N.A.,868)
29. Yavuz (yürük) at yemini(yavuz it ününü) artırır. (Ö.A.A.,470)

Türkmen Türkçesinde;

1. At ızı it ızına garışmaz.
At izi it izine karışmaz. (L.D.,37)
2. At ölse it şatlanar, bay ölse molla.
At ölse it sevinir, zengin ölse molla. (A.G.,206)

3. Ata ot, ite et.
Ata ot, ite et. (L.D.,40)
4. Atda garın itte burun.
Atta karın itte burun. (L.D.,41)
5. Atıñ ölümi itıñ bayramı.
Atın ölümü itin bayramıdır. (S.K.,26)
6. Avçı et iyer, atını it iyer.
Avcı et yer, atını it yer. (S.K.,26)
7. Avçı görmese, it görer; it görmese at görer.
Avı görmese, it görür; it görmese, at görür. (A.G.,205)
8. İti gapmaz dime, atı depmez.
İti kapma deme, atı tepmez. (L.D.,160)
9. İtiñ ızından bar, atıñ öñünden.
İtin ardından git, atın önünden. (L.D.,160)
10. İtin içen suvdan at içmez.
İtin içtiği sudan at içmez. (S.K.,84)
11. İtinki hamır, atıñki iym, goynuñki sürüm.
İtinki hamur, atıñki yiyim, koyununki sürüm. (A.G.,209)
12. Mıhman gelse, atını tut; atıñı tutmasañ, itıñi tut.
Misafır gelirse atını tut, atını tutmazsan itini tut. (A.G.,206)
13. Tayı at bolınça, eyesi it bolar.
Tayı at oluncaya kadar, sahibi it olur. (S.K.,127)

2.2.3. At ve Diğer Hayvanlar Konusuna Giren Öteki Atasözleri

Atla diğer hayvanları konu edinen atasözlerinde Türkçenin iki lehçesinde de “eşek ve köpek” çokça kendilerine yer bulmuştur. İncelediğimiz atasözlerinde bu iki hayvan dışında, “deve(düye) ve öküz” diğer hayvanlara nazaran daha çok işlenirken “kuş (guş)” Türkmence’de “katır” ise Türkçe’de daha fazla işlenmiştir. Atla ilgili atasözlerine konu olan diğer hayvanlar ise Türkiye Türkçesinde; “ aslan, kurbağa, karga,

koyun, kurt, tavuk” Türkmen Türkçesinde; “koyun(goyun), aslan ve katır” olarak dikkat çekmektedir.

Bahsi geçen atasözlerinin çoğu mecaz anlamda söylenmiştir. Bu atasözlerinde öküz çalışarak ata hizmet etmesi, katır yük hayvanı oluşu ve annesinin at olması bakımdan soyun öneminin vurgulanması, kuş ise; “kuş için kanat ne ise er için at o” düşüncesi ile ön plana çıkmıştır.

At ve diğer hayvanlarla alakalı atasözleri aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Arslan kükrerse atın ayağı kösteklenir. (Ö.A.A.,154)
2. Arslana ot atar, ata et. (N.A.,174)
3. Aslan kükrerse beygir titrer. (Ö.A.A.,155)
4. At ahırında tavuk beslenmez. (N.A.,182)
5. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
6. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan sevin, dul alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
7. At arabasıyla öküz arabası bir olmaz. (N.A.,182)
8. At düz ovada, ester(katır) kayalıkta makbuldür. (N.A.,184)
9. At murat, katır devlet, eşek kısmet, deve gurbet. (N.A.,185)
10. At teper, katır teper arada eşek ölür. (N.A.,186)
11. Atı atasıyla katırı anasıyla. (Ö.A.A.,161)
12. Atı verdim katır aldım belayı satın aldım. (N.A.,192)
13. Atın silkintisi katıra yük olur. (N.A.,194)
14. Atlar nallanırken kurbağa ayağını uzatmaz. (Ö.A.A.,162)
15. Attan düşene tımar gerek deveden düşene mezar gerek. (Ş.E,433)
16. Attan kalanı öküze dökerler. (N.A.,197)

17. Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısrağı küheylan doğurur, hiç sesi çıkmaz. (N.A.,267)
18. Çayırda attan, zemheride kurttan, çelmikte Türk'ten sakın. (N.A.,299)
19. Deveye dağ beygire yağ. (N.A.,348)
20. Erkek at atın kişnemesi öküzün sayesinde. (N.A.,424)
21. Eşeğin yorulursa kervana kat, atın yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat (N.A.,434)
22. Her gün öküz ölmeyecek ki at pahalı olsun. (N.A.,516)
23. Katıra "baban kim" demişler; "dayım at" demiş. (Ö.A.A.,349)
24. Kuş kanadını, er atını sever. (Kuş kanadıyla, er atıyla) (N.A.,684)
25. Yağmurda düşmanın koyunu dostun atı düşmanın koyunu satılsın. (Ö.A.A.,464)
26. Zayıf ata kargalar da biner. (N.A.,912)

Türkmen Türkçesinde;

1. "At yok" diyip sığra eyer salınmaz.
At diyip sığra eyer salınmaz. (L.D.,39)
2. Arslan arlasa atın ayağı duşaklanar.
Arslan kükrese atın ayağı kösteklenir. (L.D.,35)
3. At algıdar, düye bergidar.
At alıcıdır, deve verecekli. (A.G.,208)
4. At alsañ gunan al, düye alsañ inen al.
At alırsan tay al, deve alırsan buğra al. (A.G.,208)
5. At ayagından aşagina garar, düye alışlğa.
At ayağının altına bakar, deve alıçlığa. (A.G.,208)
6. At tapyançan eşek sakla, düye tapyançan köşek.
At barındıracağına eşek barındır, deve barındıracağına deve yavrusu barındır. (A.G.,209)

7. Ata bag, düyâ dag.
Ata bağ, deveye dağ. (P.M.,62)
8. Atdan adag bolmaz, düyeden toy.
Attan adak olmaz, deveden toy. (A.G.,210)
9. Atı ot bilen tut, guşu et bilen.
Atı ot ile tut kuşu et ile. (A.G.,204)
10. Atım bar bagtım bar, atım bar kuvvatım bar, düyem bar dünyem bar.
Atım var bahtım var, atım var kuvvetim var, devem var dünyam var.
(A.G.,206)
11. Gatıra “atañ” kim? Diyip sordular “at dayımdır” diydi.
Katıra baban kim demişler; dayım at demiş. (Ö.Ç.,329)
12. Guş ganadı, yigid atı bilen.
Kuş kanadı yiğit atı ile. (A.G.,204)
13. Guş ganadından kirey istemez, at toynagından.
Kuş kanadından kira istemez, at toynağından. (A.G.,204)
14. Guş garrasa, dırnagından; at garrasa toynagından.
Kuş yaşlanırsa tırnağından olur, at yaşlanırsa topuğundan. (S.K.,103)
15. İki goyun bir at
İki koyun bir attır. (A.G.,202)
16. İtinki hamır, atıñki iym, goynuñki sürüm.
İtinki hamur, atıñki yiyim, koyunununki sürüm. (A.G.,209)
17. Öküz eker, at iyer.
Öküz eker, at yer. (A.G.,207)
18. Torgay magtanıp şuñkar bolmaz; eşek magnatıp tulpar.
Turgay övünüp sungur olmaz, eşek övünüp su atı. (L.D.,222)
19. Yagınlı gün at alma, yelli günü guş salma.
Yağışlı gün at alma, rüzgarlı gün kuş salma. (L.D.,235)
20. Yagişda duşmanıñ goynu dostuñ atı satılsın.
Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın. (L.D.,235)

2.3. ATIN KENDİSİ VE ATA BAĞLI KAVRAMLAR

Türkmen ve Türkiye Türkçesinde at ile ilgili atasözlerinde, atın kendisi ve ata bağlı kavramlarla alakalı olanlar en geniş başlık olarak dikkat çekmektedir. Bu atasözlerini daha detaylı inceleyebilmek adına alt başlıklara ayırmayı uygun bulduk. Aşağıda bu başlıklar maddeler halinde sıralanmıştır.

2.3.1. Atın Cinsiyeti ile İlgili Atasözleri

Türkmen Türkçesinde dişi atı tabir etmek için “batyal” kelimesi kullanılırken; Türkiye Türkçesinde “kısarak” sözcüğü kullanılmaktadır. Çalışmamızda dişi at ile ilgili Türkmen Türkçesinde 7; Türkiye Türkçesinde 11 atasözü tespit etmiş bulunmaktayız.

Erkek atı ifade etmek için Türkiye Türkçesinde “aygır” sözcüğü kullanılmış ve erkek at ile ilgili 8 atasözüne ulaşılmıştır; ancak Türkmen Türkçesinde erkek farklı bir ifade kullanılmamıştır. Bu yüzden Türkmen atasözlerinde erkek at ile ilgili atasözü tespit edemedik.

Aşağıda Türkiye Türkçesinde dişi ve erkek at ile ilgili, Türkmen Türkçesinde ise sadece dişi at ile ilgili atasözleri verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

Dişi At:

1. Alını sakar kısrağın, ayağı sekili tayı olur. (N.A.,149)
2. At kısraftan kopar. (N.A.,185)
3. Bir kısarak yedi yılda iyi bir kulun getirir. (N.A.,259)
4. Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısrağı küheylan doğurur, hiç sesi çıkmaz. (N.A.,267)
5. Her kısrağın doğurduğu tay olmaz. (N.A.,518)
6. Kısrağın tayı kişnese, annesine dert olur. (N.A.,634)
7. Kısarak tekmesi atı incitmez. (N.A.,634)

8. Kış aygır gibi girip, kısarak gibi çıkmalı. (N.A.,634)
9. Kız ile güreşme, kısarak ile yarışma. (Ş.E,434)
10. Sakar kısrağın yalama tayı olur. (N.A.,772)
11. Tutulan kısarak harman oldurur. (N.A.,838)

Erkek At:

1. Atın erkeği, sözün dişisi yarar. (N.A.,193)
2. Ay gelir aygır gibi, yıl gelir yelbir gibi; ille de hafta ille de hafta. (N.A.,201)
3. Aygırı kişneten ta..tır. (N.A.,209)
4. Erkek atın kişnemesi öküzün sayesinde. (N.A.,424)
5. Erkek at adamın kocasıdır. (N.A.,424)
6. Erkek ata binen sözden mahrum kalır. (N.A.,424)
7. Kış aygır gibi girip, kısarak gibi çıkmalı. (N.A.,634)
8. Yalnızlıktan doğru sözüm mat oldu, kartlığında aygır başım at oldu. (N.A.,870)

Türkmen Türkçesinde;

Dişi At:

1. At gıran al batyal, at depişigine at çıdar.
At öldüren ala kısarak, at tekmesine at dayanır. (A.G.,203)
2. Batyal dövekde semrâr, molla yasda.
At dibekte şişmanlar, molla yasta. (A.G.,209)
3. Batyal hokranmasa, at da kişnemez.
Kısarak kişnemezse, at da kişnemez. (S.K.,95)
4. Batyal tayını depmez.
Kısarak tayını tepmez. (A.G.,202)

5. Batyalla kımız ber.
Dişi ata kımız ver. (S.K.,52)
6. Ärsiz ayal, uyansız batyal.
Erkeksiz avrat yularsız at. (Ö.Ç.,247)
7. Nebelet batyalçan sargısını sıpalamaz.
Soyu belli olmayan kısrağın sağrısını okşama. (A.G.,202)

2.3.2. Yavru At (Tay) ile İlgili Atasözleri

At ile ilgili atasözlerini incelediğimiz iki dilde de yavru atla ilgili olan atasözlerinin sayısı azımsanamayacak niteliktedir. Yavru at ile ilgili Türkmen Türkçesinde 19, Türkiye Türkçesinde 19 atasözü elimizde bulunmaktadır. Yavru atı ifade etmek için Türkiye Türkçesinde “tay” Türkmen Türkçesinde ise “tay”ın yanısıra “gunan” ve yapağı kelimelerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Bu atasözlerinde; tay ile kısrağ arasındaki anne- çocuk ilişkisi, tay yetiştirilmenin önemi ve zorluğu, at yetişkin iken almaktansa tay iken alıp yetiştirilmenin daha evlâ olması vb. konular işlenmektedir.

Türkiye ve Türkmen Türkçesindeki tay ile ilgili atasözleri şu şekildedir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Alnı sakar kısrağın, ayağı sekili tayı olur. (N.A.,149)
2. Arkadan tay yetişmezse ata baha olmaz(gelmez). (N.A.,168)
3. At alırsan taydan al, kız alırsan soydan al. (N.A.,182)
4. At kişnemeyince tay gelmez. (N.A.,185)
5. At taydan yetişir. (N.A.,186)
6. At tırnağı tay öldürmez. (N.A.,186)
7. At tırnağına tay basar. (Ö.Ç.,100)
8. Ay aydın, hesap belli; Tebriz’e tay almaya gidiyorum. (N.A.,201)
9. Bir kısrağ yedi yılda iyi bir kulun getirir. (N.A.,259)

10. Geriden tay yetişmese ata baha olmaz. (N.A.,472)
11. Her kısrağın doğurduğu tay olmaz. (N.A.,518)
12. Kısrağın tayı kişnese, annesine dert olur. (N.A.,634)
13. Sakar kısrağın yalama tayı olur. (N.A.,772)
14. Tay at oluncaya kadar issi fevt olur. (N.A.,824)
15. Tay besleyen ata biner. (N.A.,824)
16. Tay iken oynamadık at mı olur. (N.A.,824)
17. Tay seğırtir, çul sallanır; aç ile çıplak şenlenir. (N.A.,824)
18. Tay, babasını geçer (N.A.,824)
19. Torluğunda oynamadık tay olmaz. (N.A.,836)

Türkmen Türkçesinde;

1. At alsañ gunan al, düye alsañ inen al.
At alırsan tay al, deve alırsan buğra al. (A.G.,208)
2. At arzan da tay gımmat, gız arzan da dul gımmat.
At ucuzlayınca, tay kıymetli; kız ucuzlayınca dul. (A.G.,208)
3. At bolmak taydan yiğit bolmak soydan.
At olmak taydan, yiğit olmak soydandır. (S.K.,23)
4. At ızına tay basar.
At izine tay basar. (A.G.,201)
5. At yigidiñ miradı, tay at, at mirat.
At yigidin muradıdır, tay at, at murattır. (Ö.Ç.,100)
6. Batyal tayını depmez.
Kısrak tayını tepmez. (A.G.,202)
7. Eşek kürresini küle getir, yabı yapagasını çöle.
Eşek sıpasını küle getirir, at tayını çöle. (P.M.,43)

8. Tay azgını yorga bolar, är azgını molla.
Tay azgını yorga olur, er azgını mola. (A.G.,210)
9. Tay depse attan yaman.
Tay tepse attan beter. (L.D.,217)
10. Tay dogmanka, seyis türesin.
Tay doğmadan seyis türesin. (A.G.,207)
11. Tay yetişse at dinar, oğul yetişse ata.
Tay yetişse at, oğul yetişse baba kurtulur. (L.D.,217)
12. Taya yapagi diyme, yaza çıksa at bolar.
Taya sipa deme yaza çıkarsa at olur. (L.D.,218)
13. Tayı at bolınça, eyesi it bolar.
Tayı at oluncaya kadar, sahibi it olur. (S.K.,127)
14. Tayı magta, atı mün.
Tayı öv, atı bin. (A.G.,204)
15. Tayım gitdi, hayım gitdi.
Tayım gitti, takatim gitti. (A.G.,207)
16. Tayım göbeğini görmersin, molla tabağını.
Tayım göbeğini görmesin molla tabağını. (A.G.,205)
17. Yagşa tay tapılmaz, yamana yaran.
İyiye tay bulunmaz, kötüye sevgili. (L.D.,236)
18. Yetim oglana yogalan tay inci berer.
Yetim oğlana Kaybolan tay inci verir. (A.G.,202)

2.3.3. At Renkleri ile İlgili Atasözleri

At renkleri ile ilgili Türkmen Türkçesinde 5, Türkiye Türkçesinde ise 20 atasözü tespit ettik. Türkmen atasözlerinde; “gızıl(kızıl), gır(kır) al ve ak” at donlarına yer verilirken Türkiye Türkçesinde; “abraş(benekli at), al, ak, boz, doru, kır, kula ve yağız” at donlarına yer verilmiştir. Kır donlu atlardan Türkçenin iki lehçesindeki atasözlerinde

de övgü ile söz edilirken; al donlu atlardan yergi ile bahsedilmiştir. Ayrıca Türkiye Türkçesinde doru at başta olmak üzere yağız at övülmüş; boz ve ak at yerilmiştir.

Türkiye Türkmen Türkçesindeki at donlarını konu edinen atasözleri şu şekildedir.

Türkiye Türkçesinde;

1. Abraş at yüke dayanmaz. (N.A.,85)
2. Ak at ile cahil ağaya kulluk çetindir. (N.A.,118)
3. Alma alı, sat yağızı, bin doruya, besle kırı. (Ö.A.A.,141)
4. Alma alı, satma kırı, ille doru, ille doru; yağızın da binde biri. (Ö.A.A.,141)
5. Alma Sarı, Satma Sarı, Kapındaysa Tutma Sarı.
6. At alırsan kula al, avrat alırsan deli al. (N.A.,182)
7. Atalara “at kaldı” demişler “kula idi” demiş; “at uçtu “demişler “doru idi” demiş. (Ş.E,432)
8. Atın dorusu, yiğidin delisi. (Ö.A.A.,162)
9. Atın dorusunu al kızın delisini. (Ş.E,432)
10. Atın dorusunu al kızın delisini. (Ş.E,432)
11. Atın kırı eşeğin burnu. (B.A.A.D,50)
12. Boz ata, avrada oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz. (N.A.,274)
13. Çarşaf bezden, at yağızdan olur. (N.A.,297)
14. Er kara gerek at doru gerek. (N.A.,420)
15. Evinde yok un ile bulgur, kır ata binmiş kalgır. (N.A.,446)
16. Genç ağaya(beye) kır (dinç) ata hizmet etmek güçtür.(Genç beye hizmet etmek beyaz beygiri tımar etmek gibidir) (N.A.,471)
17. Hadım ile ak ata kulluk eden kimsenin yüzü ak olmaz. (N.A.,495)
18. Koca kır at, yarım kırat. (N.A.,649)

19. Köyünde bulamaz güdük eşeği, askerde beğenmez kır atı başçavuş.
(N.A.,674)

20. Yiğidin karısı, atın dorusu. (N.A.,895)

Türkmen Türkçesinde;

1. Ak atlı kara datlı.

Ak atlı kara tatl. (P.M.,130)

2. At gıran al batyal, at depişigine at çıdar.

At öldüren ala kısrak, at tekmesine at dayanır. (A.G.,203)

3. Gızıl at suva batmaz, depegenden daşrak.

Kızıl at sıya batmaz tepesinden aşsa da. (A.G.,207)

4. Yabıñ al bolmasıñ, biziñ çal.

Atın al olmasın bezin gri. (A.G.,205)

5. Yiğide gırat, gıza; da sırat.

Yiğide kırat kıza da suret, güzellik lazım. (A.G.,204)

2.3.4. Atı ve At Türlerini Adlandırmada Kullanılan İfadelerle İlgili Atasözleri

Hem Türkiye Türkçesinde hem Türkmen Türkçesinde atı ifade etmek için başka sözcüklerde kullanılmıştır. Dilimizde bu hayvanı adlandırmak için; “at”tan farklı olarak “beygir” kelimesi kullanılırken Türkmen Türkçesinde “yabı” sözcüğü kullanılmaktadır. Beygir zaman zaman at ile aynı anlama gelse de bazı yörelerde “arabaya koşulan, yük taşıyan at” anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca “Arap atı” ifade etmek adına Türkiye Türkçesinde “küheylan” Türkmen Türkçesinde “bedev” sözcüğünün kullanıldığı da bilinmektedir. Bunlara ek olarak Türkmen Türkçesine mitolojik bir isim olan ve “su atı” anlamına gelen “tulpar” a da atasözlerinde sıkça yer verilirken; “bırag(burak) kelimesi de bazı atasözlerinde “at”ı adlandırmada kullanılmıştır.

Bu konu ile ilgili atasözleri aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Acemi nalbant gavur beygirinde dener kendini.
2. Allah imdat eylesin top çeken beygirlere. (N.A.,142)
3. Allah şaşırttığı kulu beygir gibi o... tur. (N.A.,144)
4. Arap atı çul içinde belli olur. (N.A.,164)
5. Aslan kükrerse beygir titrer. (Ö.A.A.,155)
6. Atın ölüsü, beygirin dirisi. (N.A.,194)
7. Bak zamana zamana, karga vurdu şahana; eşekler arpadan bıktı, küheylan hasret samana. (N.A.,220)
8. Beygir hırsızlığından vazgeçtim; ama ipini sürür e ben ona ne yapayım? (N.A.,242)
9. Beygir iyi olunca ya topal olur ya kör. (Ş.E,433)
10. Beygiri yüzü ile değil hızı ile överler. (Beygirin suretini değil süratini överler.) (N.A.,242)
11. Beygirin iyisi yolu kısaltır. (N.A.,242)
12. Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısrağı küheylan doğurur, hiç sesi çıkmaz. (N.A.,267)
13. Deveye dağ beygire yağ. (N.A.,348)
14. Döven beygirinin ağzı bağlanmaz. (N.A.,370)
15. Düşün düşün kötüdür işin, hiç adam beygir mi alır kışın? (N.A.,383)
16. Eşek, kulağı kesilmekle küheylan olmaz. (Ö.A.A.,275)
17. Genç ağaya(beye) kır (dinç) ata hizmet etmek güçtür.(Genç beye hizmet etmek beyaz beygiri tımar etmek gibidir) (N.A.,471)
18. Genç beyle, küheylan atla geçinmek güç. (N.A.,471)
19. Göz muhanet, el küheylan. (N.A.,483)
20. Her çingene kendi beygirini över. (N.A.,514)

21. İnsanı aklıyla, beygiri karışla ölçerler. (N.A.,558)
22. Köpeğin duası kabul olsa menzilhanede beygir kalmaz. (N.A.,662)
23. Kös beygiri gürültüden korkmaz. (N.A.,669)
24. Küheylan at çul içinde de bellidir. (Ö.A.A.,381)
25. Küheylan at koşmaya meydan arar. (N.A.,687)
26. Küheylan b...k saçmaz mı (Ö.A.A.,381)
27. Tutulan beygir harman döver. (N.A.,837)
28. Yabancı beygire binen aykırı iner. (N.A.,863)
29. Yük altında çok küheylanlar var. (N.A.,905)

Türkmen Türkçesinde;

1. Acığıp iyseñ bala döner, yadap münseñ bırağa.
Acıkıp yesen bala döner, yorulup binsen burağa döner. (A.G.,206)
2. Bedev atlar semiz bolar, goç yigidler tãميز bolar.
Arap atları semiz olur, koç yiğitler temiz olur. (S.K.,119)
3. Bedev atlar yola sığmaz, betha ayal işe.
Arap atlar yola sığmaz, kadın işe. (A.G.,209)
4. Bedev gidişle belli.
Arap at gidişinden bellidir. (A.G.,202)
5. Bedevi tanarlar cul içinde, gövheri tanarlar kül içinde.
Arap atını tanırlar içinde, cevheri tanırlar kül içinde. (A.G.,209)
6. Dere söken bedev at yal guyrüksüz galdı.
Dere geçen arap atı yalsız kuyruksuz kaldı. (P.M.,77)
7. Eşek kürresini küle getir, yabı yapagasını çöle.
Eşek sıpasını küle getirir, at tayını çöle. (P.M.,43)
8. Gabıñı alanıñdan yabıñı al.
Kabımı almaktansa atımı al. (A.G.,202)

9. Gabınıñ tapdığı, yabınıñ çaptığı.
Kabının bulduğu atının koştuğu. (A.G.,204)
10. Gabun gabugundan tanarlar, bedev söbüginden.
Kavunu kabuğundan tanirlar, Arap atını tabanından. (A.G.,209)
11. Garıbıñ tapdığı, yabınıñ çapdığı.
Garibin bulduğu atının koştuğu(dur). (L.D.,107)
12. Gışın hoşlugına, yabınıñ yuvaşlığına, mollanıñ dervüşlüğüne inanma.
Kışın hoşluğuna, atın yavaşlığına, mollanın dervişliğine inanma. (L.D.,118)
13. Hora gayın diyerler, semize tulpar.
Zayıfa tazı derler, semize su atı. (A.G.,205)
14. Seyis görmedik bedev, yolda çamanlık tapar.
Seyis görmeyen Arap atı, yolda tembellik eder. (A.G.,207)
15. Torgay magtanıp şuñkar bolmaz; eşek magnatıp tulpar.
Turgay övünüp sungur olmaz, eşek övünüp su atı. . (L.D.,222)
16. Tulpar ötse ızı galar; süri ötse tozı galar.
Su atı geçse izi kalır süri geçse tozu (L.D.,225)
17. Yabıñ al bolmasıñ, biziñ çal.
Atın al olmasın bezin gri. (A.G.,205)
18. Yabını gaygıran, yaga düşer.
Atına acıyan düşmanın eline düşer. (A.G.,207)
19. Yabınıñ gerimi olmaz, mollanıñ berimi.
Atın meydanı olmaz, mollanın verimi. (S.K.,135)
20. Yabısına rehim etmedik pıyada galar.
Atına acımayan yaya kalır. (L.D.,234)

2.3.5. Atın Yürüyüş ve Koşuş Biçimleri ile İlgili Atasözleri

Atla ilgili atasözleri söz konusu olduğunda akla gelen konulardan birisi de hiç şüphesiz atın koşuşu ve yürüyüşü olacaktır. Bu konu hem Türkmen hem Türkiye

Türkçesindeki atasözlerinde sıkça işlenmiştir. Ancak konu ile alakalı Türk atasözleri Türkmen atasözlerine nazaran oldukça fazladır.

Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde atın koşuş ve yürüyüş şekillerini ifade etmek amacıyla; “koş-, kaç-, seğırt-, yürü- vb. fiillerle birlikte; “çevik, rahvan, eşkin, yavaş, yörük yorga, yörük, yüğrük, yiğrik, yürügen” gibi isimler kullanılmaktadır. Burada “yorga ve rahvan” “yavaş” anlamında kullanılırken; yörük, yürük, yüğrük, yüğrik, yürügen, çevik ve eşkin” “hızlı koçan” anlamında kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde ise atın koşuş ve yürüyüş biçimlerini ifade etmek için; çap-(koş-) fiilinin yarı sıra, “hızlı koçan” anlamına gelen “yüvrük”, “yürüyüş” anlamına gelen “yortuş” ve “yavaş” anlamına gelen “yorga” kelimeleri kullanılmaktadır.

Bu konu ile ilgili atasözleri aşağıda sırasıyla verilmiştir;

Türkiye Türkçesinde;

1. Ağır yük çevik ata engel olur. (N.A.,113)
2. At aksamakla ayağı kesilmez. (B.A.A.D,48)
3. At kaçar(koşar), ikbal geçer. (N.A.,184)
4. At kaçmaz et kaçar. (Ö.A.A.,162)
5. At kaçmaz baht kaçar. (N.A.,185)
6. At koşar heybe düşer. (N.A.,185)
7. At koşmakla menzil alır. (N.A.,185)
8. At seğırtir yiğit övünür, kılıç keser kol övünür. (N.A.,186)
9. At yürür it (eşek)kaçar menzile beraber varır. (N.A.,187)
10. At yürür it seğırtir ikisi bir yere varır. (N.A.,187)
11. At, adımına göre değil, adamına göre yürür. (Ö.A.A.,158)
12. Atı atlı koşturur, atlıyı bahtı koşturur. (N.A.,192)
13. Atı eşkin kılıcı keskin. (N.A.,192)

14. Atın aflagı rahvan, itin aflagı tazı, insanın aflagı pehlivan. (Atın ahmağı rahvan, insanın ahmağı pehlivan olurmuş.) (N.A.,193)
15. Atın aksağı eşekten yiğrik olur. (B.A.A.D,49)
16. Atın çok kaçanı yarışta belli olur. (N.A.,193)
17. Atın iyisi rahvan, yiğidin iyisi pehlivan olurmuş. (B.A.A.D,50)
18. Atın rahvanı, insanın avanağı. (B.A.A.D,50)
19. Atın yürügenini al yügrük çıkarsa talihin. (N.A.,194)
20. Atın yürüğüne baha olmaz. (N.A.,194)
21. Atın yürük(yörük) ise bin de kaç. (N.A.,194)
22. Avradı güzel atı yorga ile yoldaş olma. (N.A.,199)
23. Bedava eşek attan yürük olur. (N.A.,233)
24. Berk kaçan atın b..u seyrek düşer. (Ö.A.A.,185)
25. Bir at aldım yürümez Allah vere seğirte. (N.A.,250)
26. Bir at kırk sene koşmaz; kırkıdan sonra saz çalınmaz. (N.A.,251)
27. Bir sürçen atın başı kesilmez. (Ö.A.A.,200)
28. Canı yanan eşek attan yürük olur. (Ö.A.A.,212)
29. Çok kaçan atın menzili olmaz. (N.A.,311)
30. Eşek (eşkin) eve gelmiş, yorga yolda kalmış. (Ö.A.A.,275)
31. Eşkin at, kendine üzengi vurdurmaz. (N.A.,438)
32. Gelin ile ölünün atı yügrük olur. (N.A.,468)
33. Güçlünün atı eşkin kılıcı keskin olur. (N.A.,486)
34. Kız alırsan Söğüt'ten, at alırsan yürükten al. (N.A.,636)
35. Koşan at mahmuzlanmaz. (N.A.,658)
36. Koy g...ne rahvan gitsin.
37. Küheylan at koşmaya meydan arar. (N.A.,687)

38. Ölümün atı yüğrük olur. (N.A.,749)
39. Rahvan at çabuk yorulur. (N.A.,764)
40. Tay seğırtir, çul sallanır; aç ile çıplak şenlenir. (N.A.,824)
41. Yavaş atın tekmesi berk olur.
42. Yavuz (yürük) at yemini(yavuz it ününü) artırır. (Ö.A.A.,470)
43. Yörük atın dizginine dokunma. (N.A.,904)
44. Yürük ata kamçı olmaz.(Yürük at kamçı değdirmez.) (Ö.A.A.,480)
45. Yürük ata paha olmaz. (Ö.A.A.,481)

Türkmen Türkçesinde;

1. Arıklıktan at ölmez, yortuşına guvanar.
Zayıflıktan at ölmez, koşuşuna güvenir. (S.K.,148)
2. At çapanından a geçdik, eyeri gasına bek yapış.
Atı koşturmandan geçtik, eyerin kasına sıkıca yapış. (P.M.,62)
3. Canı yanan eşek attan yüvrük bolar.
Canı acıyan eşek atı geçer. (Ö.Ç.,175)
4. Dil yüvrüğü başa deger, at yüvrüğü daşa.
Dil başa değer, at taşa değer. (A.G.,209)
5. Tay azgını yorga bolar, är azgını molla.
Tay azgını yorga olur, er azgını mola. (A.G.,210)
6. Yaman habar atdan yüvrük.
Kötü haber attan hızlıdır. (S.K.,100)
7. Yeke atdan tozan çıkmaz, yeke çapan at yüvrük.
Tek attan toz çıkmaz, tek koşan at çevik. (A.G.,204)
8. Yorga ata yol yağşı, yüvrük ata meydan.
Rahvan ata yol iyi, koşan(hızlı) ata meydan (iyidir) (L.D., 254)

9. Yorga yabı özünü gamçılaltmaz.
Yorga at kendini kamçılaltmaz. (A.G.,202)
10. Yorga yol, yüvrüğe meydan.
Rahvan yürüyen ata yol, koşan ata meydan. (S.K.,118)
11. Yorgalı bilen yoldaş bolma; ahmak bilen sırdaş.
Yavaş atı ile yoldaş olma; ahmak ile sırdaş. (L.D.,255)
12. Yuvaş atın depigi gati.
Yavaş atın tepmesi sert(tir) (L.D.,255)
13. Yüvrük at önünü gözlär; yağşı yigit soñunu.
Hızlı at önünü gözler, iyi yiğit arkasını. (L.D.,256)
14. Yüvrük ata baha bolmaz.
Yürük(hızlı koşan) ata paha olmaz. (L.D.,256)
15. Yüvrük ata gamçı çalınmaz.
Yürük (hızlı koşan) ata kamçı vurulmaz. (L.D.,256)
16. Yüvrük ata münen özünü beg sayar.
Yürük (hızlı koşan) ata binen kendini bey sayar. (L.D.,257)
17. Yüvrük çapışda belli.
Yürük (at) yarışta belli (olur). (L.D.,257)
18. Yüzden yüvrük çıkar, müñde tulpar.
Yüz attan hızlı koşan at çıkar, bin attan su atı. (A.G.,205)

2.3.6. Atın Beslenmesi ile İlgili Atasözleri

Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde atın beslenmesiyle ilgili atasözleri mevcuttur. Türkmen Türkçesindeki atasözlerinde, atın beslenmesiyle alakalı; “iyimle-” (yemle-) eyleminin yanı sıra “arpa, ot, süle(yulaf), torba gibi isimler kullanıldığı gözlenirken; Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde; “otlat-” eylemiyle beraber arpa, mısır, yem, saman, azık ve torba gibi isimler öne çıkar. Arpa Türkçenin iki lehçesinde de atın beslenmesi ile ilgili en çok kullanılan kelime olarak dikkat çekmektedir.

Bu konuda söylenen atasözlerinde genellikle atın beslenmesine dikkat edilmesi hususu üzerinde durulduğu gözlenmektedir.

Konunun kapsamına dahil olan atasözleri şu şekildedir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Aç atın başına boş torba asılmaz (N.A.,90)
2. Alız at da torbasından yer, yeğın at da. (N.A.,134)
3. Arpa atın tüyüne, mısır atın etine, bakla atın bitine derman olur. (N.A.,170)
4. Arpa verilmeyen at kamçı zoruyla yürümez. (Ö.A.A.,153)
5. Arpa yemiş at menzil keser. (N.A.,172)
6. Arpadır atı yediren, avrattır erkeği güldüren. (N.A.,172)
7. At elin, çul(torba) emanet bizim dahdahamız var. (N.A.,184)
8. At gibi kişneme, arpa pahalı. (N.A.,184)
9. At ile torba ile bozuşmaz. (N.A.,186)
10. At torbası ile yatar, meteliğe kurşun atar, kuyruğunu dik tutar. (N.A.,186)
11. Ata “Yaşın kaç” demişler, “Arpası bilir” demiş. (N.A.,189)
12. Ata arpa yiğide pilav. (Ö.A.A.,157)
13. Ata binilmez yeme binilir. (N.A.,188)
14. Ata binince aman, inince saman ver. (N.A.,188)
15. Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)
16. Atın ölümü arpadan olsun. (Ö.A.A.,162)
17. Atın yorgunluğunu yem, yiğidin yorgunluğunu dem alır. (N.A.,194)
18. Atınan arpa bir yerde olmaz. (N.A.,194)
19. Azıklı at yorulmaz. (Ö.Ç.,122)
20. Bak zamana zamana, karga vurdu şahana; eşekler arpadan bıktı, küheylan hasret samana. (N.A.,220)

21. Boş torba ile at tutulmaz. (Ö.A.A.,205)
22. Buğday yanında acı at da sulanır. (Ö.A.A.,207)
23. Çok arpa at çatlatır. (N.A.,310)
24. Eşeğin yorulursa kervana kat, atın yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat. (N.A.,434)
25. Hem dayıma giderim, hem tayımı otlatırım. (N.A.,511)
26. Kırk yaşındaki eşek, iki yaşındaki ata arpa taşır. (N.A.,632)
27. Misafire “kalk git” demezler atının yemini keserler. (N.A.,709)
28. Ne yal vakti itten sakın ne yem vakti attan. (N.A.,722)
29. Sen zort, ben zort, ata kim vere ot. (N.A.,782)
30. Susamış at, suyun bulanık olduğuna bakmaz. (N.A.,803)
31. Yal vakti itten yem vakti attan sakınmalı (N.A.,868)
32. Yavuz (yürük) at yemini(yavuz it ününü) artırır. (Ö.A.A.,470)
33. Yemlikler boş kalınca, atlar tepişir. (N.A.,886)
34. Yokuşun başında ata arpa kar etmez. (Yokuşun dibinde ata arpa verilmez.) (N.A.,90)

Türkmen Türkçesinde;

1. Arabañı at sürmez, arpa sürer.
Arabanı at sürmez, arpa sürer. (A.G.,203)
2. Arpa tapmaz atına, nöker toplar g.üne.
Arpa bulmaz atına nöker toplar g.üne. (S.K.,21)
3. At iymeyän acı ottan ne peyda.
Atın yemediği acı ottan ne fayda olur. (A.G.,201)
4. At ogurla halal, ot ogurla haram.
At çalmak helal ot çalmak haram. (A.G.,203)

5. Atı gamçı bilen sürme, süle bilen sür.
Atı kamçıyla sürme, yulafla sür. (L.D.,42)
6. Atı urpa bilen sürme, arpa bilen sür.
Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)
7. Atıñ ogurluk bolsa da otuñ ogurluk bolmasın.
Atın çalıntı olsun da, otun çalıntı olmasın. (S.K.,26)
8. Atıñ atası arpa.
Atın atası arpadır. (A.G.,202)
9. Atıñ güyji arpadır.
Atın gücü arpadır. (S.K.,26)
10. Boş torba bilen at tutulmaz.
Boş torba ile tutulmaz. (Ö.Ç.,167)
11. İyimli at armaz, ayavlı don tozamaz.
Yiyimli at yaşlanmaz, özenle korunan elbise tozlanmaz. (A.G.,207)
12. İymli at armaz.
Yemli(besili) at yorulmaz. (L.D.,161)
13. Sâhetli gün at iylemese, bisâhet gün at tapdırmaz.
Uğurlu günde at yemlemezsen, uğursuz günde at buldurmaz. (P.M.,111)

2.3.7. Atın Takımları ile İlgili Atasözleri

Atla ilgili atasözleri söz konusu olunca doğal olarak atın takımları da bu atasözlerinde kendine yer bulacaktır. İncelediğimiz atasözlerinde de atın takımları ile ilgili atasözlerine sıkça yer verilmiştir.

Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde atın takımları arasında; “eyer, kamçı, yular, dizgin üzengi nal, gem, mahmuz, kaşağı palan, kazık ve heybe”ye yer verilirken Türkmen Türkçesinde; “gamçı(kamçı), eyer, tegelteg(eyer), uyan(yular), nal, ağızdırığ(gem), urpa(kamçı) ve gazığ (kazık)” a yer verilmiştir.

At takımları çeşitli atasözlerine konu olmuştur. Bu atasözleri sırasıyla şöyledir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Adamın ağzına bakarlar, atına göre nal çakarlar. (N.A.,101)
2. Akıl bir attır dizgini arifin elinde gerek. (N.A.,121)
3. Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen at, kapında tutma; hiç durma sat. (N.A.,159)
4. Arpa verilmeyen at kamçı zoruyla yürümez. (Ö.A.A.,153)
5. At bulunur eyer bulunmaz. (Ş.E,430)
6. At kaçtı palan düştü. (N.A.,185)
7. At koşar heybe düşer. (N.A.,185)
8. At ölür meydan(nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı)kalır. (Ö.A.A.,163)
9. Ata bindi kamçıyı ele aldı. (N.A.,187)
10. Ata binen nalını, mihini arar. (Ö.A.A.,158)
11. Ata eyer gerek, eyere er gerek. (Ö.A.A.,158)
12. Ata kamçı, eşeğe çılbrır. (N.A.,188)
13. Atı eşekle bağla, ya nalını ya huyunu. (N.A.,192)
14. Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)
15. Atı kazığa kavi bağlayıp da “Allah’ım esirge” demeli. (N.A.,192)
16. Atı palan saklar, ülkeyi bilen. (N.A.,192)
17. Atı zapt eden gemdir. (N.A.,192)
18. Atın nalçalısı, yemeğin salçalısı, kadının kalçalısı. (N.A.,194)
19. Atın suçunu, eyerin üstünde aramalı.
20. Atının nalını mihini hesap eden at alamamış. (N.A.,195)
21. Atla eşeği ayıran semerdir. (B.A.A.D,51)
22. Atlar nallanırken kurbağa ayağını uzatmaz. (Ö.A.A.,162)
23. Avrat attır gemini boş tutma. (N.A.,200)

24. Bahşış (beleş) atın dişine(yaşına, dizginine, yularına) bakılmaz. (Ö.A.A.,184)
25. Bahşış atın dizgini kopuk sayılmaz. (N.A.,220)
26. Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir at bir kişiyi kurtarır, bir kişi bir ülkeyi kurtarır. (Ö.Ç.,159)
27. Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır. (Ö.A.A.,198)
28. Çıplak atın eyeri olmaz. (N.A.,301)
29. Dost dostun eyerlenmiş atıdır. (Ö.A.A.,247)
30. Erkeksiz avrat yularsız at. (Ö.Ç.,246)
31. Eski oynaş, eyerlenmiş at. (N.A.,429)
32. Eşkin at, kendine üzengi vurdurmaz. (N.A.,438)
33. Eyer g..ünü besler, kaltak at besler. (N.A.,449)
34. Eyersiz ata yük olmaz. (N.A.,449)
35. Gem almayan atın ölümü yakındır. (Ö.A.A.,286)
36. Gemsiz ata dizgin olmaz. (N.A.,470)
37. Gemsiz ata dizgin olmaz. (N.A.,470)
38. Her at bir kamçı ile sürülmez(kovulmaz) (N.A.,513)
39. Her atın nalı bir olmaz. (N.A.,513)
40. İnsanın söz anlamazı, atın gem almazı. (N.A.,560)
41. İyi at seyrek mahmuzlanır.
42. Kaşağı al, ahıra gir yağır at bellidir. (N.A.,607)
43. Kız evladı yerine düşerse bir eyerli at, yerine düşmezse bir uyuz it. (N.A.,637)
44. Koşan at mahmuzlanmaz. (N.A.,658)
45. Köpeğe gem vurma kendini at sanır. (N.A.,661)
46. Nala takacak mih yok kaldırırma at sürer. (N.A.,715)
47. Osmanlının ayağı üzengide gerek. (Ö.A.A.,402)

48. Tok at özüne kamçı vurdurmaz. (N.A.,835)
49. Üzenkiye ayak koyunca giden at, eve gelince yüze gülen avrat. (N.A.,852)
50. Üzenkiye basan, ata da biner. (N.A.,852)
51. Yorgun ata kamçı ağır gelir. (N.A.,903)
52. Yörük atın dizginine dokunma. (N.A.,904)
53. Yularsız ata binilmez. (Ö.A.A.,479)
54. Yürük ata kamçı olmaz.(Yürük at kamçı değdirmez.) (Ö.A.A.,480)

Türkmen Türkçesinde;

1. “At yok” diyip sıgra eyer salınmaz.
At diyip sığıra eyer salınmaz. (L.D.,39)
2. Argın ata gamçı artık.
Yorgun ata kamçı fazla. (Ö.Ç.,90)
3. Arık ata ağır, gamçı yük.
Zayıf ata ağırlık ve kamçı yüküdür. (A.G.,205)
4. At alma eyer al ayal alma hossar al, yer alma goñşı al.
At alma eyer al, kadın alma akraba al yer alma komşu al. (L.D.,36)
5. At alma, eyer al, öy alma goñşı.
At alma eyer al, ev alma komşu al. (S.K.,23)
6. At almankañ, eyer al öy almankañ, goñşı al.
At almadan önce komşu al, ev almadan önce komşu al. (S.K.,23)
7. At aylanar, gazığında durar.
At dönüp dolaşıp kazığında durur. (A.G.,203)
8. At aylayıp, gazığını tapar, suv aylayıp yarığını.
At döner kazığını teper, su döner yarığını. (L.D.,37)
9. At çapanından a geçdik, eyeri gasına bek yapış.
Atı koşturmandan geçtik, eyerin kasına sıkıca yapış. (P.M.,62)

10. At eyerden dınmasa, eyer atdan dınmaz
At eyerden kurtulmasa, eyer attan kurtulmaz. (A.G.,206)
11. At eyerden gaçar, gul bayardan.
At eyerden kaçar, kul efendiden. (A.G.,205)
12. Ata eyer eşeğe palan.
Ata eyer eşeğe semer. (L.D.,39)
13. Ata gamçı, eşeğe tayak.
Ata kamçı, eşeğe dayak (L.D.,39)
14. Atdan ayrılsañ ayrıl, eyerden ayrılma.
Attan ayrılırsan ayrıl; ama eyerden ayrılma. (Ö.Ç.,112)
15. Atı gamçı bilen sürme, süle bilen sür.
Atı kamçıyla sürme, yulafla sür. (L.D.,42)
16. Atı urpa bilen sürme, arpa bilen sür.
Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)
17. Atıñ ayağına nal kaksañ, eşek hem ayağını galdırar.
Atın ayağına nal çakarsan, eşek de ayağını kaldırır. (S.K.,25)
18. Atıñ başına iş düşse, agızdırığı bile suv içer, yigidiñ başına iş düşse ädigi bile suva girer.
Atın başına iş düşerse gem'i ile su içer, yigidin başına iş düşerse çizmesiyle suya girer. (S.K.,25)
19. Demirçiniñ atı nalsız ädikçiniñ ädigi.
Demircinin atı nalsız, ayakkabıcın çizmesi. (S.K.,48)
20. Dokuz at bir gazığa bağlanmaz.
Dokuz at bir kazığa bağlanmaz. (L.D.,83)
21. Ekemi eyerlep beren atı, arkan yatsa garnına münlerin.
Dostumun eyerleyip verdiği at, arka üstü yatsa karnına binerim. (P.M.,81)

22. Eyer degenini eyesi bilmez, at biler; aga -ininiñ azanını özleri bilmez, yad biler.
Eyer üstüne bineni sahibi bilmez, at bilir; abi- kardeşin yodan çıkmasını kendileri bilmez, elalem bilir. (L.D.,98)
23. Är yigidiñ gövnünde eyerlenen at durar.
Yiğidin gönlünde eyerlenen at vardır. (L.D.,101)
24. Äri namus öldürer, atı gamçı.
Eri namus öldürür, atı kamçı. (S.K.,61)
25. Ärsiz ayal, uyansız batyal.
Erkeksiz kadınt yularsız at. (Ö.Ç.,247)
26. Köne dost eyerli at.
Eski dost eyerli at. (L.D.,165)
27. Suvsuz yeriñ atı eyersiz, ogulsuz yeriñ malı.
Susuz yerin atı eyersiz, oğulsuz yerin malı. (P.M.,34)
28. Tegeltegiñ gadırını eyesi bilmez, at biler; yağşı yigidiñ gadırını obası bilmez yat biler
Eyerin kıymetini sahibi bilmez, at bilir; İyi yiğidin kıymetini obası bilmez yabancılar bilir. (L.D.,219)
29. Yağşı ata bir gamçı, yaman ata müñ gamçı.
İyi ata bir kamçı, kötü ata bin kamçı. (S.K.,85)
30. Yağşı heleyiñ içinde eyer içirgili ata yatar.
Güzel hanımın içinde eyer takımlı at yatar. (S.K.,73)
31. Yorga yabı özünü gamçilatmaz.
Yorga at kendini kamçilatmaz. (A.G.,202)
32. Yüvrük ata gamçı çalınmaz.
Yürük (hızlı koşan) ata kamçı vurulmaz. (L.D.,256)

2.3.8. Ata Binmek ve Attan İnmele İlgili Atasözleri

Bilindiği gibi at diğere evcil hayvanlardan ayıran birincil fark iyi bir binek hayvanı oluşudur. Çok eski dönemlerden beri insanoğlunun hizmetinde olan at en fazla ulaşım amaçlı kullanılmıştır. Bu nedenle ata binmek ve attan inmek, atla ilgili atasözlerinde en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Türkmen Türkçesinde ata binmenin fiil karşılığı olarak “mün-”(bin-), attan inmenin karşılığı olarak da “in-” anlamına gelen “düş-” eylemi kullanılmaktadır.

Türkçenin bu iki lehçesindeki söz konusu atasözlerinde; iyi beslenen atlara binişinin de konforlu olacağı, at varken eşeğe binilmemesi gerektiği, ata binen insanların havaya girerek farklı bir kimliğe büründüğü, emanet ata binilmemesi gerektiği ve binilecek atın tay iken yetiştirilmesi gerektiği gibi farklı konulara yer verilmiştir.

Ata binmek ve attan inmek konusu ile ilgili Türkiye Türkçesinde 59 Türkmen Türkçesinde ise 25 atasözü tespit etmiş bulunmaktayız. Bu atasözleri aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşu girince yağ oldum sanır. (Ö.A.A.,106)
2. Alçak at binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay.
3. Alma alı, sat yağızı, bin doruya, besle kırı. (Ö.A.A.,141)
4. Ariyet ata binen tez iner. (N.A.,168)
5. At binene, kürk giyene yakışır. (N.A.,183)
6. At binenim don giyenin. (N.A.,183)
7. At binenin(iş bilenin), kılıç kuşananın. (Ö.A.A.,160)
8. At binicisini (sahibini) tanır (bilir). (Ö.A.A.,160)
9. At biniş öğretir, don yürüyüş. (N.A.,183)

10. At binmeyen at binse, vura vura öldürür; elbise giymeyen elbise giyse silke silke tozdurur. (Ö.Ç.,98)
11. At sahibine(ağasına, biniciye) göre eşer (kişner) (Ö.A.A.,163)
12. At, bindiğine yatak döşek; eşek, bindiğine çapa kürek. (N.A.,183)
13. Ata bin ad ara. (B.A.A.D,48)
14. Ata bindi kamçıyı ele aldı. (N.A.,187)
15. Ata bindim diye sevinme atın ayağı yerededir. (N.A.,187)
16. Ata binen atasını tanımaz. (Ö.Ç.,97)
17. Ata binen âyan olmaz, malını güden çoban olmaz. (N.A.,188)
18. Ata binen nalını, mihını arar. (Ö.A.A.,158)
19. Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma. (Ö.A.A.,158)
20. Ata binilmez yeme binilir. (N.A.,188)
21. Ata binince aman, inince saman ver. (N.A.,188)
22. Ata binip de ad aranmalı. (N.A.,188)
23. Ata binmeden ayaklarını sallama. (N.A.,188)
24. Ata binmek bir ayıp, inmek iki ayıp.
25. Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli. (Ö.A.A.,158)
26. Atın yürük(yörük) ise bin de kaç. (N.A.,194)
27. Atını esirge inişte in, kendini esirge yokuşta bin. (N.A.,194)
28. Atlıyı indirir, babayı bindirir. (N.A.,196)
29. Attan inen atını unutmamalı. (N.A.,196)
30. Attan inen eşeğe biner. (N.A.,196)
31. Attan inen eşeğe binersin, onu da bulamaz, yayan gidersin. (N.A.,196)
32. Beyden bir at istedim, verdi bindim gittim; vermedi döndüm gittim.
(N.A.,242)

33. Bilinmedik atın arkasına binme. (Bilmediğin atın arkasına geçme.)
(N.A.,246)
34. Bin atın varsa bin dinlen; bir atın varsa in dinlen. (N.A.,247)
35. Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin. (N.A.,247)
36. Binicinin sağı solu olmaz.
37. Böğürtlen büyümüş bağ oldum sanmış, Kürt ata binmiş bey oldum sanmış.
(N.A.,274)
38. Cahili ata bindirmişler bey oldum sanmış. (N.A.,284)
39. Devletten inen kişi, attan inip eşeğe binmiş gibidir. (N.A.,350)
40. Eğreti ata(emanet ata,) binen tez iner. (Ö.A.A.,257)
41. El atına binen bayramda yaya kalır. (N.A.,396)
42. El atına binen tez iner (Ö.A.A.,259)
43. El atına binen ya düğün günü iner ya bayram günü. (N.A.,396)
44. Emanet ata binen kırtır, sahibinin gücünü kurutur. (N.A.,415)
45. Erkek ata binen sözden mahrum kalır. (N.A.,424)
46. Eşeğe at buluncaya kadar binerler. (N.A.,429)
47. Evinde yok un ile bulgur, kır ata binmiş kalgır. (N.A.,446)
48. Gelin ata binmiş gör kime inmiş (Gelin ata binmiş ya nasip kim bilir kime münasip.) (N.A.,467)
49. Gelini ata bindirmişler “ya nasip” demiş. (Ö.A.A.,286)
50. Halk (el) atına binmişsen yaya gibisin. (N.A.,498)
51. İnersin gönül inersin, attan eşeğe binersin. (N.A.,553)
52. Kızlar gelin olmayı masal sanır; atı, binice koşar sanır. (N.A.,640)
53. Tay besleyen ata biner. (N.A.,824)
54. Üzenkiye basan, ata da biner. (N.A.,852)
55. Yabancı beygire binen aykırı iner. (N.A.,863)

56. Yiğit bindiği attan belli olur. (N.A.,896)
57. Yoksul âlâ ata binse, selam almaz. (Ö.A.A.,478)
58. Yularsız ata binilmez. (Ö.A.A.,479)
59. Zayıf ata kargalar da biner. (N.A.,912)

Türkmen Türkçesinde;

1. Acıgıp iyseñ bala döner, yadap münseñ bırağa.
Acıgıp yesen bala döner, yorulup binsen burağa döner. (A.G.,206)
2. Amanat ata münen tiz düşer.
Emanet ata binene tez iner. (L.D.,34)
3. At çapmaz, bagt çapar.
At koşmaz, baht koşar. (A.G.,204)
4. At gadırını münen biler, yurt gadırını göçen.
At kadrini binen biliryurt kadrini göçen. (A.G.,208)
5. At gadrını münen biler, ok gadrını atan.
At kadrini binen bilir ok kadirini atan. (L.D.,37)
6. At görse müncek suv görse içcek.
At görse binecek, su görse içecek. (A.G.,203)
7. At münen atasını tanamaz, ayal alan enesini.
At binen atasını, kadın alan (evlenen) annesini tanımaz. (L.D.,38)
8. At münen atasını tanımaz.
At binen atasını tanımaz. (Ö.Ç.,97)
9. At müneniñki, gılıç guşananıñ.
At binenin kılıç kuşananın. (L.D.,38)
10. At münmedik at münse, çapa- çapa öldürer, don geymedik don geysel kaka-kaka tozdurar.
Ata binmeyen ata binerse, vura vura öldürür, don giymeyen don giyerse çeke çeke eskidir. (S.K.,24)

11. At münüp atañ öyüne bar, don geyip ,doğan öyüne.
At binip babanın evine git; elbise giyip kardeş evine. (L.D.,38)
12. At yüvürmez, bagt yüvrer.
At yürümez baht yürür. (L.D.,39)
13. Ata başka attan inmez, ene başka hal soraşmaz.
Ata başka attan inmez, ana başka hal sormaz. (A.G.,204)
14. Ata çıkan alıs görer.
Ata binen yüksekten görür. (A.G.,206)
15. Ata dost yalı seret, düşman yalı mün.
Ata dost gibi bak düşman gibi bin. (A.G.,204)
16. Ata müneñde Allanı atdan düşende atı unutma.
Ata bindiğinde Allah'ı attan indiğinde atını unutma. (L.D.,40)
17. Atıñ barka eşek münme.
Atın varken eşeğe binme. (L.D.,42)
18. Attan düşüp eşege münme.
Atan inip eşeğe binme. . (A.G.,201)
19. Attan indi, eşege mündi.
Attan indi eşeğe bindi. (Ö.Ç.,107)
20. Balık iyen estiremez, eşek münen astıramaz.
Balık yiyen et istemez, eşeğe binen at istemez. (S.K.,30)
21. Daz ata minse tañrısını tanamaz.
Kel, ata binerse Tanrısını tanımaz. (S.K.,92)
22. Ekemi eyerlep beren atı, arkan yatsa garnına münerin.
Dostumun eyerleyip verdiği at, arka üstü yatsa karnına binerim. (P.M.,81)
23. Kimiñ atına münseñ, şonun aydımını ayt.
Kimin atına binersen, onun türküsünü söylersin. (Ö.Ç.,351)
24. Kömelek iyen etsiremez; eşek münen astıramaz.
Mantar yiyen et aramaz, eşeğe binen at aramaz. (S.K.,106)

25. Söveş günü agta ata münme.
Savaş günü iğdiş edilmiş ata binme. (A.G.,202)
26. Tayı magta, atı mün.
Tayı öv, atı bin. (A.G.,204)
27. Yüvrük ata münen özünü beg sayar.
Yürük (hılı koşan) ata binen kendini bey sayar. (L.D.,257)

2.3.9. At Alım Satımı ile İlgili Atasözleri

Atasözlerinde bize hayatın her alanıyla ilgili öğütler veren atalarımız; at alım satımı ile ilgili bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Atla ilgili atasözlerinin farklı bir kolunu da bu özlü sözler teşkil eder.

Türkçenin iki lehçesinde de adı geçen atasözlerine; atın tay iken alınıp yetiştirilmesi, atın alımı için yaz mevsiminin satışı için ise yağışlı havalardan uygun olduğu, yaya gözü ile at alınmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Bunlara ek olarak Türkmen Türkçesinde at almanın, insan için evlenmekten sonraki en önemli iş olduğu söylenerek, ata verilen ehemmiyet sergilenmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bazı atasözlerinde at donları üzerinde durularak; hangi dona sahip atların alınması, hangilerinin alınmaması gerektiği üzerinde belirtilmiştir.

At alım satımı ile ilgili Türkiye Türkçesinde 30 atasözü, Türkmen Türkçesinde ise 18 atasözü tespit etmiş bulunuyoruz. Bu konuyla alakalı atasözlerini şöyle sıralayabiliriz:

Türkiye Türkçesinde;

1. Alma alı, sat yağızı, bin doruya, besle kırı. (Ö.A.A.,141)
2. Alma alı, satma kırı, ille doru, ille doru; yağızın da binde biri. (Ö.A.A.,141)
3. Alma Sarı, Satma Sarı, Kapındaysa Tutma Sarı.
4. Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen at, kapında tutma; hiç durma sat. (N.A.,159)
5. At alacaksın yazın al kız alacaksın gezin (güzün) al. (N.A.,182)

6. At alırsan arlıdan, kız alırsan çarlıdan al. (N.A.,182)
7. At alırsan kula al, avrat alırsan deli al. (N.A.,182)
8. At alırsan önüne bak, karı alırsan arkasına bak. (N.A.,182)
9. At alırsan taydan al, kız alırsan soydan al. (N.A.,182)
10. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
11. At almadan ahırını yapma. (N.A.,182)
12. At almaya cahil kız almaya ehil gönder. (N.A.,182)
13. At satan, sigara bırakan, avrat boşayan unutmazmış. (N.A.,186)
14. At satıp eşek alınmaz. (N.A.,186)
15. Atı verdim katır aldım belayı satın aldım. (N.A.,192)
16. Atın dorusunu al kızın delisini. (Ş.E,432)
17. Atın yürügenini al yüğrük çıkarsa talihin. (N.A.,194)
18. Atın zayıfını alma uslusunu al. (B.A.A.D,50)
19. Atının nalını mihini hesap eden at alamamış. (N.A.,195)
20. Ay aydın, hesap belli; Tebriz'e tay almaya gidiyorum. (N.A.,201)
21. Bir at aldım yürümez Allah vere seğirte. (N.A.,250)
22. Düşün deli gönül düşün, at mı alınır kışın, onun da parası peşin. (N.A.,383)
23. Düşün düşün kötüdür işin, hiç adam beygir mi alır kışın? (N.A.,383)
24. Elden at alan yolda kalır. (N.A.,404)
25. Kaçarsa al, uçarsa al, düşerse de al attır, at. (N.A.,582)
26. Kız alırsan Söğüt'ten, at alırsan yürükten al. (N.A.,636)
27. Kör atın kör alıcısı(nalbandı) olur. (N.A.,665)
28. Yağmurda düşmanın koyunu dostun atı düşmanın koyunu satılsın.
(Ö.A.A.,464)
29. Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birini boşa, birini sat.
(Ö.A.A.,25)

30. Yaya gözüyle at, bekâr gözü ile avrat alınmaz. (N.A.,880)

Türkmen Türkçesinde;

1. At alma abray al.
At alma şeref al. (A.G.,203)
2. At alma eyer al ayal alma hossar al, yer alma goňşı al.
At alma eyer al, kadın alma akraba al yer alma komşu al. (L.D.,36)
3. At alma, eyer al, öy alma goňşı.
At alma eyer al, ev alma komşu al. (S.K.,23)
4. At alma, övzar al; ayal alma, hossar al.
At alma, eşya al; kadın alma, akraba al. (A.G.,208)
5. At alman ahır salınmaz.
At almadan ahır hazırlanmaz. (Ö.Ç.,96)
6. At almankañ, eyer al öy almankañ,goňşı al.
At almadan önce eyer al, ev almadan önce komşu al. (S.K.,23)
7. At alsañ gunan al, düye alsañ inen al.
At alırsan tay al, deve alırsan buğra al. (A.G.,208)
8. At alsañ yorga bilen yörüş al, ayal alsan alsañ akıl bilen huş al.
At alırsan yorga ile yörüş al hanım alırsan akıl ile hoş al. (S.K.,22)
9. At satsañ, obana geneş.
At satarsan, obana danış. (A.G.,206)
10. Atıñ yaman bolsa, satıp gutularsın, ayalıñ yaman bolsa, niçik gutularsın?
Atın kötü olursa satıp kurtulursun, hanımın kötü olursa nasıl kurtulursun?
(S.K.,26)
11. Bir ä at alacaga, birem ayal alcaga Alla yetirmiş.
Bir at alacağa bir de kadın alacağa (evlenecek olana) Allah yetiştirmiş.
(L.D.,61)
12. Dul gözi bilen heley alma, piyada gözi bilen at.
Dul gözüyle kadın alma, yaya gözüyle at. (S.K.,55)

13. Gabıñı alanıñdan yabıñı al.
Kabımı almaktansa atımı al. (A.G.,202)
14. Ömrüñden iki gün galsa at al, bir gün kalsa ayal al.
Ömründen iki gün kalırsa at al, bir gün kalırsa hanım al. (S.K.,115)
15. Pıyada gözi bilen at alma, dul gözi bilen ayal.
Yaya gözü ile at alma, dul gözü ile hanım. (S.K.,139)
16. Satılan at yögrür.
Satılan at yürür. (A.G.,202)
17. Yağınlı gün at alma, yelli günü guş salma.
Yağışlı gün at alma, rüzgarlı gün kuş salma. (L.D.,235)
18. Yağışda duşmanıñ goynı dostuñ atı satılsın.
Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın. (L.D.,235)

2.4. KONU BAKIMINDAN HERHANGİ BİR TASNİFE GİRMEYEN ATASÖZLERİ

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde atla ilgili atasözlerini yukarıda farklı başlıklar altında tasnif ettik; ancak Türkçenin iki lehçesinde de bazı atasözleri yaptığımız bu tasnifin dışında kaldı. Atın yaşı, kişnemesi, fiziki özellikleri at- şans ilişkisi gibi birçok farklı konuda söylenen bu atasözlerini ayrı bir başlık altında vermeyi uygun bulduk.

Aşağıda konusal hiçbir tasnife girmeyen atasözleri sırasıyla verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde;

1. Ağaç dururken marul köküne at bağlanmaz. (N.A.,108)
2. Altına at düşenin gönlüne murat düşer. (B.A.A.D,41)
3. At arık menzil uzak.(Ö.Ç.,96)
4. At basmayacağım dediği yere üç kez basar. (Ö.Ç.,97)
5. At çakılı, tüfek sıkılı gerek. (N.A.,183)

6. At çöke, yol büke. (N.A.,183)
7. At ele düşer meydan ele düşmez. (N.A.,184)
8. At evde oldukça öndil (ondül) almaz. (N.A.,184)
9. At görünce aksar, su görünce susar. (Ö.Ç.,99)
10. At gözünden çayır alınmaz. (N.A.,184)
11. At huylandığı yerden sıracı getirir. (N.A.,184)
12. At kılından fırça olmaz domuz kılından olur. (N.A.,185)
13. At kişneyişinden belli olur. (N.A.,185)
14. At kocamakla tavla başı olmaz. (N.A.,185)
15. At kocamayınca kadri bilinmez. (N.A.,185)
16. At korktuğu yerden harın getirir. (N.A.,185)
17. At murattır. (Ö.Ç.,100)
18. At nerde tavluş olursa tüyleri de orada. (Ö.Ç.,100)
19. At öleceği zaman kişnermiş. (N.A.,186)
20. At şahlanır kılıç kıvılcımlanır. (N.A.,186)
21. At üstünde ekin biçilmez.(At üstünde odun kırılmaz) (N.A.,186)
22. At üstünde yol göstermek (göstermesi) kolaydır. (N.A.,187)
23. At vurdu dizime şimdi geldim özüme. (N.A.,187)
24. Atından ayrılırsan ayrıl komşundan ayrılma. (Ö.Ç.,106)
25. Atı çulundan bilmezler. (N.A.,192)
26. Atı kuyruklu olanın sözü buyruklu olur. (N.A.,192)
27. Atımın adı sakar, lakabı ele takar.
28. Atımın geçtiği yerde ot bitmez
29. Atın ata tekmesi zor gelmez. (N.A.,193)
30. Atın biçimine bakma kaba çişine bak. (N.A.,193)

31. Atın değeri aldığı yolla ölçülür. (N.A.,193)
32. Atın iyisi alayda, kabın iyisi kalayda belli olur. (N.A.,193)
33. Atına güvenmeyen cirit oynamaz. (N.A.,194)
34. Atta duran var, durmayan var. (N.A.,196)
35. Attan düşen yine atlanır. (N.A.,196)
36. Ayranı yok içmeye atla gider s..maya. (N.A.,208)
37. Bağ barsız, at tımarsız olmaz. (N.A.,217)
38. Bakarsan at, bakmazsan mat. (Ö.A.A.,176)
39. Bir at bir mızrak başka bir şey bulursan mezata ver. (Ş.E,434)
40. Bir atın ayvazı bir elmadır (N.A.,251)
41. Çalışan at, püsküllü gezer. (N.A.,294)
42. Çapkın at boğazını kendi çıkarır. (N.A.,296)
43. Çay (dere)geçerken at değiştirilmez. (Ö.A.A.,217)
44. Çıplak atı sedirin baş köşesine bağlarlar. (N.A.,301)
45. Dağda atı olan evde yorulmaz. (N.A.,312)
46. Faka takmaya ekini yok at değirmeninde nöbet sorar. (N.A.,450)
47. Gelen atın başına vurulmaz. (N.A.,467)
48. Her atın bir kuyruk çalımı olur. (N.A.,513)
49. Ne at yüke yanaşır, ne yük ata. (N.A.,718)
50. Ortak atın beli sakat olur. (Ö.A.A.,402)
51. Osmanlı'yı at yıkar Türk'ü inat. (N.A.,738)
52. Ölümün atı yüğrük olur. (N.A.,749)
53. Sefil atın tepmesi şiddetli olur. (N.A.,778)
54. Yaş at içindir. (N.A.,876)
55. Yavuz at ayıbını kendi örter. (N.A.,879)

56. Yavuz at, meydanda belli olur. (N.A.,879)
57. Yeğın atı çulundan bilmezler. (N.A.,884)
58. Zebun atta hüner çok ama yürümeye takat yok. (N.A.,912)

Türkmen Türkçesinde;

1. Ad köyenden at köysün.
Ad yanacağına at yansın. (P.M.,62)
2. Akıllıñın atı armaz, domı tozmaz
Akıllının atı yaşlanmaz, giysisi eskimez. (A.G.,203)
3. Amanat, yaman at.
Emanet yaman at (gibi) (L.D.,34)
4. Andızlımıñ atı ölmez.
Andızlının atı ölmez. (A.G.,203)
5. Arkalı (at) daga kişner.
Arkalı at dağa kişner. (A.G.,201)
6. Arkalı atıñ arkasıñdan müñ at suv içer.
Arkalı atın arkasından bin at su içer. (A.G.,201)
7. At agınan yerde toy bolar.
At kişneyen yerde toy olur. (A.G.,202)
8. At agnan (agınan) yerde tüy galar.
At yuvarlandığı yere tüy kalır. (L.D.,36)
9. At armaz, gövün arar.
At yorulmaz gönül yorulur. (S.K.,23)
10. At ayağı tentek, basman diyen yerine müñ basar.
Atın ayağı geniştir, basma dediğın yere bin kere basar. (S.K.,25)
11. At basmam diyen yerine müñ basar.
At basma dediğın yere, bin kere basar. (S.K.,23)

12. At kovyançan otlar.
At kovan dev otlar. (A.G.,201)
13. At köyenden at köysün.
At yitirenden, at yitsin. (A.G.,206)
14. At maksat, at murat.
At maksat at murat. (A.G.,203)
15. At öz ayagiñın altıñda aksamasın.
At ayağının altında aksamasın. (A.G.,202)
16. At saklamak han saklamak.
At saklamak han saklamaktır. (A.G.,201)
17. At toynagına at çıdar.
At izine at uyar. (S.K.,23)
18. At yamanı ahırını bozar.
Atın kötüsü ahırını bozar. (L.D.,38)
19. Atda ayak bolsa, özge sın bolmaz.
Atta ayak olsa, başka seyirlik şeye gerek yok. (A.G.,206)
20. Atda ayak bolsun, yerde gayrat.
Atta ayak olsun, yerde gayret. (A.G.,204)
21. Atda vepa da bar, sapa da.
Atta vefa da var, sefa da. (A.G.,204)
22. Atı barıñ kanadı bar.
Atı olanın kanadı vardır. (S.K.,25)
23. Atı saklamak dövlet.
At saklamak devlettir. (A.G.,202)
24. Atı yatırıp aybıñ gizlerler, atı yatırıp aybıñ gözlerler.
At yatırıp ayıbını gizlerler, atı yatırıp ayıbını gözlerler.
(A.G.,206)
25. Atı yogun adı yok.
Atı yokun adı yok. (A.G.,202)

26. Atım atasını tapar.
At atasını bulur. (A.G.,202)
27. Atım atım diyseñ at bolar.
Atım atım desen atın olur. (A.G.,206)
28. Atım bar ganatım bar, atım bar nä gamım bar.
Atım var kanadım var, atım var ne gamım var. (A.G.,206)
29. Atım çaman bolsa da üstü aman.
Atım uyuşuk olsa da üstü esendir. (A.G.,205)
30. Atın adı ulı, düyanın dabanı.
Atın adı ulu, dünyanın tabanı.
31. Atıñ arık bolsa bir çap, odunıñ az bolsa iki çap.
Atın zayıf olsa bir koştur, odunun az olsa iki kes. (A.G.,206)
32. Atıñ ırskı alnında.
Atlının rızkı alnındadır. (S.K.,26)
33. Atıñ yaşdır, yoluñ daşdır.
Atın gençtir, yolun taşdır. (A.G.,204)
34. Atıñı yeke çapma.
Atın tek koşturma. (A.G.,202)
35. Atlan atlan diyende, atı yoklar öküner, ilin yağı çapanda, sovdı yoklar öküner.
Atlan atlan denildiğinde atı olmayanlar pişman olurlar, yurduna düşman geldiğinde silahı olmayanlar pişman olurlar. (S.K.,26)
36. Batan güzerine at barmaz.
Yıkılan geçide at varmaz. (A.G.,202)
37. Bir yağşıdan yaman doğru diyse inanma, bir gün eder atlığını; bir yamandan yağşı doğru diyse inanma.
İyi atın kötü; kötü atın da iyi tarafları vardır. (A.G.,206)
38. Depek atdan daşda dur.
Çifte atan attan uzakta dur. (P.M.,40)

39. Gılığını gilmeyän atıñ sırtından ötme.
Huyunu bilmediğın atın sırtından(arkasından) geçme. (L.D.,116)
40. Gonak atı golda gerek.
Misafir atı elde gerek. (S.K.,106)
41. Gorkak at sayasından ürker.
Korkak at gölgesinden ürker. (L.D.,124)
42. Hiç nanı yok iymäge atlı gider siymeye.
Ayrarı yok içmeye atla gider s...maya. (Ö.Ç.,120)
43. İlki öyiñi beze, sonam atıñı beze.
Önce evini süsle sonra atını. (A.G.,204)
44. Malım iki bolsa, biri at bolsun.
Malım iki olsa, biri at olsun. (A.G.,207)
45. Meni üçin atı donu tozmandır.
Benim için atını yorup entarini tozutmamış. (P.M.,103)
46. Ozsa da, akıldeşimñ atı ozsun.
Öne geçecekse de akıldeşimin atı geçsin. (A.G.,207)
47. Sırrını bilmedik atıñ sırtından geçme.
Sırrını bilmediğın atın sırtından geçme. (S.K.,121)
48. Sırrını bilmedik atıñ sırtını sıvama.
Huyunu bilmediğın atın sırtını sıvazlama. (L.D.,206)
49. Tokay otla at gazan.
Ormanı yak, at kazan. (S.K.,112)
50. Urma atıñı, yitirsin dostuñı.
Vurma atını, yitirirsin dostunu. (A.G.,207)
51. Yaman habar atdan yüvrük.
Kötü haber attan hızlıdır. (S.K.,100)
52. Yedi yaşar atı sığıp suva yakma.
Yedi yaşındaki atı ıslıklayarak sulama. (S.K.,140)

53. Yeke atdan tozan çıkmaz.

Tek attan toz çıkmaz. (S.K.,127)

54. Yigrimide toy görmedik kırkdan soñ at sürmez.

Yirmisinde düğün görmeyen (evlenmeyen) kırkıdan sonra at sürmez.

(L.D.,251)

55. Yol uzak bolsa, atı gıssaman sür.

Yol uzaksa, atı acele etmeden sür. (L.D.,253)

2.5. AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİNDE EŞ VE KARŞIT ANLAMLILIK

2.5.1. Eş Anımlı Atasözleri

Halk kültürünün önemli unsurlarından biri olan atasözleri, atalarımızın hayatın hemen her alanı ile ilgili görüş ve tecrübelerini bizlere sunmaktadır. Bu edebi değeri yüksek ifadelerin çoğu farklı konularda ve farklı anlamdadır. Buna karşın atasözlerinin önemli bir kısmının da anlamlarının aynı yahut çok yakın olduğu bilinmektedir. İşte bu anlamca birbirinin aynı ya da çok benzeri olan atasözlerine eş anlamlı atasözleri denir.

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde atla ilgili atasözlerini incelediğimizde çok sayıda eş anlamlı atasözüne rastladık. Eş anlamlı atasözlerini Türkiye Türkçesinde eş anlamlı atasözleri, Türkmen Türkçesinde eş anlamlı atasözleri ile Türk ve Türkmen Türkçesinde Eş anlamlı atasözleri olarak tasnif etmeyi uygun bulduk.

Söz konusu başlıklara giren atasözleri aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde Eş anlamlı Atasözleri

1. Aç at oynamaz aç it av almaz. (N.A.,89)

Aç at yol, aç it av almaz. (N.A.,89)

2. Ak at ile cahil ağaya kulluk çetindir. (N.A.,118)

Hadım ile ak ata kulluk eden kimsenin yüzü ak olmaz. (N.A.,495)

Boz ata, avrada oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz. (N.A.,274)

3. Arap atının yanında duran ya huyundan ya suyundan. (N.A.,164)
Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan(tüyünden). (Ö.A.A.,359)
4. Arslan kükrerse atın ayağı kösteklenir. (Ö.A.A.,154)
Aslan kükrerse beygir titrer. (Ö.A.A.,155)
5. Arslana ot atar, ata et. (N.A.,174)
Ata et ite ot (döker). (Ö.A.A.,96)
6. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
At alacaksan yazın al kız alacaksan gezin (güzün) al. (N.A.,182)
At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan sevin, dul alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
7. At atı basar yiğit yiğidi. (N.A.,182)
At atı, yiğit yiğidi bastırır. (N.A.,182)
8. At binene, kürk giyene yakışır. (N.A.,183)
At binenim don giyenin. (N.A.,183)
9. At ile avradı emanet etme
At, avrat, pusat emanet verilmez.
10. At kaçır(koşar), ikbal geçer. (N.A.,184)
At kaçmaz baht kaçır. (N.A.,185)
11. At kazığı koparır kendi g...ne batırır.
At kazığı koparsa iki yere dört g...ne vurur (N.A.,185)
12. At koşar heybe düşer. (N.A.,185)
At kaçtı palan düştü. (N.A.,185)

13. At pazarında eşek izi mi ararsın?

At pazarında eşek izi aranmaz. (N.A.,186)

14. At teper, katır teper arada eşek ölür. (N.A.,186)

Atlar tepişir, arada eşekler ezilir. (Ö.A.A.,163)

15. At üstünde ekin biçilmez.

At üstünde odun kırılmaz. (N.A.,186)

16. At yürür it seğırtir ikisi bir yere varır. (N.A.,187)

At yürür it (eşek)kaçar menzile beraber varır. (N.A.,187)

17. Atın aflagı rahvan,itin aflagı tazı, insanın aflagı pehlivan.

Atın ahmağı rahvan, insanın ahmağı pehlivan olurmuş. (N.A.,193)

18. Atın ata tekmesi zor gelmez. (N.A.,193)

Kısrak tekmesi atı incitmez. (N.A.,634)

19. Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz

Atım tepmez itim kapmaz deme.(Ö.A.A.,161)

20. Atın ürkeğı yiğidin korkağı. (Ö.A.A.,162)

Erkeğın korkağı, atın ürkeğı makbuldür. (N.A.,423)

21. Baban varken dost tanı, atın varken yol tanı. (Ö.Ç., 125)

Atın varken yol tanı, ağın varken el tanı. (Ö.A.A.,162)

22. Beygiri yüzü ile değil hızı ile överler.

Beygirin suretini değil süratini överler. (N.A.,242)

23. Bilinmedik atın arkasına binme.

Bilmediğın atın arkasına geçme. (N.A.,246)

24. Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin. (N.A.,247)
Atını esirge inişte in, kendini esirge yokuşta bin. (N.A.,194)
25. Bir sürçen atın başı kesilmez. (Ö.A.A.,200)
At aksamakla ayağı kesilmez. (B.A.A.D,48)
26. Canı acıyan eşek atı geçer. (Ö.A.A.,212)
Canı yanan eşek attan yürük olur. (Ö.A.A.,21)
27. Eğreti ata(emanet ata,) binen tez iner. (Ö.A.A., 257)
El atına binen tez iner (Ö.A.A., 259)
28. El atına binen ya düğün günü iner ya bayram günü. (N.A.,396)
El atına binen bayramda yaya kalır. (N.A.,396)
29. Eşeği tavlaya çekmişler at oldum sanmış, şalgamı yemeğe koymuşlar et
oldum sanmış. (N.A.,432)
Böğürtlen büyümüş bağ oldum sanmış, Kürt ata binmiş bey oldum sanmış.
(N.A.,274)
30. Gelin ata binmiş gör kime inmiş.
Gelin ata binmiş ya nasip kim bilir kime münasip. (N.A.,467)
31. Gelin atta buyruk Hak'ta. (Ö.A.A., 285)
Gelini ata bindirmişler “ya nasip” demiş. (Ö.A.A., 286)
32. Gelin ile ölünün atı yüğrük olur. (N.A.,468)
Ölümün atı yüğrük olur. (N.A.,749)
33. Gemsiz ata dizgin olmaz. (N.A.,470)
Atı zapt eden gemdir. (N.A.,192)

34. Genç ağaya(beye) kır (dinç) ata hizmet etmek güçtür.
Genç beye hizmet etmek beyaz beygiri tımar etmek gibidir (N.A.,471)
35. İki at bir kazığa bağlanmaz. (Ö.A.A., 321)
Dokuz at bir kazığa bağlanmaz. (Ö.A.A., 245)
36. Kuş kanadını, er atını sever.
Kuş kanadıyla, er atıyla (N.A.,684)
37. Sen dede ben dede bu atı kim tımar ede (Ö.A.A.,423)
Sen zort, ben zort, ata kim vere ot. (N.A.,782)
38. Yokuşun başında ata arpa kar etmez.
Yokuşun dibinde ata arpa verilmez. (N.A.,90)
39. Zebun atta hüner çok ama yürümeye takat yok. (N.A.,912)
Kır atta hüner çok, amma dizde derman yok.

Türkmen Türkçesinde Eş Anımlı Atasözleri

1. At adamın kanadı.
At adamın kanadı. (A.G.,201)
Atı barın kanadı bar.
Atı olanın kanadı vardır. (S.K.,25)
2. At alma eyer al ayal alma hossar al, yer alma goñşı al.
At alma eyer al, kadın alma akraba al yer alma komşu al. (L.D.,36)
At alma, eyer al, öy alma goñşı.
At alma eyer al, ev alma komşu al. (S.K.,23)

3. At basmam diyen yerine müñ basar.

At basma dediğin yere, bin kere basar. (S.K.,23)

At ayağı tentek, basman diyen yerine müñ basar.

Atın ayağı geniştir, basma dediğin yere bin kere basar. (S.K.,25)

4. At govusu erinlek, yigit govusu, burunlak.

Atın iyisi iri dudaklı, yiğidin iyisi iriburunlu. (L.D.,37)

At erinlek bolsun är burunlak.

At geniş ağızlı olsun, er burunlu. (S.K.,23)

5. At ogurla halal, ot ogurla haram.

At çalmak helal ot çalmak haram. (A.G.,203)

Atın ogurluk bolsa da otun ogurluk bolmasın.

Atın çalıntı olsun da, otun çalıntı olmasın. (S.K.,26)

6. At toynagına at çıdar.

At izine at uyar. (S.K.,23)

At ızına tay basar.

At izine tay basar. (A.G.,201)

7. At yörer, çan galar; yigit öler hen galar.

At ölür toz kalır; yiğit ölür ezgi kalır. (A.G.,206)

Yigit öler can galar; at öler meydan.

Yigit ölür can kalır; at ölür meydan (kalır) (L.D.,251)

At ölse meydan galar, yigit ölse şöhet galar.

At ölse meydan, yiğit ölse şöhet kalır. (Ö.Ç.,102)

8. At yüvürmez, bagt yüvrer.

At yürümez baht yrr. (L.D.,39)

At apmaz, bagt apar.

At koşmaz, baht koşar. (A.G.,204)

9. Atı gamı bilen sürme, sle bilen sr.

Atı kamçıyla sürme, yulafla sr. (L.D.,42)

Atı urpa bilen sürme, arpa bilen sr.

Atı kamçıyla değil arpayla sr. (..,106)

10. Atı saklamak dövlet.

At saklamak devlettir. (A.G.,202)

At saklamak han saklamak.

At saklamak han saklamaktır. (A.G.,201)

11. Atıñ barka yol gazan atañ barka dost gazan.

Atın varken yol kazan, atan varken dost kazan. (S.K.,26)

Atıñ barlığında yol tanı, atañ barlığında il tanı.

Atın varlığında yol tanı, atanın varlığında il tanı. (S.K.,26)

12. Dul gözi bilen heley alma, piyada gözi bilen at.

Dul gziyle kadın alma, yaya gziyle at. (S.K.,55)

Piyada gözi bilen at alma, dul gözi bilen ayal.

Yaya gözi ile at alma, dul gözi ile hanım. (S.K.,139)

13. İymli at armaz.

Yemli(besili) at yorulmaz. (L.D.,161)

Azıklı armaz.

Azıklı at yorulmaz. (Ö.Ç.,122)

14. Kömelek iyen etsiremez; eşek münen astıramaz.

Mantar yiyen et aramaz, eşeğe binen at aramaz. (S.K.,106)

Balık iyen estiremez, eşek münen astıramaz.

Balık yiyen et istemez, eşeğe binen at istemez. (S.K.,30)

15. Oğlı atası tanar atı eyesi.

Oğlu atası tanır, at sahibi. (S.K.,111)

Oğlı äklen tanar, atı saklan.

Oğlu yetiştiren tanır, atı besleyen. (S.K.,111)

16. Öküz eker, at iyer.

Öküz eker, at yer. (A.G.,207)

Eşek/öküz işlär, at iyer.

Eşek/öküz çalışır, at yer. (Ö.Ç.,99)

Eşek yıgnar, at iyer.

Eşek yıgar, at yer. (P.M.,43)

17. Sırrını bilmedik atıñ sırtını sıpama.

Huyunu bilmediğin atın sırtını sıvazlama. (L.D.,206)

Gılığını gilmeyän atıñ sırtından ötme.

Huyunu bilmediğin atın sırtından(arkasından) geçme. (L.D.,116)

Türk ve Türkmen Türkçesinde Eş anlamlı Atasözleri

1. Amanat ata münen tiz düşer.
Emanet ata binene tez iner. (L.D.,34)
 Eğreti ata(emanet ata,) binen tez iner. (Ö.A.A.,257)
2. Argın ata gamçı artık.
Yorgun ata kamçı fazla. (Ö.Ç.,90)
 Arık ata kuyruğu (da) yüküdür. (Ö.A.A.,151)
3. Arslan arlasa atın ayağı duşaklanar.
Arslan kükrese atın ayağı kösteklenir. (L.D.,35)
 Arslan kükresse atın ayağı kösteklenir. (Ö.A.A.,154)
4. At agnan (agınan) yerde tüy galar.
At yuvarlandığı yere tüy kalır. (L.D.,36)
 At nerde tavluş olursa tüyleri de orada. (Ö.Ç.,100)
5. At alman ahır salınmaz.
At almadan ahır hazırlanmaz. (Ö.Ç.,96)
 At almamış, ahıra bağlar (Ö.Ç.,96)
6. At alsañ yorga bilen yörüş al, ayal alsan alsañ akıl bilen huş al.
At alırsan yorga ile yörüş al hanım alırsan akıl ile hoş al. (S.K.,22)
 At alırsan binip al, kız alırsan bilip al.(Ö.Ç.,96)
7. At basmam diyen yerine müñ basar.
At basma dediğin yere, bin kere basar. (S.K.,23)
 At basmayacağım dediği yere üç kez basar. (Ö.Ç.,97)

8. At gılıgına eyesi yetik.

Atın huyunu sahibi bilir. (S.K.,26)

Atın huyun sahibi bilir. (Ö.Ç.,106)

9. At görse müncek suv görse içcek.

At görse binecek, su görse içecek. (A.G.,203)

At görünce aksar, su görünce susar. (Ö.Ç.,99)

10. At meydanında eşek anırmaz.

At meydanında eşek anırmaz. (A.G.,202)

At meydanında eşek anırmaz. (N.A.,185)

11. At münen atasını tanımaz.

At binen atasını tanımaz. (Ö.Ç.,97)

Ata binen atasını tanımaz. (Ö.Ç.,97)

12. At müneniñki, gılıç kuşananıñ.

At binenin kılıç kuşananın. (L.D.,38)

At binenin(iş bilenin), kılıç kuşananın. (Ö.A.A.,160)

13. At münmedik at münse, çapa- çapa öldürer, don geymedik don geysel kaka- kaka tozdurar.

Ata binmeyen ata binerse, vura vura öldürür, don giymeyen don giyerse

çeke çeke eskitir. (S.K.,24)

At binmeyen at binse, vura vura öldürür; elbise giymeyen elbise giysel silke silke tozdurur. (Ö.Ç.,98)

- 14.** At ölse meydan galar, yigit ölse şöhet galar.
At ölse meydan, yiğit ölse şöhet kalır. (Ö.Ç.,102)
 At ölür meydan(nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı)kalır. (Ö.A.A.,163)
- 15.** At üstündekini tanar. *At sahibini tanır.* (Ö.Ç.,101)
 At binicisini(sahibini) tanır(bilir). (Ö.A.A.,160)
- 16.** At yigidiñ dostudur.
At yığidin yoldaşdır. (Ö.Ç.,103)
 At yığidin yoldaşdır. (Ö.A.A.,164)
- 17.** At yigidiñ miradı, tay at, at mirat.
At yığidin muradıdır, tay at, at murattır. (Ö.Ç.,100)
 At murattır. (Ö.Ç.,100)
- 18.** At yüvürmez, bagt yüvrer.
At yürümez baht yürür. (L.D.,39)
 At kaçır(koşar), ikbal geçer. (N.A.,184)
- 19.** Ata dost yalı seret, düşman yalı mün.
Ata dost gibi bak düşman gibi bin. (A.G.,204)
 Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli. (Ö.A.A.,158)
- 20.** Atda garın yigidde burun. (Ö.Ç.,100)
Atta karın yigitte burun.
 Atta karın yigitte burun (Ö.A.A.,164)
- 21.** Atdan ayrılsañ ayrıl, eyerden ayrılma.
Attan ayrılırsan ayrıl; ama eyerden ayrılma. (Ö.Ç.,112)
 Atından ayrılırsan ayrıl komşundan ayrılma. (Ö.Ç.,106)

22. Atı bariñ kanadı bar.

Atı olanın kanadı vardır. (S.K.,25)

At yiğidin kanadıdır. (Ö.Ç.,102)

23. Atı urpa bilen sürme, arpa bilen sür.

Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)

Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)

24. Atıñ barka yol gazan atañ barka dost gazan.

Atın varken yol kazan, atan varken dost kazan. (S.K.,26)

Baban varken dost tanı, atın varken yol tanı. (Ö.Ç.,125)

25. Attan indi, eşege mündi.

Attan indi eşeğe bindi. (Ö.Ç.,107)

Attan inen eşeğe biner. (N.A.,196)

26. Ayal bilen atı amanat bermezler.

At ile avradı emanet etmezler. (Ö.Ç.,99)

At, avrat, pusat emanet verilmez.

27. Azıklı armaz.

Azıklı yorulmaz. (Ö.Ç.,122)

Azıklı at yorulmaz. (Ö.Ç.,122)

28. Boş torba bilen at tutulmaz.

Boş torba ile tutulmaz. (Ö.Ç.,167)

Boş torba ile at tutulmaz. (Ö.A.A.,205)

- 29.** Canı yanan eşek attan yüvrük bolar.
Canı acıyan eşek atı geçer. (Ö.Ç.,175)
 Canı yanan eşek attan yürük olur. (Ö.A.A.,212)
- 30.** Dokuz at bir gazığa bağlanmaz.
Dokuz at bir kazığa bağlanmaz. (L.D.,83)
 Dokuz at bir kazığa bağlanmaz. (Ö.A.A.,245)
- 31.** Ärsiz ayal, uyansız batyal.
Erkeksiz kadın yularsız at. (Ö.Ç.,247)
 Erkeksiz avrat yularsız at. (Ö.Ç.,246)
- 32.** Gatıra “atañ” kim? Diyip sordular “at dayımdır” diydi.
Katıra “baban kim” deyip sordular; “at dayımdır” dedi. (Ö.Ç.,329)
 Katıra “baban kim” demişler; “dayım at” demiş. (Ö.A.A.,349)
- 33.** Guş ganadı, yigid atı bilen.
Kuş kanadı yiğit atı ile. (A.G.,204)
 Kuş kanadını, er atını sever. (Kuş kanadıyla, er atıyla) (N.A.,684)
- 34.** Hiç nanı yok iymäge atlı gider siymeye.
Ekmeği yok yemeye atla gider s..maya. (Ö.Ç.,120)
 Ayranı yok içmeye atla gider s..maya. (N.A.,208)
- 35.** İti gapmaz dime, atı depmez.
İti kapma deme, atı tepmez. (L.D.,160)
 Atım tepmez itim kapmaz deme.(Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz.)
 (Ö.A.A.,161)

36. İti kapmaz dime, atı depmez.

İti kapma deme, atı tepmez. (L.D.,160)

Atım tepmez itim kapmaz deme.(Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz.)

(Ö.A.A.,161)

37. Kimiñ atına münseñ, şonun aydımını ayt.

Kimin atına binersen, onun türküsünü söyle. (Ö.Ç.,351)

Kimin atına binersen, onun türküsünü söylersin. (Ö.Ç.,351)

38. Yağışda düşmaniñ goynı dostuñ atı satılsın.

Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın. (L.D.,235)

Yağmurda düşmanın koyunu dostun atı düşmanın koyunu satılsın.

(Ö.A.A.,464)

2.5.2. Karşit Anlamli Atasözleri

Atasözlerinin dikkat çeken bir özelliği de bazı atasözlerinin anlamca birbirine karşit olmasıdır. Ancak bu atasözlerini birbirini yalanlıyor yahut aralarında çelişki varmış gibi yorumlamak doğru değildir.

Hayatta her zaman aynı durum veya olayla aynı şekilde karşılaşmak söz konusu değildir. Atalarımız da aynı olay veya durumlarla bazen farklı şekillerde karşılaştıklarından ötürü; bu olay ve durumlarla ilgili tecrübelerini birbirine karşit görünen atasözleri ile ifade etmişlerdir. Yani atasözlerinin karşit anlamli olması aralarında bir çelişki olduğu ya da birbirlerini yalanladıkları anlamına gelmez.

Türkmen ve Türkiye Türkçesinde at ile ilgili atasözlerine baktığımızda sayıları çok fazla olmasa da karşit anlamli atasözleriyle karşılaştık ve bu atasözlerini Türkiye Türkçesinde karşit anlamli atasözleri, Türkmen Türkçesinde karşit anlamli atasözleri ile Türk Ve Türkmen Türkçesinde karşit anlamli atasözleri olmak üzere üç ayrı başlık altında topladık.

Aşağıda bu başlıklar altında ilgili atasözleri verilmiştir:

Türkiye Türkçesinde Karşıt Anlamlı Atasözleri

1. Arap atı çul içinde belli olur. (N.A.,164)
Yeğın atı çulundan bilmezler. (N.A.,884)
2. At ile avrata inan olmaz. (Ö.A.A.,97)
Atta, avratta uğur vardır. (Ö.A.A.,164)
3. At kocamakla tavla başı olmaz. (N.A.,185)
At kocamayınca kadri bilinmez. (N.A.,185)
4. At ver barış kız ver barış. (N.A.,187)
Akıabaya at ver dost ol kız ver düşman ol. (N.A.,128)
5. At yiğidin altında aksar. (B.A.A.D,52)
At, yiğidin altında aksamaz. (N.A.,187)
6. Atın ahmağı rahvan, insanın ahmağı pehlivan olurmuş. (N.A.,193)
Atın iyisi rahvan, yiğidin iyisi pehlivan olurmuş. (B.A.A.D,50)
7. Ekmek yayanın atıdır. (N.A.,393)
Yayanın atı çarık, gücü azık. (N.A.,880)
8. Türkmen işler Tat yer, eşek işler at yer. (N.A.,844)
Atın kazancı eşek için. (N.A.,193)
9. Yal vakti itten yem vakti attan sakınmalı (N.A.,868)
Ne yal vakti itten sakın ne yem vakti attan. (N.A.,722)
10. Yavuz at ıssına domuz götürür. (N.A.,879)
Yavuz at sahibini yabanda bırakmaz. (N.A.,879)

Türkmen Türkçesinde Karşıt Anlamlı Atasözleri

1. At arık bolsa da eşekden artık.

At zayıf olsa da eşekten yeğdir. (A.G.,206)

At tapyançan eşek sakla, düye tapyançan köşek.

At barındıracağına eşek barındır, deve barındıracağına deve yavrusu barındır. (A.G.,209)

2. Taya yapagı diyme, yaza çıksa at bolar.

Taya sığa deme yaza çıkarsa at olur. (L.D.,218)

Tayı at bolınça, eyesi it bolar.

Tayı at oluncaya kadar, sahibi it olur. (S.K.,127)

3. Yabısına rehim etmedik pıyada galar.

Atına acımayan yaya kalır. (L.D.,234)

Yabını gaygıran, yaga düşer.

Atına acıyan düşmanın eline düşer. (A.G.,207)

Türk ve Türkmen Türkçesinde Karşıt Anlamlı Atasözleri

1. At ızı it ızına garışmaz.

At izi it izine karışmaz. (L.D.,37)

At izi it izine karıştı.

2. Atda garın itte burun.

Atta karın itte burun. (L.D.,41)

Atta karın yiğitte burun (Ö.A.A.,164)

3. Eşek/öküz işlär, at iyer.

Eşek/öküz çalışır, at yer. (Ö.Ç.,99)

At çalışır eşek dişler. (Ö.Ç.,98)

SONUÇ

"Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki At ile İlgili Atasözleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme" adlı bu çalışmamızda Türk sosyokültürel hayatının iki önemli ögesi; atasözleri ve atın buluşma noktası olan at ile ilgili atasözlerini, Türkmen ve Türk atasözlerini temele koyarak incelemiş bulunmaktayız.

İnsanoğlunıyla binlerce yıllık bir birlikteliği olan at; atalarımız için çok farklı bir anlam ifade etmiştir. Atalarımız atı bir ulaşım aracı olarak kullanmanın yanında atı bir dost bilmiş ve ona çok fazla değer vermiştir. Uzun yıllar atın etinden ve sütünden faydalanılmış, at tanrılara kurban olarak adanmıştır. Eski Türklerde atın rüzgardan yaratıldığına inanılmış ve ata kutsal bir binek kimliği verilmiştir. Türklerle böylesine yakın ilişkisi içerisinde olan at, sözlü kültür öğelerinin hemen hepsinde kendine yer bulmuş ve Türklerin sembol hayvanlarından biri haline gelmiştir. Bu sözlü kültürün en kıymetli unsurlarından biri olan atasözleri de attan sıkça bahsetmiştir. Nitekim at edebi değeri yüksek bu özlü ifadelerde en çok yer verilen hayvan konumundadır.

Biz yapmış olduğumuz bu çalışmada atla ilgili atasözlerinin gerçek, mecaz ve hem gerçek hem mecaz anlamlarda söylendiğini, bu atasözlerinde atın insanlara ve diğer hayvanlarla olan ilişkisinin yer yer mukayese yoluyla verildiğini gözlemledik. Ayrıca atın yürüyüşünden beslenmesine, at türlerinden at alım satımına kadar atın ve ata bağlı birçok kavramın hem Türk hem Türkmen atasözlerine konu olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

At ile ilgili atasözlerini incelediğimizde Türkçenin iki lehçesinde de at ve insan ilişkisini konu alan çok sayıda atasözü bulunduğunu belirledik. At ve insan ilişkisini konu alan atasözlerinde "at ve yiğit" konusunun öne çıktığını ve bu konu ile ilgili Türkçenin iki lehçesinde de çok sayıda atasözü olduğunu gördük. Bunun dışında at ve insan temalı atasözlerinde atın "kadın" ve "kız" ile bazen mukayese edilmek, bazen de benmetme yapılmak suretiyle, sıkça bir arada kullanıldığını gözlemledik.

At ve diğer hayvanlarla ilgili atasözlerine baktığımızda; "eşek" ve "köpek" in diğer hayvanlara kıyasla hem Türkmen Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi'ndeki atasözlerinde at ile sıkça kullanıldığını ve mukayese yoluyla atın üstün özelliklerinin vurgulandığını tespit ettik.

Atın kendisi ve ata bağı kavramlarla ilgili atasözlerinde ise at takımları ile ata binmek ve attan inmek temalı atasözlerinin çoğunlukta olduğunu yine at türleri ve tay ile ilgili atasözlerinin diğer konulara nazaran sayısal olarak öne çıktığını gördük. Ayrıca atla ilgili atasözleri konusunda ayrıntılı bir tasnif yapmamıza karşın toplam **113** atasözünün konusal hiçbir tasnife girmediğini gözlemledik.

Anlam yönünden tasnif söz konusu olduğunda; Türkiye Türkçesinde **39** Türkmen Türkçesinde ise **17** atasözünün eş anlamlı ; yine Türkiye Türkçesinde **10** Türkmen Türkçesinde **3** atasözünün zıt anlamlı olduğunu gözlemledik. Ayrıca Türkçenin bu iki lehçesindeki atasözlerini anlam bakımından karşılaştırdığımızda **38** atasözünün eş anlamlı , **3** atasözünün ise karşıt anlamlı olduğunu tespit ettik. Her iki lehçede **38**'er atasözünün anlam yönünden tam bir benzerlik göstermesi, bu iki ülke arasındaki dil ve kültür birliğinin ne denli ileri boyutta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

At ile ilgili Türk ve Türkmen atasözlerine baktığımızda toplum olarak önemseydiğimiz, değer verdiğimiz, olumsuz görüp eleştirdiğimiz ve dünya görüşümüzü şekillendiren; durum olay ve olguların aynı olduğunu görebiliriz. Zira Türk ve Türkmenler aynı ananın evladı, iki kardeş toplumdur ve aralarında tam bir dil ve kültür birlikteliği vardır. Türkiye ve Azerbaycan için kullanılan “iki devlet bir millet” deyişinin aynı şekilde Türkiye ve Türkmenistan için de geçerli olduğu aşikârdır.

Atasözleri Adriyatikten Çin Seddi'ne Rusya'dan Irak ve Suriye'ye kadar uzanan Türk dünyasının ortak dil ve kültürünü ortaya koyan en önemli unsurlardan biridir. Zira atasözleri ortak dil, ortak tarih, ortak inanç ve gelenekleri yansıtan önemli edebi değerlerdir. Biz çalışmamızda Türk ve Türkmen atasözlerine yansıyan bu ortak değerleri “at” özelinde inceleme fırsatı bulduk ve toplumları millet yapan bu önemli değerlerin at ile ilgili atasözlerine tam anlamıyla yansıdığına tanık olduk.

Atalarımız tarafından uzun gözlem ve tecrübeler sonucu oluşturulan atasözleri, sadece atalarımızın bilgi, tecrübe ve değer yargılarını bizlere ulaştırmakla kalmaz; bizim ve sonraki nesillerin düşünce dünyamızı ile sosyokültürel hayatımızı şekillendirmede etkili olur. Yani atasözleri kültürel devamlılığı sağlayan önemli unsurlardan biridir. Bu sebeple atalarımızdan miras kalan bu özlü ifadeleri derlemeyi, bu özlü ifadelerle ilgili çalışmalar yapmayı kendimize bir borç bilmeliyiz.

Türk dünyasındaki atasözleri ortak kültürümüzü yansıtan ve keşfedilmeyi bekleyen büyük bir hazine niteliğindedir. Biz çalışmamızda At ile ilgili Türk ve Türkmen atasözlerini tespit edip inceleyerek bu büyük hazinenin çok küçük bir parçasını ortaya çıkarmış bulunmaktayız.

Temennimiz; Türk dünyası atasözleri ile ilgili çalışmaların artması ve bu çalışmalarla Türk milletinin ortak kültürünü yansıtan bu kültür hazinesinin tam anlamıyla ortaya çıkarılmasıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Cilt: I-II. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Aksoy, Ömer Asım (1984). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*. Cilt: I-II. Ankara: TDK Yay.
- Albayrak, Nurettin (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yay.
- Artun, Erman (2004). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (1996). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: TDK Yay.
- Berkeliyev, K. (1958). *Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi*. Askabat.
- Beyzadeoğlu, Süreyya (2003). *Şinasi Drub –ı Emsali Osmaniye*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Boratav, Pertev Naili (2013). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Bilgesu Yay.
- Buran, Ahmet - Alkaya Ercan (2009). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Ankara: Akçağ Yay.
- Çınar, Ali Abbas (1993). *Türklerde At ve Atçılık*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Çobanoğlu, Özkul (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Develioğlu, Ferit (1996). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lüğat*. Ankara: Aydın Kitapevi,
- Dilçin, Dehri (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: TDK Yay.
- Elçin, Şükrü, (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Cilt: I, II. Ankara: Akçağ Yay.
- Elçin, Şükrü (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: KTB Yay.
- Ercilasun, Ahmet Bican vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*.Cilt:I. Ankara.
- Emiroğlu, Kudret - Yüksel, Ahmet (2009). *Yoldaşımız At*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ercilasun, Ahmet Bican (Kom Bşk). (1998). *Türk Dünyası Edebiyatları*, İstanbul: MEB Yay.
- Ergin, Muharrem(2009). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Geldiyew, Gurbandury, Altyyew, Annamyrat (2002). *Türkmen Nakıllary we Atalar Sözi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

- Güzel, Abdurrahman - Torun, Ali (2012). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kabaklı, Ahmet (1994). *Türk Edebiyatı*, İstanbul: TEV Yay.
- Kafesoğlu, İbrahim (1994). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul
- Kara, Mehmet (2005). *Türkmen Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitapevi Yay.
- Karataş, Turan (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaya, Doğan (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Kürenov, Sapar - Gümüş, Muhittin (1995). *Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri*. Ankara: Engin Yay.
- Milli Kütüphane Başkanlığı (2001). *Türk Ata Sözleri ve Deyimleri-I*. Ankara: MEB Basımevi
- Naskali, Emine Gürsoy (1995). *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul .
- Oy, Aydın (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Püsküllüoğlu, Ali (1996). *Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: Özgür Yayınları
- Sis, Nesrin (2007). *Türkmen Türkçesi*, Malatya: Öz Serhat Yay.
- Tekin, Talat, Ceylan, E., Ölmez, Z., Eker, S. (1995). *Türkmence- Türkçe Sözlük*. Ankara Türk Dil Kurumu (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara .
- Türk Dil Kurumu (2005). *Yazım Kılavuzu*. Ankara

MAKALELER

- Annaberdiyev, Didar (Kış 2013). “Türkmen Halk Biliminde Atasözü Tanımlarına Genel Bir Bakış”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XIII/2, 185-197
- Çınar, Ali Abbas (1996). “Türkmenistan Halk Edebiyatı Türleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 2.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Atasözleri*, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Cilt: III, Ankara
- Gökçimen, Ahmet (2005). “Türkmen Atasözlerinde At”, *TAED*, Sayı: 28, Erzurum, 199-212

- Gülsevin, Güner (1993). *Türkmenler ve Türkmen Türkçesi*. Sayı: 182, Kayseri, Erciyes, 1-3.
- Karademir, Mahmut (2006). “Atasözlerinde Manzum Yapı Meselesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVII, İstanbul, 109-133.
- Sertkaya, Osman Fikri (1995). “Eski Türk Kültüründe At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, İstanbul, 25-31.
- Seyidoğlu, Bilge (1995). “Mitolojik Dönemde At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, İstanbul, 91-95
- Seyidov, N., (ty). “Türkmen Atasözlerinin Araştırılma ve Yayınlanma Tarihine Bibliyografik Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*.
- Sis, Nesrin (2005). “Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V-2 İzmir: Ege Üniv. Türk Dünyası Araştırmaları Yay.
- Ülker, Hasan (2002). “Türk Dünyasında Atasözlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, H. Celal Güzel (Ed.). *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 19, 96-104.

TEZLER

- Mumcu, Pınar (2008). *Türkmen Atasözlerinde Ad ve Deyim Aktarmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İNTERNET KAYNAKLARI

- Çınar, Ali Abbas (2006). *Türk Dünyası Destanlarında At-Yiğit veya At-İnsan Birlikteliği*, Ç.Ü. Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi
<http://www.akmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20. 03. 2014)
- Kalafat, Yaşar (2008). *Türk Kültür Coğrafyasında At ile İlgili İnanışlar*,
<http://www.yasarkalafat.info/> (Erişim Tarihi: 20. 03. 2014)

EKLER

EK 1. AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ LİSTESİ

TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NDE AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ

1. Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aş girince yağ oldum sanır. (Ö.A.A.,106).
2. Abraş at yüke dayanmaz. (N.A.,85)
3. Acemi nalbant gavur beygirinde dener kendini.
4. Aç (arık) at yol almaz, aç (arık) it av almaz. (Ö.A.A.,109)
5. Aç at oynamaz aç it av almaz. (N.A.,89)
6. Aç at yol, aç it av almaz. (N.A.,89)
7. Aç atın başına boş torba asılmaz (N.A.,90)
8. Adamın ağzına bakarlar, atına göre nal çakarlar. (N.A.,101)
9. Ağaç dururken marul köküne at bağlanmaz. (N.A.,108)
10. Ağanın gözü ata tıvardır. (Ö.A.A.,120)
11. Ağaya at, insana ad yakışır (N.A.,111)
12. Ağır at mırmır avrat insanın evini yıkar. (N.A.,112)
13. Ağır yük çevik ata engel olur. (N.A.,113)
14. Ağustosun on beşinden sonra ere kaftan, ata çul. (Ö.A.A.,124)
15. Ahırda atı olan yaya da gezer. (N.A.,117)
16. Ak at ile cahil ağaya kulluk çetindir. (N.A.,118)
17. Akıl bir attır dizgini arifin elinde gerek. (N.A.,121)
18. Akrabaya at ver dost ol kız ver düşman ol. (N.A.,128)
19. Al at hem kapar, hem teper. (N.A.,131)
20. Al at huyunu değiştirmes (N.A.,131)
21. Alçak at binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeğe kolay.

22. Alız at da torbasından yer, yeğın at da. (N.A.,134)
23. Allah imdat eylesin top çeken beygırlere. (N.A.,142)
24. Allah şaşırttığı kulu beygir gibi o... tur. (N.A.,144)
25. Alma alı, sat yağızı, bin doruya, besle kırı. (Ö.A.A.,141)
26. Alma alı, satma kırı, ille doru, ille doru; yağızın da binde biri. (Ö.A.A.,141)
27. Alma Sarı, Satma Sarı, Kapındaysa Tutma Sarı.
28. Alnı sakar kısrığın, ayağı sekili tayı olur. (N.A.,149)
29. Altına at düşenin gönlüne murat düşer. (B.A.A.D,41)
30. Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen at, kapında tutma; hiç durma sat. (N.A.,159)
31. Arap atı çul içinde belli olur. (N.A.,164)
32. Arap atının yanında duran ya huyundan ya suyundan. (N.A.,164)
33. Arazi eve yakın, at yere yakın, avrat ere yakın olmalı. (N.A.,165)
34. Arık ata kuyruğı (da) yüküdür. (Ö.A.A.,151)
35. Arık beygir haline göre o...rur. (N.A.,166)
36. Ariyet ata binen tez iner. (N.A.,168)
37. Arkadan tay yetişmezse ata baha olmaz(gelmez). (N.A.,168)
38. Arpa atın tüyüne, mısır atın etine, bakla atın bitine derman olur. (N.A.,170)
39. Arpa verilmeyen at kamçı zoruyla yürümez. (Ö.A.A.,153)
40. Arpa yemiş at menzil keser. (N.A.,172)
41. Arpadır atı yediren, avrattır erkeğı güldüren. (N.A.,172)
42. Arslan kükrerse atın ayağı kösteklenir. (Ö.A.A.,154)
43. Arslana ot atar, ata et. (N.A.,174)
44. Aslan kükrerse beygir titrer. (Ö.A.A.,155)
45. At (olur) bulunur meydan bulunmaz meydan (olur) bulunur at bulunmaz. (Ö.A.A.,160)

46. At Abbas'ın, yol yoldazın, çal çatlasın. (N.A.,181)
47. At ağasına göre şahlanır. (B.A.A.D,48)
48. At ahırında tavuk beslenmez. (N.A.,182)
49. At aksamakla ayağı kesilmez. (B.A.A.D,48)
50. At alacaksın yazın al kız alacaksın gezin (güzün) al. (N.A.,182)
51. At alan Üsküdar'ı geçti, at alamayan çukurunu kazdı. (N.A.,182)
52. At alırsan arlıdan, kız alırsan çarlıdan al. (N.A.,182)
53. At alırsan binip al, kız alırsan bilip al.(Ö.Ç.,96)
54. At alırsan kula al, avrat alırsan deli al. (N.A.,182)
55. At alırsan önüne bak, karı alırsan arkasına bak. (N.A.,182)
56. At alırsan taydan al, kız alırsan soydan al. (N.A.,182)
57. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan gezin ha gezin. (N.A.,182)
58. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan sevin, dul alırsan gezin ha gezin.
(N.A.,182)
59. At almadan ahırını yapma. (N.A.,182)
60. At almamış, ahıra bağlar (Ö.Ç.,96)
61. At almaya cahil kız almaya ehil gönder. (N.A.,182)
62. At arabasıyla öküz arabası bir olmaz. (N.A.,182)
63. At arık menzil uzak.(Ö.Ç.,96)
64. At arıklıkta, yiğit gariplikte. (Ö.A.A.,159)
65. At atı basar yiğit yiğidi. (N.A.,182)
66. At atı kazıkta (tavlada, tarlada,yemlikte) geçer. (N.A.,182)
67. At atı, yiğit yiğidi bastırır. (N.A.,182)
68. At atın önüne geçer, yiğit yiğidin önüne geçmez. (N.A.,183)
69. At bacağı avrat kucağı (doldurmalı) (N.A.,183)

70. At basmayacağım dediği yere üç kez basar. (Ö.Ç.,97)
71. At belden yiğit gönülden (N.A.,183)
72. At beslenir kız istenir.
73. At beslenirken kız istenirken. (Ö.A.A.,160)
74. At binene, kürk giyene yakışır. (N.A.,183)
75. At binenim don giyenin. (N.A.,183)
76. At binenin(iş bilenin), kılıç kuşananın. (Ö.A.A.,160)
77. At binicisini(sahibini) tanır(bilir). (Ö.A.A.,160)
78. At biniş öğretir, don yürüyüş. (N.A.,183)
79. At binmeyen at binse, vura vura öldürür; elbise giymeyen elbise giyse silke silke tozdurur. (Ö.Ç.,98)
80. At bolunda dene(tane) aranmaz. (N.A.,183)
81. At bulunur eyer bulunmaz. (Ş.E,430)
82. At çakılı, tüfek sıkılı gerek. (N.A.,183)
83. At çalışır eşek dişler. (Ö.Ç.,98)
84. At çöke, yol büke. (N.A.,183)
85. At düz ovada, ester(katır) kayalıkta makbuldür. (N.A.,184)
86. At ele düşer meydan ele düşmez. (N.A.,184)
87. At elin, çul(torba) emanet bizim dahdahamız var. (N.A.,184)
88. At elin, it elin bize ne. (N.A.,184)
89. At eşeğin artığını yemez. (N.A.,184)
90. At et ile adam (insan olan) don ile. (N.A.,184)
91. At evde oldukça öndil(ondül) almaz. (N.A.,184)
92. At gibi kişneme, arpa pahalı. (N.A.,184)
93. At gibi yemeli, eşek gibi çalışmalı. (N.A.,184)

94. At görünce aksar, su görünce susar. (Ö.Ç.,99)
95. At gözünden çayır alınmaz. (N.A.,184)
96. At huylandığı yerden sıracı getirir. (N.A.,184)
97. At ile avradın yediği sayılmaz. (N.A.,18)
98. At ile avrat yiğidin bahtına. (Ö.A.A.,162)
99. At ile avrata inan olmaz. (Ö.A.A.,97)
100. At ile eşek bir değil. (N.A.,184)
101. At ile eşek tepişince arada sahibi ezilir. (B.A.A.D,50)
102. At ile eşek yarışamaz. (N.A.,184)
103. At ile konuşan at; it ile konuşan it olurmuş. (N.A.,184)
104. At ile torba ile bozuşmaz. (N.A.,186)
105. At ile varılan yere eşek ile de varılabilir. (N.A.,184)
106. At ile yola çıkan(giden) eşeğin vay haline. (N.A.,184)
107. At kaçar(koşar), ikbal geçer. (N.A.,184)
108. At kaçmaz baht kaçar. (N.A.,185)
109. At kaçmaz et kaçar. (Ö.A.A.,162)
110. At kaçtı palan düştü. (N.A.,185)
111. At kaderi it kaderi ile de avrat kaderi. (B.A.A.D,50)
112. At kalkışlı olma yiğit kalkışlı ol. (N.A.,185)
113. At kazığı koparır kendi g...ne batırır.(At kazığı koparsa iki yere dört g...ne vurur) (N.A.,185)
114. At kazığı koparsa iki yere, dört g...ne vurur. (B.A.A.D,50)
115. At kılından fırça olmaz domuz kılından olur. (N.A.,185)
116. At kısraftan kopar. (N.A.,185)
117. At kişnemeyince tay gelmez. (N.A.,185)

118. At kişneye kişneye, insan söyleşe söyleşe. (N.A.,185)
119. At kişneyişinden belli olur. (N.A.,185)
120. At kocamakla tavla başı olmaz. (N.A.,185)
121. At kocamayınca kadri bilinmez. (N.A.,185)
122. At korktuğu yerden harın getirir. (N.A.,185)
123. At koşar heybe düşer. (N.A.,185)
124. At koşmakla menzil alır. (N.A.,185)
125. At kudümü, yurt kudümü, avrat kudümü. (Ö.A.A.,162)
126. At kulunlamaz, baht kulunlar. (N.A.,185)
127. At meydanında eşek anırmaz. (N.A.,185)
128. At murat, katır devlet, eşek kısmet, deve gurbet. (N.A.,185)
129. At murattır. (Ö.Ç.,100)
130. At nerde tavluş olursa tüyleri de orada. (Ö.Ç.,100)
131. At öleceği zaman kişnermiş. (N.A.,186)
132. At ölür itlere bayram olur. (Ö.A.A.,163)
133. At ölür meydan(nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı)kalır. (Ö.A.A.,163)
134. At pazarında eşek anırmaz. (N.A.,186)
135. At pazarında eşek izi mi ararsın? (At pazarında eşek izi aranmaz.) (N.A.,186)
136. At sahibinden eşek esirgenmez. (N.A.,186)
137. At sahibine(ağasına, biniciye) göre eşer (kişner) (Ö.A.A.,163)
138. At satan, sigara bırakan, avrat boşayan unutmazmış. (N.A.,186)
139. At satıp eşek alınmaz. (N.A.,186)
140. At seğırtir yiğit övünür, kılıç keser kol övünür. (N.A.,186)
141. At şahlanır kılıç kıvılcımlanır. (N.A.,186)
142. At taydan yetişir. (N.A.,186)

143. At teper, katır teper arada eşek ölür. (N.A.,186)
144. At tırnağı tay öldürmez. (N.A.,186)
145. At tırnağına tay basar. (Ö.Ç.,100)
146. At tırnaktan, insan kulaktan kapar. (N.A.,186)
147. At torbası ile yatar, meteliğe kurşun atar, kuyruğunu dik tutar. (N.A.,186)
148. At üstünde ekin biçilmez.(At üstünde odun kırılmaz) (N.A.,186)
149. At üstünde yol göstermek (göstermesi) kolaydır. (N.A.,187)
150. At ver barış kız ver barış. (N.A.,187)
151. At vurdu dizime şimdi geldim özüme. (N.A.,187)
152. At yedi günde, it yediği günde (belli olur, semirir) (Ö.A.A.,164)
153. At yıkılır adam ölür. (N.A.,187)
154. At yiğidin altında aksar. (B.A.A.D,52)
155. At yiğidin kanadıdır. (Ö.Ç.,102)
156. At yiğidin yoldaşdır. (Ö.A.A.,164)
157. At yürümekle yol alır zengin (kibar) vermekle ün alır. (N.A.,187)
158. At yürür it (eşek)kaçar menzile beraber varır. (N.A.,187)
159. At yürür it seğirtir ikisi bir yere varır. (N.A.,187)
160. At, adımına göre değil, adamına göre yürür. (Ö.A.A.,158)
161. At, at oluncaya kadar sahibi mat olur. (Ö.A.A.,160)
162. At, avrat, pusat emanet verilmez.
163. At, bindiğine yatak döşek; eşek, bindiğine çapa kürek. (N.A.,183)
164. At, kadın yiğidin şanıdır.
165. At, yiğidin altında aksamaz. (N.A.,187)
166. Ata “Yaşın kaç” demişler, “Arpası bilir” demiş. (N.A.,189)
167. Ata arpa yiğide pilav. (Ö.A.A.,157)

168. Ata bakma, dona bak; üstündeki(içindeki) cana bak. (N.A.,187)
169. Ata bin ad ara. (B.A.A.D,48)
170. Ata bindi kamçıyı ele aldı. (N.A.,187)
171. Ata bindim diye sevinme atın ayağı yeredir. (N.A.,187)
172. Ata binen atasını tanımaz. (Ö.Ç.,97)
173. Ata binen âyan olmaz, malını güden çoban olmaz. (N.A.,188)
174. Ata binen nalını, mihını arar. (Ö.A.A.,158)
175. Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma. (Ö.A.A.,158)
176. Ata binilmez yeme binilir. (N.A.,188)
177. Ata binince aman, inince saman ver. (N.A.,188)
178. Ata binip de ad aranmalı. (N.A.,188)
179. Ata binmeden ayaklarını sallama. (N.A.,188)
180. Ata binmek bir ayıp, inmek iki ayıp.
181. Ata da soy gerek ite de. (Ö.A.A.,158)
182. Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli. (Ö.A.A.,158)
183. Ata et ite ot (döker). (Ö.A.A.,96)
184. Ata eyer gerek, eyere er gerek. (Ö.A.A.,158)
185. Ata kamçı, eşeğe çılbrır. (N.A.,188)
186. Ata kuyruk, yiğide bıyık gerek. (N.A.,189)
187. Atalara “at kaldı” demişler “kula idi” demiş; “at uçtu” demişler “doru idi” demiş. (Ş.E,432)
188. Atı ata, eşeği eşeğe koşmalı. (N.A.,192)
189. Atı atasıyla katırı anasıyla. (Ö.A.A.,161)
190. Atı atlı koşturur, atlıyı bahtı koşturur. (N.A.,192)
191. Atı çulundan bilmezler. (N.A.,192)

192. Atı eşekle bağla, ya nalını ya huyunu. (N.A.,192)
193. Atı eşkin kılıcı keskin. (N.A.,192)
194. Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)
195. Atı kazığa kavi bağlayıp da “Allah’ım esirge” demeli. (N.A.,192)
196. Atı kuyruklu olanın sözü buyruklu olur. (N.A.,192)
197. Atı palan saklar, ülkeyi bilen. (N.A.,192)
198. Atı verdim katır aldım belayı satın aldım. (N.A.,192)
199. Atı zapt eden gemdir. (N.A.,192)
200. Atı, avradı yiğit olanla yolculuk edilmez. (N.A.,192)
201. Atım tepmez itim kapmaz deme. (Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz.)
(Ö.A.A.,161)
202. Atımın adı sakar, lakabı ele takar.
203. Atımın geçtiği yerde ot bitmez
204. Atın açlığı kulağından itin açlığı kuyruğundan bilir. (N.A.,192)
205. Atın aflagı rahvan, itin aflagı tazi, insanın aflagı pehlivan. (Atın ahmağı rahvan,
insanın ahmağı pehlivan olurmuş.) (N.A.,193)
206. Atın aksağı eşekten yiğrik olur. (B.A.A.D,49)
207. Atın ardında, kadının önünde, arabanın yanında gitme. (B.A.A.D,50)
208. Atın ata tekmesi zor gelmez. (N.A.,193)
209. Atın bahtsız arabaya düşer. (Ö.A.A.,162)
210. Atın biçimine bakma kaba çişine bak. (N.A.,193)
211. Atın çekiç başlısı, güzelin sümbül saçlısı. (N.A.,193)
212. Atın çok kaçanı yarışta belli olur. (N.A.,193)
213. Atın değeri aldığı yolla ölçülür. (N.A.,193)
214. Atın dişine, kadının başına, ağanın aşına bakarlar. (N.A.,193)
215. Atın dorusu, yiğidin delisi. (Ö.A.A.,162)

216. Atın dorusunu al kızın delisini. (Ş.E,432)
217. Atın erkeği, sözün dişisi yarar. (N.A.,193)
218. Atın huyun sahibi bilir. (Ö.Ç.,106)
219. Atın iyisi alayda, kabın iyisi kalayda belli olur. (N.A.,193)
220. Atın iyisi dizinden, yiğidin yahşısı sözünden beli olur. (Ö.Ç.,112)
221. Atın iyisi rahvan, yiğidin iyisi pehlivan olurmuş. (B.A.A.D,50)
222. Atın iyisini genç, kadının iyisini ihtiyar alır. (N.A.,193)
223. Atın iyisini Pazar, insanın iyisini mezar bilir.
224. Atın kazancı eşek için. (N.A.,193)
225. Atın kırk eşeğin burnu. (B.A.A.D,50)
226. Atın kıymeti sahibinin yanında bilinir. (N.A.,193)
227. Atın kulağını kesin yine attır, domuzun kuyruğunu kesin yine domuz. (Ş.E,432)
228. Atın küçük başlısı, itin ince karınlısı kadının uzun saçlısı. (N.A.,194)
229. Atın nalçalısı, yemeğin salçalısı, kadının kalçalısı. (N.A.,194)
230. Atın ölümü arpadan olsun. (Ö.A.A.,162)
231. Atın ölüsü, beygirin dirisi. (N.A.,194)
232. Atın önüne it geçer. (B.A.A.D,50)
233. Atın rahvanı, insanın avanağı. (B.A.A.D,50)
234. Atın silkintisi katıra yük olur. (N.A.,194)
235. Atın suçunu, eyerin üstünde aramalı.
236. Atın ürkeği yiğidin korkağı. (Ö.A.A.,162)
237. Atın varken yol tanı, ağan varken el tanı. (Ö.A.A.,162)
238. Atın yorgunluğunu yem, yiğidin yorgunluğunu dem alır. (N.A.,194)
239. Atın yürügenini al yüğrük çıkarsa talihin. (N.A.,194)
240. Atın yürüğüne baha olmaz. (N.A.,194)

241. Atın yürük(yörük) ise bin de kaç. (N.A.,194)
242. Atın yürüyüşüne yiğidin yiğisine bak. (N.A.,194)
243. Atın zayıfını alma uslusunu al. (B.A.A.D,50)
244. Atına bakan ardına bakmaz. (Ö.A.A.,161)
245. Atına güvenmeyen cirit oynamaz. (N.A.,194)
246. Atına sahip olabilen karısına sahip olur. (N.A.,194)
247. Atınan arpa bir yerde olmaz. (N.A.,194)
248. Atından ayrılırsan ayrıl komşundan ayrılma. (Ö.Ç.,106)
249. Atını esirge inişte in, kendini esirge yokuşta bin. (N.A.,194)
250. Atını veren yaya gidermiş. (N.A.,195)
251. Atının nalını mihimi hesap eden at alamamış. (N.A.,195)
252. Atla eşeği ayıran semerdir. (B.A.A.D,51)
253. Atla eşeği ayıran semerdir. (N.A.,195)
254. Atla itin dostluğu olmaz. (N.A.,195)
255. Atlar nallanırken kurbağa ayağını uzatmaz. (Ö.A.A.,162)
256. Atlar tepişir, arada eşekler ezilir. (Ö.A.A.,163)
257. Atlı atını bağlayınca yayalar da yetişir. (N.A.,195)
258. Atlı kaçır yayan arkasından koşar. (Ş.E,432)
259. Atlı kaçır, kaçır; yaya arkasına ne düşer. (Ö.A.A.,163)
260. Atlı sığmış da itli sığmamış. (B.A.A.D,50)
261. Atlı yayayla yoldaş olmaz. (Ö.Ç.,113)
262. Atlının atını aldım, itlinin itini, avradımı s..tiğim yayaya ne yaptım. (N.A.,195)
263. Atlıya saat olmaz. (Ö.A.A.,163)
264. Atlıyı indirir, babayı bindirir. (N.A.,196)
265. Atta duran var, durmayan var. (N.A.,196)

266. Atta hırs yiğitte nefis olmadıktan sonra kes kellesini at. (N.A.,196)
267. Atta karın yiğitte burun (Ö.A.A.,164)
268. Atta, avratta uğur vardır. (Ö.A.A.,164)
269. Attan at olur itten it. (B.A.A.D,51)
270. Attan düşen yine atlanır. (N.A.,196)
271. Attan düşene tımar gerek deveden düşene mezar gerek. (Ş.E,433)
272. Attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek. (Ö.A.A.,164)
273. Attan inen atını unutmamalı. (N.A.,196)
274. Attan inen eşeğe biner. (N.A.,196)
275. Attan inen eşeğe binersin, onu da bulamaz, yayan gidersin. (N.A.,196)
276. Attan kalanı öküze dökerler. (N.A.,197)
277. Attan vefa gelir avrattan vefa gelmez. (N.A.,197)
278. Avradı güzel atı yorga ile yoldaş olma. (N.A.,199)
279. Avrat attır gemini boş tutma. (N.A.,200)
280. Avrat, at, bağ, sahibini hep genç ister. (N.A.,200)
281. Ay aydın, hesap belli; Tebriz'e tay almaya gidiyorum. (N.A.,201)
282. Ay gelir aygır gibi, yıl gelir yelbir gibi; ille de hafta ille de hafta. (N.A.,201)
283. Aygırı kişneten ta..tır. (N.A.,209)
284. Ayranı yok içmeye atla gider s..maya. (N.A.,208)
285. Azgın atın (itin) sonu uyuzluktur. (N.A.,212)
286. Azıklı at yorulmaz. (Ö.Ç.,122)
287. Baban varken dost tanı, atın varken yol tanı. (Ö.Ç.,125)
288. Bağ barsız, at tımarsız olmaz. (N.A.,217)
289. Bahşiş (beleş) atın dişine(yaşına, dizginine, yularına) bakılmaz. (Ö.A.A.,184)
290. Bahşiş atın dizgini kopuk sayılmaz. (N.A.,220)

291. Bak zamana zamana, karga vurdu şahana; eşekler arpadan bıktı, küheylan hasret samana. (N.A.,220)
292. Bakarsan at, bakmazsan mat. (Ö.A.A.,176)
293. Bedava eşek attan yürük olur. (N.A.,233)
294. Berk kaçan atın b..u seyrek düşer. (Ö.A.A.,185)
295. Beyden bir at istedim, verdi bindim gittim; vermedi döndüm gittim. (N.A.,242)
296. Beygir hırsızlığından vazgeçtim; ama ipini sürür e ben ona ne yapayım? (N.A.,242)
297. Beygir iyi olunca ya topal olur ya kör. (Ş.E,433)
298. Beygiri yüzü ile değil hızı ile överler. (Beygirin suretini değil süratini överler.) (N.A.,242)
299. Beygirin iyisi yolu kısaltır. (N.A.,242)
300. Bilinmedik atın arkasına binme. (Bilmediğin atın arkasına geçme.) (N.A.,246)
301. Bin atın varsa bin dinlen; bir atın varsa in dinlen. (N.A.,247)
302. Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin. (N.A.,247)
303. Binicinin sağı solu olmaz.
304. Bir ahırda at da bulunur eşek de. (N.A.,250)
305. Bir at aldım yürümez Allah vere seğirte. (N.A.,250)
306. Bir at bir mızrak başka bir şey bulursan mezata ver. (Ş.E,434)
307. Bir at kırk sene koşmaz; kırkıdan sonra saz çalınmaz. (N.A.,251)
308. Bir atın ayvazı bir elmadır (N.A.,251)
309. Bir batman et ya avratta ya atta. (N.A.,251)
310. Bir kısrağ yedi yılda iyi bir kulun getirir. (N.A.,259)
311. Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir at bir kişiyi kurtarır, bir kişi bir ülkeyi kurtarır. (Ö.Ç.,159)
312. Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır. (Ö.A.A.,198)

313. Bir sürçen atın başı kesilmez. (Ö.A.A.,200)
314. Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısrağı küheylan doğurur, hiç sesi çıkmaz. (N.A.,267)
315. Boş torba ile at tutulmaz. (Ö.A.A.,205)
316. Boz ata, avrada oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz. (N.A.,274)
317. Böğürtlen büyümüş bağ oldum sanmış, Kürt ata binmiş bey oldum sanmış. (N.A.,274)
318. Buğday yanında acı at da sulanır. (Ö.A.A.,207)
319. Cahili ata bindirmişler bey oldum sanmış. (N.A.,284)
320. Canı acıyan eşek atı geçer. (Ö.A.A.,212)
321. Canı yanan eşek attan yürük olur. (Ö.A.A.,212)
322. Çalışan at, püsküllü gezer. (N.A.,294)
323. Çapkın at boğazını kendi çıkarır. (N.A.,296)
324. Çarşaf bezden, at yağızdan olur. (N.A.,297)
325. Çay (dere)geçerken at değiştirilmez. (Ö.A.A.,217)
326. Çayırdan attan, zemheride kurttan, çelmikte Türk'ten sakın. (N.A.,299)
327. Çıplak atı sedirin baş köşesine bağlarlar. (N.A.,301)
328. Çıplak atın eyeri olmaz. (N.A.,301)
329. Çok arpa at çatlatır. (N.A.,310)
330. Çok beslenen eşekler, atlarla tepişir. (N.A.,310)
331. Çok kaçan atın menzili olmaz. (N.A.,311)
332. Dağda atı olan evde yorulmaz. (N.A.,312)
333. Deh demeden yürürse at, gir oyna çık oyna; eve gelince yüzü gülerse avrat gir oyna çık oyna. (N.A.,330)
334. Delinin atı eşeği olmaz. (N.A.,334)
335. Deveye dağ beygire yağ. (N.A.,348)

- 336.Devletten inen kişi, attan inip eşeğe binmiş gibidir. (N.A.,350)
- 337.Dokunmadan yürüyen at, dinden imandan çıkarmayan evlat, bir de iyi oldu mu avrat, ne murattır ne murat. (N.A.,361)
- 338.Dokuz at bir kazığa bağlanmaz. (Ö.A.A.,245)
- 339.Dost dostun eyerlenmiş atıdır. (Ö.A.A.,247)
- 340.Döven beygirinin ağzı bağlanmaz. (N.A.,370)
- 341.Düğün armasıyla at beslenmez. (N.A.,373)
- 342.Düşün deli gönül düşün, at mı alınır kışın, onun da parası peşin. (N.A.,383)
- 343.Düşün düşün kötüdür işin, hiç adam beygir mi alır kışın? (N.A.,383)
- 344.Eğreti ata(emanet ata,) binen tez iner. (Ö.A.A.,257)
- 345.Eğreti atın paldımı(kuskunu) yokuşta kırılır. (N.A.,383)
- 346.Ekmek yayanın atıdır. (N.A.,393)
- 347.El atına binen bayramda yaya kalır. (N.A.,396)
- 348.El atına binen tez iner (Ö.A.A.,259)
- 349.El atına binen ya düğün günü iner ya bayram günü. (N.A.,396)
- 350.Elden at alan yolda kalır. (N.A.,404)
- 351.Elin atına eşek dememeli. (N.A.,409)
- 352.Emanet ata binen kırtır, sahibinin gücünü kurutur. (N.A.,415)
- 353.Er altında at, gayret altında er olur. (N.A.,418)
- 354.Er kara gerek at doru gerek. (N.A.,420)
- 355.Er olan atı bulur atlanır, kebe(kılıç) bulur kuşanır. (N.A.,420)
- 356.Erkeğin korkağı, atın ürkeği makbuldür. (N.A.,423)
- 357.Erkek at adamın kocasıdır. (N.A.,424)
- 358.Erkek ata binen sözden mahrum kalır. (N.A.,424)
- 359.Erkek atın kişnemesi öküzün sayesinedir. (N.A.,424)

360. Erkeksiz avrat yularsız at. (Ö.Ç.,246)
- 361.Eski oynaş, eyerlenmiş at. (N.A.,429)
- 362.Eşeğe at buluncaya kadar binerler. (N.A.,429)
- 363.Eşeği dövsen at olur mu? (N.A.,432)
- 364.Eşeği tavlaya çekmişler at oldum sanmış, şalgamı yemeğe koymuşlar et oldum sanmış. (N.A.,432)
- 365.Eşeğin boynuzu olsa, atın gözünü çıkarır. (N.A.,433)
- 366.Eşeğin yorulursa kervana kat, atın yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat (N.A.,434)
- 367.Eşek (eşkin) eve gelmiş, yorga yolda kalmış. (Ö.A.A.,275)
- 368.Eşek at ile yarışmış, kuyruğu kulağı karışmış. (N.A.,435)
- 369.Eşek at olmaz, ciğer et olmaz. (Ö.A.A.,274)
- 370.Eşek atın ne yoldaşı, yoksul bayın(beyin) ne kardaşı. (N.A.,435)
- 371.Eşek gibi bağırma, at ol. (N.A.,436)
- 372.Eşek gibi kazan, at gibi ye. (N.A.,436)
- 373.Eşek, kulağı kesilmekle küheylan olmaz. (Ö.A.A.,275)
- 374.Eşkin at, kendine üzengi vurdurmaz. (N.A.,438)
- 375.Evinde yok un ile bulgur, kır ata binmiş kalgır. (N.A.,446)
- 376.Eyer g..ünü besler, kaltak at besler. (N.A.,449)
- 377.Eyersiz ata yük olmaz. (N.A.,449)
- 378.Faka takmaya ekini yok at değirmeninde nöbet sorar. (N.A.,450)
- 379.Fakirin çocuğu, zenginin atı kıymetlidir. (N.A.,451)
- 380.Gelen atın başına vurulmaz. (N.A.,467)
- 381.Gelin ata binmiş gör kime inmiş (Gelin ata binmiş ya nasip kim bilir kime münasip.) (N.A.,467)
- 382.Gelin atta buyruk Hak'ta. (Ö.A.A.,285)

- 383.Gelin atta buyruk(kısmet) Hak'ta (N.A.,467)
- 384.Gelin atta kısmeti yadda. (N.A.,467)
- 385.Gelin ile ölünün atı yüğrük olur. (N.A.,468)
- 386.Gelini ata bindirmişler “ya nasip” demiş. (Ö.A.A.,286)
- 387.Gem almayan atın ölümü yakındır. (Ö.A.A.,286)
- 388.Gemsiz ata dizgin olmaz. (N.A.,470)
- 389.Genç ağaya(beye) kır (dinç) ata hizmet etmek güçtür.(Genç beye hizmet etmek beyaz beygiri tımar etmek gibidir) (N.A.,471)
- 390.Genç beyle, küheylan atla geçinmek güç. (N.A.,471)
- 391.Geriden tay yetişmese ata baha olmaz. (N.A.,472)
- 392.Göz muhanet, el küheylan. (N.A.,483)
- 393.Güçlünün atı eşkin kılıcı keskin olur. (N.A.,486)
- 394.Hadım ile ak ata kulluk eden kimsenin yüzü ak olmaz. (N.A.,495)
- 395.Halk (el) atına binmişsen yaya gibisin. (N.A.,498)
396. Hastalık atla gelir yaya gider.
- 397.Hem dayıma giderim, hem tayımı otlatırım. (N.A.,511)
- 398.Her adamın altında at oynamaz. (N.A.,512)
- 399.Her at bir kamçı ile sürülmez(kovulmaz) (N.A.,513)
- 400.Her atın bir kuyruk çalımı olur. (N.A.,513)
- 401.Her atın nalı bir olmaz. (N.A.,513)
- 402.Her Çingene kendi beygirini över. (N.A.,514)
- 403.Her gün öküz ölmeyecek ki at pahalı olsun. (N.A.,516)
- 404.Her kısrağın doğurduğu tay olmaz. (N.A.,518)
- 405.İki at bir kazığa bağlanmaz. (Ö.A.A.,321)
- 406.İnersin gönül inersin, attan eşeğe binersin. (N.A.,553)

- 407.İnsan attan düşmekle addan düşmez. (N.A.,553)
- 408.İnsan ayaktan, at tırnaktan kapar. (Ö.A.A.,325)
- 409.İnsan göre göre, at (hayvan) süre süre alışır. (N.A.,554)
- 410.İnsanı aklıyla, beygiri karışla ölçerler. (N.A.,558)
- 411.İnsanın söz anlamazı, atın gem almazı. (N.A.,560)
- 412.İstanbul'dan gelen eşek kırk güne at gibi gezer. (N.A.,562)
- 413.İt çakırı ata değer, at çakırı ite değmez. (N.A.,568)
414. İyi at seyrek mahmuzlanır.
- 415.İyi yiğit arkasını korur, iyi at önünü. (N.A.,578)
- 416.Kaçarsa al, uçarsa al, düşerse de al; attır, at. (N.A.,582)
- 417.Karının kötüsü geceyi, atın kötüsü yolu uzatır. (N.A.,603)
- 418.Kaşağı al, ahıra gir yağır at bellidir. (N.A.,607)
- 419.Katıra “baban kim” demişler; “dayım at” demiş. (Ö.A.A.,349)
- 420.Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan(tüyünden). (Ö.A.A.,359)
- 421.Kır atta hüner çok, amma dizde derman yok.
- 422.Kırk yaşındaki eşek, iki yaşındaki ata arpa taşır. (N.A.,632)
- 423.Kısrığın tayı kişnese, annesine dert olur. (N.A.,634)
- 424.Kısrak tekmesi atı incitmez. (N.A.,634)
- 425.Kış aygır gibi girip, kısrak gibi çıkmalı. (N.A.,634)
- 426.Kız alırsan Söğüt'ten, at alırsan yürükten al. (N.A.,636)
- 427.Kız evladı yerine düşerse bir eyerli at, yerine düşmezse bir uyuz it. (N.A.,637)
428. Kız ile güreşme, kısrak ile yarışma. (Ş.E,434)
- 429.Kızan vakti itten, çayır vakti attan, harman vakti Türk'ten sakınılmalıdır.
(N.A.,639)
430. Kızlar gelin olmayı masal sanır; atı, binice koşar sanır. (N.A.,640)

431. Kimin atına binersen, onun türküsünü söylersin. (Ö.Ç.,351)
- 432.Koca kır at, yarım kırat. (N.A.,649)
- 433.Komşunun sıpası tay gibidir, anasına kızı ay gibidir. (N.A.,655)
- 434.Koşan at mahmuzlanmaz. (N.A.,658)
- 435.Koy g...ne rahvan gitsin.
- 436.Köpeğe gem vurma kendini at sanır. (N.A.,661)
- 437.Köpeğin duası kabul olsa menzilhanede beygir kalmaz. (N.A.,662)
- 438.Kör atın kör alıcısı(nalbandı) olur. (N.A.,665)
- 439.Körler memleketinde topal eşek attır. (N.A.,668)
- 440.Kös beygiri gürültüden korkmaz. (N.A.,669)
- 441.Köyünde bulamaz güdük eşeği, askerde beğenmez kır atı başçavuş. (N.A.,674)
- 442.Kumanın atı yürümüş de, eltinin atı yürümemiş. (N.A.,676)
- 443.Kuş kanadını, er atını sever. (Kuş kanadıyla, er atıyla) (N.A.,684)
- 444.Küheylan at çul içinde de bellidir. (Ö.A.A.,381)
- 445.Küheylan at koşmaya meydan arar. (N.A.,687)
- 446.Küheylan b...k saçmaz mı (Ö.A.A.,381)
- 447.Misafire “kalk git” demezler atının yemini keserler. (N.A.,709)
- 448.Nala takacak mihı yok kaldırırma at sürer. (N.A.,715)
- 449.Ne at yüke yanaşır, ne yük ata. (N.A.,718)
- 450.Ne yal vakti itten sakın ne yem vakti attan. (N.A.,722)
- 451.Oğlan babadan görür at oynatmasını, kız anadan görür sofraya donatmasını.
(N.A.,729)
- 452.Oğlan doğur at gibi yat, kız doğur it gibi yat. (N.A.,729)
- 453.Okta da var yayda da, altındaki tayda da. (N.A.,733)
- 454.Ormanda atı yok, borandan havfi yok . (N.A.,709)

- 455.Ortak atın beli sakat olur. (Ö.A.A.,402)
- 456.Osmanlı'yı at yıkar Türk'ü inat. (N.A.,738)
- 457.Osmanlının ayağı üzengide gerek. (Ö.A.A.,402)
- 458.Ölümün atı yüğrük olur. (N.A.,749)
- 459.Rahvan at çabuk yorulur. (N.A.,764)
- 460.Sakar kısrağın yalama tayı olur. (N.A.,772)
- 461.Sefil atın tepmesi şiddetli olur. (N.A.,778)
- 462.Sen dede ben dede bu atı kim tımar ede (Ö.A.A.,423)
- 463.Sen zort, ben zort, ata kim vere ot. (N.A.,782)
- 464.Susamış at, suyun bulanık olduğuna bakmaz. (N.A.,803)
- 465.Tay at oluncaya kadar issi fevt olur. (N.A.,824)
- 466.Tay besleyen ata biner. (N.A.,824)
- 467.Tay iken oynamadık at mı olur. (N.A.,824)
- 468.Tay seğirtir, çul sallanır; aç ile çıplak şenlenir. (N.A.,824)
- 469.Tay, babasını geçer (N.A.,824)
- 470.Tok at özüne kamçı vurdurmaz. (N.A.,835)
- 471.Torluğunda oynamadık tay olmaz. (N.A.,836)
- 472.Tutulan beygir harman döver. (N.A.,837)
- 473.Tutulan kısarak harman oldurur. (N.A.,838)
- 474.Türkmen işler Tat yer, eşek işler at yer. (N.A.,844)
- 475.Üzengiye ayak koyunca giden at, eve gelince yüze gülen avrat. (N.A.,852)
- 476.Üzengiye basan, ata da biner. (N.A.,852)
- 477.Ya ata bıçak ya düşmana kaçak. (N.A.,861)
- 478.Yabancı beygire binen aykırı iner. (N.A.,863)
- 479.Yağmurda düşmanın koyunu dostun atı düşmanın koyunu satılsın. (Ö.A.A.,464)

- 480.Yal vakti itten yem vakti attan sakınmalı (N.A.,868)
- 481.Yalnızlıktan doğru sözüm mat oldu, kartlığında aygır başım at oldu. (N.A.,870)
- 482.Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birini boşa, birini sat.
(Ö.A.A.,25)
- 483.Yaş at içindir. (N.A.,876)
- 484.Yaşı at pazarında sorarlar. (Ö.A.A.,468)
- 485.Yavaş atın nalbandı çok olur. (N.A.,878)
- 486.Yavaş atın tekmesi berk olur.
- 487.Yavuz (yürük) at yemini(yavuz it ününü) artırır. (Ö.A.A.,470)
- 488.Yavuz at ayıbını kendi örter. (N.A.,879)
- 489.Yavuz at issına domuz götürür. (N.A.,879)
- 490.Yavuz at sahibini yabanda bırakmaz. (N.A.,879)
- 491.Yavuz at, meydanda belli olur. (N.A.,879)
- 492.Yaya gözüyle at, bekâr gözü ile avrat alınmaz. (N.A.,880)
- 493.Yayanın atı çarık gücü azık. (N.A.,880)
- 494.Yaz yağmuru atın yelesini besler. (N.A.,881)
- 495.Yeğin atı çulundan bilmezler. (N.A.,884)
- 496.Yemlikler boş kalınca, atlar tepişir. (N.A.,886)
- 497.Yiğidin karısı, atın dorusu. (N.A.,895)
- 498.Yiğit bindiği attan belli olur. (N.A.,896)
- 499.Yiğit odur attan düşse atlana, yiğit odur her yaraya katlana. (N.A.,897)
- 500.Yiğit yiğide at bağışlar. (Ö.A.A.,477)
- 501.Yoksul âlâ ata binse, selam almaz. (Ö.A.A.,478)
- 502.Yokuşun başında ata arpa kâr etmez. (Yokuşun dibinde ata arpa verilmez.)
(N.A.,901)
- 503.Yolcunun atı tavlalmaz. (N.A.,902)

- 504.Yorgun ata kamçı ağır gelir. (N.A.,903)
- 505.Yörük atın dizginine dokunma. (N.A.,904)
- 506.Yularsız ata binilmez. (Ö.A.A.,479)
- 507.Yumuşak huylu atın çiftesi pek olur. (Ö.A.A.,479)
- 508.Yük altında çok küheylanlar var. (N.A.,905)
- 509.Yürük ata kamçı olmaz.(Yürük at kamçı değdirmez.) (Ö.A.A.,480)
- 510.Yürük ata paha olmaz. (Ö.A.A.,481)
- 511.Zayıf ata kargalar da biner. (N.A.,912)
- 512.Zebun atta hüner çok ama yürümeye takat yok. (N.A.,912)

TÜRKMEN TÜRKÇESİ'NDE AT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ

1. “At yok” diyip sığra eyer salınmaz.
At diyip sığra eyer salınmaz. (L.D.,39)
2. Acığıp iyseñ bala döner, yadap münseñ bırağa.
Acıkıp yesen bala döner, yorulup binsen burağa döner. (A.G.,206)
3. Ad köyenden at köysün.
Ad yanacağına at yansın. (P.M.,62)
4. Adam aşda belli, at daşda.
Adam aşta belli, at dışarıda. (A.G.,208)
5. Adam namartlasa, atı da ayagını yitirir.
Adam namertlik etse atı da ayağını yitirir. (A.G.,205)
6. Ak atlı kara datlı.
Ak atlı kara tatlı. (P.M.,130)
7. Akıllıñın atı armaz, donı tozmaz.
Akıllının atı yaşlanmaz, giysisi eskimez. (A.G.,203)
8. Alıs yeri yakın eden at tañırım, yat ili yakın eden gız tañırım.
Uzak yeri yakın eden at; Tanırım yad eli yakın eden kız; Tanırım. (S.K.,131)

9. Amanat ata münen tiz düşer.
Emanet ata binene tez iner. (L.D.,34)
10. Amanat, yaman at.
Emanet yaman at (gibi) (L.D.,34)
11. Andızlınıñ atı ölmez.
Andızlının atı ölmez. (A.G.,203)
12. Är dogan yerine, at doyan yerine.
Er doğduğı yere, at doyduğı yere gider(A.G.,210)
13. Är ganadı at.
Erin kanadı attır. (S.K.,62)
14. Är garrar, ar garramaz; at garrar, yol garramaz.
Er yaşlanır, ar yaşlanmaz; at yaşlanır yol yaşlanmaz. (A.G.,207)
15. Är gorkan yerinden, at ürken yerinden.
Er korktuğı yere, at ürktüğü yere gitmez. (S.K.,161)
16. Är yigidiñ gövnünde eyerlenen at durar.
Yiğidin gönlünde eyerlenen at vardır. (L.D.,101)
17. Arabañı at sürmez, arpa sürer.
Arabanı at sürmez, arpa sürer. (A.G.,203)
18. Argın ata gamçı artık.
Yorgun ata kamçı fazla. (Ö.Ç.,90)
19. Arık ata ağır, gamçı yük.
Zayıf ata ağırlık ve kamçı yüküdür. (A.G.,205)
20. Arıklıktan at ölmez, yortuşına guvanar.
Zayıflıktan at ölmez, koşuşuna güvenir. (S.K.,148)
21. Äri namus öldürer, atı gamçı.
Eri namus öldürür, atı kamçı. (S.K.,61)

22. Arkalı (at) daga kişner.

Arkalı at dağa kişner. (A.G.,201)

23. Arkalı atıñ arkasıñdan müñ at suv içer.

Arkalı atın arkasından bin at su içer. (A.G.,201)

24. Arpa tapmaz atına, nöker toplar g..üne.

Arpa bulmaz atına nöker toplar g..üne. (S.K.,21)

25. Ärsiz ayal, uyansız batyal.

Erkeksiz kadın yularsız at. (Ö.Ç.,247)

26. Arslan arlasa atıñ ayağı duşaklanar.

Arslan kükrese atın ayağı kösteklenir. (L.D.,35)

27. Assa basan atdan ozar, yüvrüp yörän yaydan galar.

Aşağı basan atsız kalır, koşup yürüyen yaya kalır. (A.G.,208)

28. At adamıñ ganadı.

At adamın kanadı. (A.G.,201)

29. At adı bilen, yigit odı bilen.

At adı ile yigit ateşi ile. (L.D.,36)

30. At agınan yerde toy bolar.

At kişneyen yerde toy olur. (A.G.,202)

31. At agnan (agınan) yerde tüy galar.

At yuvarlandığı yere tüy kalır. (L.D.,36)

32. At algıdar, düye bergidar.

At alıcıdır, deve verecekli. (A.G.,208)

33. At alma abray al.

At alma şeref al. (A.G.,203)

34. At alma eyer al ayal alma hossar al, yer alma goñşı al.

At alma eyer al, kadın alma akraba al yer alma komşu al. (L.D.,36)

35. At alma, eyer al, öy alma goñşı.
At alma eyer al, ev alma komşu al. (S.K.,23)
36. At alma, övzar al; ayal alma, hossar al.
At alma, eşya al; kadın alma, akraba al. (A.G.,208)
37. At alman ahır salınmaz.
At almadan ahır hazırlanmaz. (Ö.Ç.,96)
38. At almankañ, eyer al öy almankañ,goñşı al.
At almadan önce eyer al, ev almadan önce komşu al. (S.K.,23)
39. At alsañ gunan al, düye alsañ inen al.
At alırsan tay al, deve alırsan buğra al. (A.G.,208)
40. At alsañ yorga bilen yöriş al, ayal alsan alsañ akıl bilen huş al.
At alırsan yorga ile yürüş al hanım alırsan akıl ile hoş al. (S.K.,22)
41. At arık bolsa da eşekden artık.
At zayıf olsa da eşekten yeğdir. (A.G.,206)
42. At armaz, gövün arar.
At yorulmaz gönül yorulur. (S.K.,23)
43. At arrıklıkda (belli), gız garıplıkda.
At zayıflayınca belli, kız garip kalınca belli. (A.G.,208)
44. At arzan da tay gımmat, gız arzan da dul gımmat.
At ucuzlayınca, tay kıymetli; kız ucuzlayınca dul. (A.G.,208)
45. At ayagı gitgir, ozan dili öygür.
At ayağı gidicidir ozan dili ötücüdür. (A.G.,203)
46. At ayagından aşagina garar, düye alıslıga.
At ayağının altına bakar, deve alıçlığa. (A.G.,208)
47. At ayagından semrâr, adam gulagından.
At ayağından şişmanlar, adam kulağından. (A.G.,208)

48. At ayağı tentek, basman diyen yerine müñ basar.
Atın ayağı geniştir, basma dediğin yere bin kere basar. (S.K.,25)
49. At aylanar, gazığıñda durar.
At dönüp dolaşıp kazığıñda durur. (A.G.,203)
50. At aylayıp, gazığını tapar, suv aylayıp yarığını.
At döner kazığıñı teper, su döner yarığını. (L.D.,37)
51. At aylığını gözlär, düye yıllığını, eşek ayagının aşagını.
At aylığını gözler, deve yıllığını, eşek ayagının altını. (A.G.,208)
52. At başışından belli, är bakışından.
At başışından belli, er bakışından. (A.G.,210)
53. At basmam diyen yerine müñ basar.
At basma dediğin yere, bin kere basar. (S.K.,23)
54. At başışından beli, är bakışından.
At başışından bellidir, er bakışından. (S.K.,23)
55. At bilen yola çıkan eşegiñ vay halına.
At ile yola çıkan eşeğin vay haline. (L.D.,37)
56. At bolmak taydan yiğit bolmak soydan.
At olmak taydan, yiğit olmak soydandır. (S.K.,23)
57. At çapanından a geçdik, eyeri gasına bek yapış.
Atı koşturmandan geçtik, eyerin kasına sıkıca yapış. (P.M.,62)
58. At çapmaz, bagt çapar.
At koşmaz, baht koşar. (A.G.,204)
59. At dostı ata dostu.
At dostu ata dostudur. (A.G.,201)
60. At erinlek bolsun är burunlak.
At geniş ağızlı olsun, er burunlu. (S.K.,23)

61. At eyerden dınmasa, eyer atdan dınmaz.
At eyerden kurtulmasa, eyer attan kurtulmaz. (A.G.,206)
62. At eyerden kaçır, gul bayardan.
At eyerden kaçır, kul efendiden. (A.G.,205)
63. At eyesiñe basmaz.
At sahibini çığnemez. (A.G.,201)
64. At gadırını münen biler, yurt gadırını göçen.
At kadrini binen biliryurt kadrini göçen. (A.G.,208)
65. At gadırını münen biler, ok gadırını atan.
At kadrini binen bilir ok kadirini atan. (L.D.,37)
66. At garrar, meydan garramaz, yiğit garrar, heñnam garramaz.
At yaşlanır meydan yaşlanmaz, yiğit yaşlanır gönül yaşlanmaz. (S.K.,23)
67. At gılıgına eyesi yetik.
Atın huyunu sahibi bilir. (S.K.,26)
68. At gılıgından iymini arttır, kız gılıgından galınını.
At gibi yiyeceğini arttırır, kız gibi naz ederek değerini arttırır. (A.G.,208)
69. At gıran al batyal, at depişigine at çıdar.
At öldüren ala kısırak, at tekmesine at dayanır. (A.G.,203)
70. At gitti örkünü de ekitdi.
At gitti bağıni da götürdü. (A.G.,203)
71. At govusu erinlek, yigit govusu, burunlak.
Atın iyisi iri dudaklı, yiğidin iyisi iri burunlu. (L.D.,37)
72. At görse müncek suv görse içcek.
At görse binecek, su görse içecek. (A.G.,203)
73. At ızı it ızına garışmaz.
At izi it izine karışmaz. (L.D.,37)

74. At ızına tay basar.

At ızine tay basar. (A.G.,201)

75. At iymeyän acı ottan ne peyda.

Atın yemediği acı ottan ne fayda olur. (A.G.,201)

76. At kişneyip tanışar, adam sözleşip.

At kişneyerek insan konuşarak tanışır. (L.D.,38)

77. At kovyançan otlar.

At kovan dev otlar. (A.G.,201)

78. At köyenden at köysün.

At yitirenden, at yitsin. (A.G.,206)

79. At maksat, at murat.

At maksat at murat. (A.G.,203)

80. At mayırmadık seyis bolmaz.

At sakatlamadık seyis olmaz. (A.G.,201)

81. At meydanında eşek anırmaz.

At meydanında eşek anırmaz. (A.G.,202)

82. At münen atasını tanamaz, ayal alan enesini.

At binen atasını, kadın alan (evlenen) annesini tanımaz. (L.D.,38)

83. At münen atasını tanımaz.

At binen atasını tanımaz. (Ö.Ç.,97)

84. At müneniñki, gılıç kuşananıñ.

At binenin kılıç kuşananın. (L.D.,38)

85. At münmedik at münse, çapa- çapa öldürer, don geymedik don geysel kaka-kaka tozdurar.

Ata binmeyen ata binerse, vura vura öldürür, don giymeyen don giyerse çeke çeke eskidir. (S.K.,24)

86. At münüp atañ öyüne bar, don geyip ,doğan öyüne.
At binip babanın evine git; elbise giyip kardeş evine. (L.D.,38)
87. At ogurla halal, ot ogurla haram.
At çalmak helal ot çalmak haram. (A.G.,203)
88. At otunu gorasıñ, ayal mertebesini.
At otunu korusun, kadın mertebesini.(A.G.,209)
89. At öldi, nökeriñ ne gamına; nöker öldi, haniñ ne gamına.
*At öldü, muhafızın ne umurunda; muhafız öldü, hanın ne umurunda.
(A.G.,206)*
90. At ölse it şatlanar, bay ölse molla.
At ölse it sevinir, zengin ölse molla. (A.G.,206)
91. At ölse meydan galar, yigit ölse şöhet galar.
At ölse meydan, yiğit ölse şöhet kalır. (Ö.Ç.,102)
92. At öz ayagiñın altıñda aksamasın.
At ayağının altında aksamasın. (A.G.,202)
93. At rısgı alnıñda, är rısgı yolunda.
At rızkı alnında, er rızkı yolunda. (A.G.,209)
94. At saklamak han saklamak.
At saklamak han saklamaktır. (A.G.,201)
95. At satsañ, obana geneş.
At satarsan, obana danış. (A.G.,206)
96. At tapyançan eşek sakla, düye tapyançan köşek.
*At barındıracağına eşek barındır, deve barındıracağına deve yavrusu
barındır. (A.G.,209)*
97. At toynagına at çıdar.
At izine at uyar. (S.K.,23)

98. At üstündekini tanar.
At üstündekini tanır. (Ö.Ç.,101)
99. At yalı bilen obadan, zenan saçı bilen.
At yelesi ile güzel, kadın saçı ile. (A.G.,209)
100. At yamanı ahırını bozar.
Atın kötüsü ahırını bozar. (L.D.,38)
101. At yarışda, är söveşde.
At yarışta er (yiğit) savaştta. (L.D.,38)
102. At yerine eşek dañma.
At yerine eşek bağlama. (L.D.,39)
103. At yigide ganat; halı gıza.
At yigide kanat, halı kıza. (A.G.,209)
104. At yigidiñ dostudur.
At yigidin yoldaşdır. (Ö.Ç.,103)
105. At yigidiñ mıradı, tay at, at mırat.
At yigidin muradıdır, tay at, at murattır. (Ö.Ç.,100)
106. At yigidiñ yüregi, halı gızıñ yüregi.
At yigidin yüreği, halın. (A.G.,209)
107. At yok yerinde eşek de at.
At olmayan yerde eşek de attır. (A.G.,201)
108. At yörer, çan galar; yigit öler hen galar.
At ölür toz kalır; yigit ölür ezgi kalır. (A.G.,206)
109. At yüvürmez, bagt yüvrer.
At yürümez baht yürür. (L.D.,39)
110. Ata bag, düyâ dag.
Ata bağ, deveye dağ. (P.M.,62)

- 111.**Ata başga attan iñmez, ene başga hal soraşmaz.
Ata başka attan inmez, ana başka hal sormaz. (A.G.,204)
- 112.** Ata çıkan alıs görer.
Ata binen yüksekten görür. (A.G.,206)
- 113.**Ata dost yalı seret, düşman yalı mün.
Ata dost gibi bak düşman gibi bin. (A.G.,204)
- 114.**Ata eyer eşeğe palan.
Ata eyer eşeğe semer. (L.D.,39)
- 115.**Ata gamçı, eşeğe tayak.
Ata kamçı, eşeğe dayak (L.D.,39)
- 116.** Ata gerim gerek, yigide dost.
Ata geniş adım gerek, yigide dost. (A.G.,209)
- 117.**Ata müneñde Allanı atdan düşende atı unutma.
Ata bindiğinde Allah'ı attan indiğinde atını unutma. (L.D.,40)
- 118.**Ata ot, ite et.
Ata ot, ite et. (L.D.,40)
- 119.**Ata seyis bol, şikese seyik
Ata seyis ol sakata dayanak. (A.G.,204)
- 120.**Atasız oğlan, atsız oğlan.
Atasız oğlan, atsız oğlandır. (A.G.,201)
- 121.** Atda ayak bolsa, özge sın bolmaz.
Atta ayak olsa, başka seyirlik şeye gerek yok. (A.G.,206)
- 122.**Atda ayak bolsun, yerde gayrat.
Atta ayak olsun, yerde gayret. (A.G.,204)
- 123.**Atda garın itte burun.
Atta karın itte burun. (L.D.,41)

124.Atda garın yigidde burun.

Atta karın yiğitte burun. (Ö.Ç.,100)

125.Atda vepa da bar, sapa da.

Atta vefa da var, sefa da. (A.G.,204)

126. Atdan adag bolmaz, düyeden toy.

Attan adak olmaz, deveden toy. (A.G.,210)

127.Atdan ayrılrsañ ayrıl, eyerden ayrılma.

Attan ayrılırsan ayrıl; ama eyerden ayrılma. (Ö.Ç.,112)

128.Atı barıñ ganadı bar, oğlı barıñ dövləti.

Atı olanın kanadı var, oğlu olanın devleti var. (L.D.,42)

129.Atı barıñ kanadı bar.

Atı olanın kanadı vardır. (S.K.,25)

130.Atı dövek garrıdar, yigidi orak.

Atı döven yaşlandırır, yiğidi orak. (S.K.,25)

131.Atı gamçı bilen sürme, süle bilen sür.

Atı kamçıyla sürme, yulafla sür. (L.D.,42)

132.Atı ot bilen tut, guşı et bilen.

Atı ot ile tut kuşu et ile. (A.G.,204)

133.Atı saklamak dövlət.

At saklamak devlettir. (A.G.,202)

134.Atı urpa bilen sürme, arpa bilen sür.

Atı kamçıyla değil arpayla sür. (Ö.Ç.,106)

135. Atı yarış öldür, äri namıs.

Atı yarış öldürür, eri namıs. (A.G.,209)

136.Atı yatırıp aybıñ gizlerler, atı yatırıp aybıñ gözlerler.

At yatırıp ayıbını gizlerler, atı yatırıp ayıbını gözlerler. (A.G.,206)

137. Atı yogun adı yok.

Atı yokun adı yok. (A.G.,202)

138. Atım atasını tapar.

At atasını bulur. (A.G.,202)

139. Atım atım diyseñ at bolar.

Atım atım desen atın olur. (A.G.,206)

140. Atım bar bagtım bar, atım bar kuvvatım bar, düyem bar dünyem bar.

Atım var bahtım var, atım var kuvvetim var, devem var dünyam var. (A.G.,206)

141. Atım bar ganatım bar, atım bar nä gamım bar.

Atım var kanadım var, atım var ne gamım var. (A.G.,206)

142. Atım çaman bolsa da üstü aman.

Atım uyuşuk olsa da üstü esendir. (A.G.,205)

143. Atıñ ogurluk bolsa da otuñ ogurluk bolmasın.

Atın çalıntı olsun da, otun çalıntı olmasın. (S.K.,26)

144. Atın adı ulı, düyanın dabanı.

Atın adı ulu, düyanın tabanı. (A.G.,210)

145. Atıñ ahır boş bolmasın, heleyiñ(ayalıñ) saçağı.

Atın ahır boş olmasın, kadının sofra örtüsü. (A.G.,204)

146. Atıñ arık bolsa bir çap, odunıñ az bolsa iki çap.

Atın zayıf olsa bir koştur, odunun az olsa iki kes. (A.G.,206)

147. Atıñ atası arpa.

Atın atası arpadır. (A.G.,202)

148. Atıñ ayagina nal kaksañ, eşek hem ayağını galdırar.

Atın ayağına nal çakarsan, eşek de ayağını kaldırır. (S.K.,25)

149. Atıñ barka eşek münme.

Atın varken eşeğe binme. (L.D.,42)

150.Atıñ barka yol gazan atañ barka dost gazan.

Atın varken yol kazan, atan varken dost kazan. (S.K.,26)

151.Atıñ barlığında yol tanı, atañ barlığında il tanı.

Atın varlığında yol tanı, atanın varlığında il tanı. (S.K.,26)

152.Atıñ başına iş düşse, agızdırığı bile suv içer, yigidiñ başına iş düşse ädigi bile suva girer.

Atın başına iş düşerse gem'i ile su içer, yiğidin başına iş düşerse çizmesiyle suya girer. (S.K.,25)

153.Atıñ güyji arpadır.

Atın gücü arpadadır. (S.K.,26)

154.Atın horanı tañrınıñ bereni, ayalıñ horanı tañrınıñ uranı.

Atın hamı tanrının verdiği, kadının kâmil olmayanı tanrının vurduğu. (A.G.,209)

155.Atıñ ırskı alında.

Atlının rızkı alındadır. (S.K.,26)

156.Atıñ keselini sakız açar, gızıñ keselini gopuz.

Atın hastalığını sakız giderir kızın hastalığını kopuz. (A.G.,209)

157.Atıñ oka salmaz çemeli batır.

İhtiyatlı yiğit atını oka bırakmaz. (A.G.,202)

158.Atıñ ölümü itin bayramı.

Atın ölümü itin bayramıdır. (S.K.,26)

159.Atıñ yaman bolsa armanıñ gider, ayalıñ yaman bolsa mihmanıñ.

Atın kötü olsa rahatın kaçar, hanımın kötü olsa misafirin. (A.G.,206)

160.Atıñ yaman bolsa, satıp gutularsın, ayalıñ yaman bolsa, niçik gutularsın?

*Atın kötü olursa satıp kurtulursun, hanımın kötü olursa nasıl kurtulursun?
(S.K.,26)*

161.Atıñ yaşdır, yoluñ daşdır.

Atın gençtir, yolun taştır. (A.G.,204)

162.Atıñı yeke çapma.

Atın tek koşturma. (A.G.,202)

163.Atınıñ kemini bilmedik, yolda pıyada galar.

Atının kusurunu(noksanını) bilmeyen yolda piyade kalır. (L.D.,42)

164.Atlan atlan diyende, atı yoklar öküner, ilin yagi çapanda, sovdı yoklar öküner.

Atlan atlan denildiğinde atı olmayanlar pişman olurlar, yurduna düşman geldiğinde silahı olmayanlar pişman olurlar. (S.K.,26)

165.Atlın-a pıyadadan, dokunam açdan habarı yok.

Atlının piyadeden, tokun açtan haberi yok. (A.G.,209)

166.Atlınıñ pıyadadan nä habarı.

Atlının piyadeden ne haberi olur. . (A.G.,201)

167.Atsız sağı, kılıcsız batır.

Atsız cömert kılıcsız yiğit. (A.G.,201)

168.Attan düşüp eşege münme.

Atan inip eşeğe binme. . (A.G.,201)

169.Attan indi, eşege mündi.

Attan indi eşeğe bindi. (Ö.Ç.,107)

170.Avçı et iyer, atını it iyer.

Avcı et yer, atını it yer. (S.K.,26)

171.Avçı görmese, it görer; it görmese at görer.

Avı görmese, it görür; it görmese, at görür. (A.G.,205)

172.Ayal bilen atı amanat bermezler.

At ile avradı emanet etmezler. (Ö.Ç.,99)

173.Azıklı armaz.

Azıklı at yorulmaz. (Ö.Ç.,122)

- 174.** Bağış bilen yağşı atın belli bayrağı olmaz.
Bağış (ozan)ı ile iyi atın ödülü belli olmaz. (A.G.,202)
- 175.** Balık iyen estiremez, eşek münen astıramaz.
Balık yiyen et istemez, eşeğe binen at istemez. (S.K.,30)
- 176.** Balıkçınıñ atı suvsuzluktan öler.
Balıkçının atı susuzluktan ölüür. (A.G.,202)
- 177.** Batan güzerine at barmaz.
Yıkılan geçide at varmaz. (A.G.,202)
- 178.** Batır atı bilen batır, at batırı bilen at.
Yiğidi at ile yiğit, atı yiğit ile at. (A.G.,204)
- 179.** Batyal dövekde semrär, molla yasda.
At dibekte şişmanlar, molla yasta. (A.G.,209)
- 180.** Batyal hokranmasa, at da kişñemez.
Kısrak kişñemezse, at da kişñemez. (S.K.,95)
- 181.** Batyal tayını depmez.
Kısrak tayını tepmez. (A.G.,202)
- 182.** Batyalla kımız ber.
Dişi ata kımız ver. (S.K.,52)
- 183.** Bedev atlar semiz bolar, goç yigidler tämiz bolar.
Safkan atlar semiz olur, koç yiğitler temiz olur. (S.K.,119)
- 184.** Bedev atlar yola sıgmaz, betha ayal işe.
Arap atlar yola sığmaz, kadın işe. (A.G.,209),
- 185.** Bedev gidişle belli.
At gidişnden bellidir. (A.G.,202)
- 186.** Bedevi tanarlar cul içinde, gövheri tanarlar kül içinde.
Arap atını tanırılar içinde, cevheri tanırılar kül içinde. (A.G.,209)

187.Bir ä at alacaga, birem ayal alcaga Alla yetirmiş.

Bir at alacağa bir de kadın alacağa (evlenecek olana) Allah yetişirmiş.

(L.D.,61)

188. Bir yağşıdan yaman dogrı diyse inanma, bir gün eder atlıgını; bir yamandan yağşı dogrı diyse inanma.

İyi atın kötü; kötü atın da iyi tarafları vardır. (A.G.,206)

189.Bit zovala aş bişirdim, mihmanı attan düşürdüm.

Bir zavallıya aş pişirdim misafiri attan düşürdüm. (A.G.,203)

190.Boş torba bilen at tutulmaz.

Boş torba ile tutulmaz. (Ö.Ç.,167)

191.Canı yanan eşek attan yüvrük bolar.

Canı acıyan eşek atı geçer. (Ö.Ç.,175)

192.Cellata at inanma, bimaya maşgala.

Cellata atını güvenip emanet etme, soyu belirsiz aileni. (A.G.,204)

193.Daz ata minse tañrısını tanamaz.

Kel, ata binerse Tanrısını tanımaz. (S.K.,92)

194.Demirçiniñ atı nalsız ädikçiniñ ädigi.

Demircinin atı nalsız, ayakkabıcın çizmesi. (S.K.,48)

195.Depek atdan daşda dur.

Çifte atan attan uzakta dur. (P.M.,40)

196.Dere söken bedev at yal guyruksız galdı.

Dere geçen arap atı yalsız kuyruksuz kaldı. (P.M.,77)

197.Dil yüvrügi başa değer, at yüvrügi daşa.

Dil başa değer, at taşa değer. (A.G.,209)

198.Dogan bilen sovdalaşma, dost bilen at goşma.

Kardeş ile ticaret yapma, dost ile at koşma. (A.G.,204)

199.Dokuz at bir gazığa bağlanmaz.

Dokuz at bir kazığa bağlanmaz. (L.D.,83)

200.Dul gözi bilen heley alma, piyada gözi bilen at.

Dul gözüyle kadın alma, yaya gözüyle at. (S.K.,55)

201.Ekemi eyerlep beren atı, arkan yatsa garnına münerin.

Dostumun eyerleyip verdiği at, arka üstü yatsa karnına binerim. (P.M.,81)

202.Ertir turup ataña gara, atañdan soñ atına.

Yarın kalkıp atana bak, atandan sonra atına. (S.K.,137)

203.Eşeği işe, atı toya.

Eşeği işe atı toya koş. (A.G.,205)

204.Eşek kürresini küle getir, yabı yapagasını çöle.

Eşek sıpasını küle getirir, at tayını çöle. (P.M.,43)

205.Eşek yanına at dañsañ reñki del gılığı urar.

Eşek yanına at bağlasan renginden değil; görünüşünden tanınır.. (Ö.Ç.,345)

206.Eşek yıgnar, at iyer.

Eşek yıgnar, at yer. (P.M.,43)

207.Eşek/öküz işlär, at iyer.

Eşek/öküz çalışır, at yer. (Ö.Ç.,99)

208.Eyer degenini eyesi bilmez, at biler; aga ininiñ azanını özleri bilmez, yat biler.

Eyer üstüne bineni sahibi bilmez, at bilir; abi- kardeşin yoldan çıkmasını kendileri bilmez, elalem bilir. (L.D.,98)

209.Gabıñı alanıñdan yabıñı al.

Kabımı almaktansa atımı al. (A.G.,202)

210.Gabınıñ tapdığı, yabınıñ çaptığı.

Kabının bulduğu atının koştuğu. (A.G.,204)

211. Gabun gabugundan tanarlar, bedev söbüginden.
Kavunu kabuğundan tanurlar, arap atını tabanından. (A.G.,209)
212. Garibiñ tapdığı, yabiniñ çapdığı.
Garibin bulduğı atının koştuğı(dur). (L.D.,107)
213. Garıp at tapsa, ot tapmaz; ot tapsa at.
Garip at bulsa ot bulamaz; ot bulsa at. (L.D.,108)
214. Gatıra “atañ” kim? Diyip sordular “at dayımdır” diydi.
Katıra “baban kim” deyip sordular; “at dayımdır” dedi.. (Ö.Ç.,329)
215. Gılığını gilmeyän atıñ sırtından ötme.
Huyunu bilmediğın atın sırtından(arkasından) geçme. (L.D.,116)
216. Gışın hoşluğına, yabiniñ yavaşlığına, mollanıñ dervüşlüğüne inanma.
Kışın hoşluğuna, atın yavaşlığına, molların dervişliğine inanma. (L.D.,118)
217. Gızıl at suva batmaz, depegenden daşrak.
Kızıl at sıva batmaz tepesinden aşsa da. (A.G.,207)
218. Gızılı öye kırk at bağlanar.
Kızılı eve kırk at bağlanır. (S.K.,96)
219. Gonak atı golda gerek.
Misafir atı elde gerek. (S.K.,106)
220. Gorkak at sayasından ürker.
Korkak at gölgesinden ürker. (L.D.,124)
221. Gulan at bolmaz, doğuşan yat.
Yaban eşeği at olmaz. Dünyaya gelen yabancı olmaz. (L.D.,130)
222. Guş ganadı, yigid atı bilen.
Kuş kanadı ile yiğit atı. (A.G.,204)
223. Guş ganadından kirey istemez, at toynagından.
Kuş kanadından kira istemez, at toynağından. (A.G.,204)

224. Guş garrasa, dırnagından; at garrasa toynagından.
Kuş yaşlanırsa tırnağından olur, at yaşlanırsa topuğundan. (S.K.,103)
225. Hariñ işi hardır dostlar, müñ magtasañ atça bolmaz.
Eşeğin işi eşeklidir dostlar, bin kere övsen, at kadar olamaz. (S.K.,63)
226. Haşan (yalta) at yigidi hor eder.
Tembel at yigidi hor eder. (A.G.,202)
227. Hiç nanı yok iymäge atlı gider siymeye.
Ayrarı yok içmeye atla gider s...maya. (Ö.Ç.,120)
228. Hora gayın diyerler, semize tulpar.
Zayıfa tazı derler, semize su atı. (A.G.,205)
229. Husıda at sovgat etseñ, dişiñi sanarmış.
Hasetçiye at hediye etsen, dişini sayarmış. (A.G.,207)
230. İki at depişer arasında eşek öler.
İki at tepişir, arasında eşek ölür. (S.K.,79)
231. İki koyun bir at.
İki koyun bir attır. (A.G.,202)
232. İl oñlasa atıñı soy.
Halk evet derse, atını kes. (S.K.,74)
233. İlki öyiñi beze, sonam atıñı beze.
Önce evini süsle sonra atını. (A.G.,204)
234. İti gapmaz dime, atı depmez.
İti kapma deme, atı tepmez. (L.D.,160)
235. İtiñ ızından bar, atıñ öñünden.
İtin ardından git, atın önünden. (L.D.,160)
236. İtin içen suvdan at içmez.
İtin içtiği sudan at içmez. (S.K.,84)

237.İtinki hamır, atıñki iym, goynuñki sürüm.

İtinki hamur, atıñki yiyim, koyununki sürüm. (A.G.,209)

238.İyimli at armaz, ayavlı don tozmaz.

Yiyimli at yaşlanmaz, özenle korunan elbise tozlanmaz. (A.G.,207)

239.İyimli at armaz.

Yemli(besili) at yorulmaz. (L.D.,161)

240.Kebir dost ya ata aşık ya sırata.

Bazı dostlar ya ata aşıktır ya da surete. (A.G.,202)

241.Keliñ iñ govusu köpriniñ aşagında yatıp ,at ürküzermiş.

Kelin en iyisi köprünün altında yatıp at ürkütürmüş. (S.K.,92)

242.Kimiñ atına münseñ, şonun aydımını ayt.

Kimin atına binersen, onun türküsünü söyle. (Ö.Ç.,351)

243.Kişi geymi kirçil, kişi atı derçil.

Birinin giyimi kirli, birinin atı terli. (S.K.,36)

244.Kömelek iyen etsiremez; eşek münen astıramaz.

Mantar yiyen et aramaz, eşeğe binen at aramaz. (S.K.,106)

245.Köne dost eyerli at.

Eski dost eyerli at. (L.D.,165)

246. Malım iki bolsa, biri at bolsun.

Malım iki olsa, biri at olsun. (A.G.,207)

247.Meni için atı donu tozmandır.

Benim için atını yorup entarini tozutmamış. (P.M.,103)

248.Mihman gelse, atını tut; atıñı tutmasañ, itiñi tut.

Misafir gelirse atını tut, atını tutmazsan itini tut. (A.G.,206)

249.Nebelet batyalçan sargısını sıpalamaz.

Soyu belli olmayan kısrağın sağrısını okşama. (A.G.,202)

250.Oğlı äklen tanar, atı saklan.

Oğlu yetiştiren tanır, atı besleyen. (S.K.,111)

251.Ogul ata meñzemesese, gapıda at kişnemez; gız ene meñzemesese, töre düşek yazılmaz.

Oğul ataya benzemesese, kapıda at kişnemez; kız anaya benzemesese, evin baş köşesine döşek serilmez. (A.G.,207)

252.Oğlı atası tanar atı eyesi.

Oğlu atası tanır, at sahibi. (S.K.,111)

253.Orta yaşda ayalıñ ölmesin, orta yolda atıñ.

Orta yaşta hanımın ölmesin orta(yarı) yolda atın. (S.K.,113)

254. Ozsa da, akıldařımıñ atı ozsun.

Öne geçecekse de akıldaşımın atı geçsin. (A.G.,207)

255.Öküz eker, at iyer.

Öküz eker, at yer. (A.G.,207)

256.Ömründen iki gün galsa at al, bir gün kalsa ayal al.

Ömründen iki gün kalırsa at al, bir gün kalırsa hanım al. (S.K.,115)

257. Parh atda, adamda daşda bellidir; gözelik nişanı, göz bilen gaşda bellidir.

Fark atta ve adamda dışta bellidir; güzellik nişanı, göz ile kaşta bellidir.

258.Pıyada at görmezke, dula ayal.

Yayaya at gösterme, dula hanım. (S.K.,140)

259.Pıyada gözi bilen at alma, dul gözi bilen ayal.

Yaya gözü ile at alma, dul gözü ile hanım. (S.K.,139)

260.Pıyadañın atı nan, yüreginiñ kuvvatu nan.

Piyadenin atı ekmek, yüreğinin kuvveti ekmek. (A.G.,204)

261.Sähetli gün at iylemese, bisähet gün at tapdırmaz.

Uğurlu günde at yemlemezsene, uğursuz günde at buldurmaz. (P.M.,111)

262.Satılan at yögrür.

Satılan at yürür. (A.G.,202)

263. Seyis görmedik bedev, yolda çamanlık tapar.

Seyis görmeyen Arap atı, yolda tembellik eder. (A.G.,207)

264. Sırrını bilmedik atın sırtından geçme.

Sırrını bilmediğin atın sırtından geçme. (S.K.,121)

265.Sırrını bilmedik atın sırtını sıpama.

Huyunu bilmediğin atın sırtını sıvazlama. (L.D.,206)

266.Söveş günü agta ata münme.

Savaş günü içdiş edilmiş ata binme.

267.Suvsuz yerin atı eyersiz, ogulsuz yerin malı.

Susuz yerin atı eyersiz, oğulsuz yerin malı. (P.M.,34)

268.Tay azgını yorga bolar, âr azgını molla.

Tay azgını yorga olur, er azgını mola. (A.G.,210)

269.Tay depse attan yaman.

Tay tepse attan beter. (L.D.,217)

270. Tay dogmanka, seyis türesin.

Tay doğmadan seyis türesin. (A.G.,207)

271.Tay yetişse at dınar, ogul yetişse ata.

Tay yetişse at, oğul yetişse baba kurtulur. (L.D.,217)

272.Taya yapagı diyme, yaza çıkırsa at bolar.

Taya sıpa deme yaza çıkarsa at olur. (L.D.,218)

273.Tayı at bolınça, eyesi it bolar.

Tayı at oluncaya kadar, sahibi it olur. (S.K.,127)

274.Tayı magta, atı mün.

Tayı öv, atı bin. (A.G.,204)

275. Tayım gitdi, hayım gitdi.

Tayım gitti, takatim gitti. (A.G.,207)

276. Tayım göbeğini görmersin, mollar tabağını.

Tayım göbeğini görmesin molla tabağını. (A.G.,205)

277. Tegelteğin gadırını eyesi bilmez, at biler; yağşı yigidiñ gadırını obası bilmez yat biler.

Eyerin kıymetini sahibi bilmez, at bilir; iyi yiğidin kıymetini obası bilmez yabancılar bilir. (L.D.,219)

278. Tokay ota at gazan.

Ormanı yak, at kazan. (S.K.,112)

279. Torgay magtanıp şunkar bolmaz; eşek magnetip tulpar.

Turgay övünüp sungur olmaz, eşek övünüp su atı. . (L.D.,222)

280. Tulpar ötse ızı galar; süri ötse tozu galar.

Su atı geçse izi kalır sürü geçse tozu (L.D.,225)

281. Urma atını, yitirsin dostuñı.

Vurma atını, yitirirsin dostunu. (A.G.,207)

282. Uzak yol atı sınar ağır gün äri.

Uzak yol atı sınar, ağır gün eri. (S.K.,131)

283. Yabıñ al bolmasıñ, biziñ çal.

Atın al olmasın bezin gri. (A.G.,205)

284. Yabını gaygıran, yaga düşer.

Atına acıyan düşmanın eline düşer. (A.G.,207)

285. Yabınıñ gerimi olmaz, mollarıñ berimi.

Atın meydanı olmaz, molların verimi. (S.K.,135)

286. Yabısına rehim etmedik pıyada galar.

Atına acımayan yaya kalır. (L.D.,234)

287.Yağcı heley, yağcı at gülmezden öñ güldürer; yaman heley, yaman at ölmeden öñ öldürer.

İyi hanım, iyi at gülmeden önce güldürür, kötü hanım, kötü at ölmeden önce öldürür. (S.K.,86)

288.Yağınlı gün at alma, yelli günü guş salma.

Yağışlı gün at alma, rüzgarlı gün kuş salma. (L.D.,235)

289.Yağışda duşmanıñ goynı dostuñ atı satılsın. *Yağmurda duşmanın koyunu, dostun atı satılsın. (L.D.,235)*

290.Yağşa tay tapılmaz, yamana yaran.

İyiye tay bulunmaz, kötüye sevgili. (L.D.,236)

291.Yağşı ata bir gamçı, yaman ata müñ gamçı.

İyi ata bir kamçı, kötü ata bin kamçı. (S.K.,85)

292.Yağşı heleyiñ içinde eyer içirgili at yatar.

Güzel hanımın içinde eyer takımlı at yatar. (S.K.,73)

293.Yaman habar atdan yüvrük.

Kötü haber attan hızlıdır. (S.K.,100)

294.Yedi yaşar atı sığırıp suva yakma.

Yedi yaşındaki atı ıslıklayarak sulama. (S.K.,140)

295.Yeke atdan tozan çıkmaz, yeke çapan at yüvrük.

Tek attan toz çıkmaz, tek koşan at çevik. (A.G.,204)

296.Yeke atdan tozan çıkmaz.

Tek attan toz çıkmaz. (S.K.,127)

297.Yetim oglana yogalan tay inci berer.

Yetim oğlana kaybolan tay inci verir. (A.G.,202)

298.Yigide girat, gıza; da sırat.

Yigide kırat kıza da suret, güzellik lazım. (A.G.,204)

299.Yigidiñ atı, yarağı şay gerek.

Yiğidin atı, silahı yerli yerinde olmalı. (S.K.,140)

300.Yigidiñ muradı attır, at saklamak dövlettir.

Yiğidin muradı attır, at saklamak devlettir. (A.G.,204)

301.Yigit öler can galar; at öler meydan.

Yiğit ölür can kalır; at ölür meydan (kalır) (L.D.,251)

302.Yigit yüregi gin gerek, bedev ata sın gerek.

Yiğidin yüreği geniş gerek, Arap atını seyretmek gerek. (A.G.,205)

303.Yigrimide toy görmedik kırkdan soñ at sürmez.

Yirmisinde düğün görmeyen (evlenmeyen) kırkıdan sonra at sürmez. (L.D.,251)

304.Yol uzak bolsa, atı gıssaman sür.

Yol uzaksa, atı acele etmeden sür. (L.D.,253)

305.Yorga ata yol yağşı, yüvrük ata meydan.

Rahvan ata yol iyi, koşan(hızlı) ata meydan (iyidir) (L.D., 254)

306.Yorga yabı özünü gamçilatmaz.

Yorga at kendini kamçilatmaz. (A.G.,202)

307.Yorga yol, yüvrüğe meydan.

Rahvan yürüyen ata yol, koşan ata meydan. (S.K.,118)

308.Yorgalı bilen yoldaş bolma; ahmak bilen sırdaş.

Yavaş atı ile yoldaş olma; ahmak ile sırdaş. (L.D.,255)

309.Yören atdan yol galar, tapan ärden mal galar.

Yürüyen (çalışan) attan yol kalır, bulan erden mal kalır. (S.K.,146)

310.Yuvaş atıñ depigi gatı.

Yavaş atın tepmesi sert(tir) (L.D.,255)

311.Yüvrük at öñünü gözlär; yağşı yigit soñunu.

Hızlı at önünü gözler, iyi yiğit arkasını. (L.D.,256)

312.Yüvrük ata baha bolmaz.

Yüvrük(hızlı koşan) ata paha olmaz. (L.D.,256)

313.Yüvrük ata gamçı çalınmaz.

Yüvrük (hızlı koşan) ata kamçı vurulmaz. (L.D.,256)

314.Yüvrük ata münen özünü beg sayar.

Yüvrük (hılı koşan) ata binen kendini bey sayar. (L.D.,257)

315.Yüvrük çapışda belli.

Yüvrük (at) yarışta belli (olur). (L.D.,257)

316.Yüzden yüvrük çıkar, müñde tulpar.

Yüz attan hızlı koşan at çıkar, bin attan su atı. (A.G.,205)

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet ÖZDEMİR 1986 yılında Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğretimini Kilis'te tamamladıktan sonra 2005 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimine başladı. 2009 yılında lisans eğitimini tamamlayan ÖZDEMİR, aynı yıl Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak işe başladı. Halen Bingöl Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.